

LİSANİYAT

ULUSLARARASI FİLOLOJİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF
PHILOLOGICAL STUDIES

studies

NO: 6

OCTOBER: 2025

LİSANİYAT STUDİES

ULUSLARARASI FİLOLOJİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ INTERNATIONAL JOURNAL OF PHILOLOGICAL STUDIES

Sayı / Issue: 6, (Ekim-October 2025)

Yayımcı | Publisher

Dr. Hidayet SAMUK | Munzur Üniversitesi/Türkiye
hidayetsamuk@munzur.edu.tr
ORCID:_0000-0003-0101-6496
<https://ror.org/05v0p1f11>

Mizanpaj Editörü | Layout Editor

İlknur ÖKKE
E-Posta: ilknurokke0@gmail.com

Kapak ve Logo Tasarım | Cover and Logo Design

Yusuf ALTUNHAN
E-Posta: yusufaltunhan@gmail.com

e-ISSN: 3023-4352

İletişim Adresi | Correspondence

E-Posta: lisaniyatstudies@gmail.com
Web: <https://lisaniyatstudies.com/lisaniyat>
Doç. Dr. İsmail SÖYLEMEZ
Tel: 0 (312) 310 32 80 - 10 85 Cep: 0 (538) 508 83 12
E-Posta: isoylemez@ankara.edu.tr
Web: ismailsoylemez.com.tr-www.dtcf.ankara.edu.tr
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Ana Bina Ofis No:208
Hacettepe Mh. 06110 Sıhhiye Kavşağı 06430
Altındağ/Ankara

Çevrimiçi (Online) Yayın Tarih |

Online Release Date

Ekim - October 2025 VI. Sayı-Issue

EDİTÖR KURULU | EDITORIAL BOARD

Baş Editör | Editor In Chief

Doç. Dr. İsmail SÖYLEMEZ | Ankara Üniversitesi /
Türkiye
isoylemez@ankara.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-7000-3686>

Yayın Kurulu | Editorial Board

Komlan Agbetoézia AZIALE | Kara University / Togo
azialeexauce@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0007-1521-0632>

Sigame Boubacar MAİGA | Higher Normal School of
Bamako / Mali
maiga.sigame@yahoo.fr
<https://orcid.org/0000-0002-2026-6071>

Ahmet KESMEZ | Bingöl Üniversitesi / Türkiye
akesmez@bingol.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-2026-6071>

Ayetullah KARABEYESER | Bingöl Üniversitesi / Türkiye
akarabeyeser@bingol.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-1959-530X>

Selahattin YILDIRIM | İnönü Üniversitesi / Türkiye
selahattin.yildirim@inonu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-3104-0251>

Ümit GEDİK | Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Türkiye
umitgedik@yyu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-5624-1776>

Zahide PARLAR | İnönü Üniversitesi / Türkiye
zahide.parlar@inonu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-4616-9579>

Günel ORUCEVA | Azerbaycan Millî İlimler Akademisi /
Azerbaycan

guneloruji@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0637-5818>

Zeynep Gençer BALOĞLU | Pamukkale Üniversitesi /
Türkiye

gencerzeynep@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6769-7015>

Chillaev Suhrob GURAKHONOVICH | Bokhtar State
University / Tajikistan

934189667@mail.ru

0009-0005-6108-357X

Salahuddin JAMI | Herat University / Afganistan

S.jami@hu.edu.af

<https://orcid.org/0009-0000-4016-6281>

Ehsan GHABOOL | Ferdowsi University of Mashhad / İran

ghabool@um.ac.ir

<https://orcid.org/0000-0003-0557-8445>

Dil Editörleri | Language Editors

Dr. Ercan DEMİRCİ | Nevşehir Hacı Bektaş Veli

Üniversitesi / Fransızca

e.demirci@nevsehir.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6702-0247>

Dr. Mehmet Sıddık ÖZALP | Nevşehir Hacı Bektaş Veli
Üniversitesi / Arapça

mehmetozalp@nevsehir.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4260-6989>

Dr. Ertuğrul CEYLAN | Nevşehir Hacı Bektaş Veli
Üniversitesi / Çince

ceylanertugrulcn@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6646-0382>

Ahlem CHELGHOUH | Higher National School of
Biotechnology / İngilizce

a.chelghoum@ensbiotech.edu.dz

0000-0002-4489-1226

Dr. Münevver BARTAMAY | Bingöl Üniversitesi / İngilizce

mbartamay@bingol.edu.tr

0000-0001-8656-7830

Dr. Muhammet ÜLGEN | Bağımsız Araştırmacı / Türkçe

muhammeddb@hotmail.com

0000-0002-1957-582X

Dr. Sadık BEKLEN | Bağımsız Araştırmacı / Türkçe

sbeklen.1223@gmail.com

0000-0003-0677-8326

Alan Editörleri/ Section Editors

Prof. Dr. Ertan KUŞÇU | Pamukkale Üniversitesi /

Fransız Dili ve Edebiyatı

ekuscu@pau.edu.tr

0000-0003-1503-1697

Prof. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET | Trakya Üniversitesi /

Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı

ikelagaahmet@trakta.edu.tr

0000-0003-3851-0826

<https://orcid.org/0000-0003-3851-0826>

Doç. Dr. Mustafa GÜLEÇ | Ankara Üniversitesi /

Hollanda Dili ve Edebiyatı

mgulec@ankara.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-8238-0304>

Doç. Dr. Esra BÜYÜKBAHÇECİ | Ankara Üniversitesi /

Hindoloji

esrabykbahceci@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3339-0071>

Doç. Dr. Sadık HACI | Ankara Üniversitesi /

Bulgar Dili ve Edebiyatı

shaci@ankara.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-2872-8151>

Doç. Dr. Fatma Ecem CEYLAN | Nevşehir Hacı Bektaş Veli
Üniversitesi / Çin Dili ve Edebiyatı

ecemceylan@nevsehir.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-8989-8715>

Doç. Dr. Doğanay ERYILMAZ | Ankara Üniversitesi /

Ermeni Dili ve Edebiyatı

deryilmaz@ankara.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5278-7552>

Doç. Dr. Esra YALAZI | Ankara Üniversitesi /

Eski Çağ Dilleri ve Kùltürleri

eyalazi@ankara.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-9708-6223>

Doç. Dr. İnci ARAS | Anadolu Üniversitesi /

Alman Dili ve Edebiyatı

incikarabacak@anadolu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-7237-3901>

Doç. Dr. Gül Mükerrer ÖZTÜRK | Recep Tayyip Erdoğan
Üniversitesi / Gürcü Dili ve Edebiyatı
gul.ozturk@erdogan.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-1875-4954>

Dr. Hamit YÜKSEL | Bağımsız Araştırmacı /
Çerkez Dili ve Edebiyatı
psisethamid@gmail.com
0000-0001-9442-8873

Dr. Cüneyt NUR | Trakya Üniversitesi /
Boşnak Dili ve Edebiyatı
cuneytnur@trakya.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-9284-4638>

Dr. Ayşe ÖZ | Ankara Üniversitesi /
Hungaroloji Macar Dili ve Edebiyatı
ayoz@ankara.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8763-3043>

Dr. Hatice ALTUN | Pamukkale Üniversitesi /
İngiliz Dili ve Edebiyatı
haltun@pau.edu.tr
0000-0003-4096-4018

Dr. Özlem ULUCAN | Bingöl Üniversitesi /
Amerikan Kültürü ve Edebiyatı
ozlemaydin@bingol.edu.tr
0000-0002-3664-6415

Dr. Saliha Seniz COŞKUN ADIGÜZEL |
İstanbul Üniversitesi / İspanyol Dili ve Edebiyatı
seniz.coskun@istanbul.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-2571-7350>

Dr. Sinan ÇAKAR | Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi /
Kürt Dili ve Edebiyatı
sinancakar@yyu.edu.tr
0000-0002-1088-5995

Dr. Selin TEKELİ | Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi /
Rus Dili ve Edebiyatı
selinozturk@kmu.edu.tr
0000-0002-4081-9155

Dr. Abdulmelik YANGIN | Sakarya Üniversitesi
Arap Dili ve Edebiyatı
nurullah.sat@asbu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-9269-8164>

Dr. Mustafa Yunus GÜMÜŞ | Malatya Turgut Özal Üniversitesi /
Türk Dili ve Edebiyatı
yunus.gumus@ozal.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-2432-2955>

Danışma Kurulu | Board of Advisory

Prof. Dr. Ahmet SARI | Atatürk Üniversitesi / Türkiye
Alman Dili ve Edebiyatı
0000-0002-6959-8771

Prof. Dr. Ali GÜZELYÜZ | İstanbul Üniversitesi / Türkiye
Fars Dili ve Edebiyatı
guzelyuz@istanbul.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-0484-596X>

Prof. Dr. Halil TOKER | İstanbul Üniversitesi / Türkiye
Urdu Dili ve Edebiyatı
haliltoker@istanbul.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-0309-7974>

Prof. Dr. Mehmet Hakkı SUÇİN | Gazi Üniversitesi /
Türkiye, Arap Dili ve Edebiyatı
mhakkisucin@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0003-4433-7468>

Prof. Dr. Mohammed ASFOUR | Ürdün Üniversitesi /
Ürdün, İngiliz Dili ve Edebiyatı
<https://orcid.org/0000-0001-8600-0594>

Prof. Dr. Sait UYLAŞ | Atatürk Üniversitesi /
Türkiye, Arap Dili ve Edebiyatı
saituylas@atauni.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-0778-8972>

Prof. Dr. Samer ALAHMAD | Tahran Üniversitesi /
İran, Fars Dili ve Edebiyatı
<https://orcid.org/0009-0006-3322-5187>

Prof. Dr. Süer EKER | Başkent Üniversitesi / Türkiye
Türk Dili ve Edebiyatı
ekers@baskent.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-3109-7218>

Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK | İnönü Üniversitesi /
Türkiye, Türk Dili ve Edebiyatı
suleyman.caldak@inonu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-1156-7446>

Prof. Dr. Orhan BAŞARAN | Bingöl Üniversitesi /
Türkiye, Fars Dili ve Edebiyatı
obasaran@bingol.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-1192-9822>

Doç. Dr. Ahmet KIRKAN | Madin Artuklu Üniversitesi /
Türkiye, Kürt Dili ve Edebiyatı
ahmetkirkkan@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3885-5218>

Prof. Dr. Bilal GENÇ | Erciyes Üniversitesi / Türkiye
İngiliz Dili Edebiyatı
bgenc@erciyes.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-6231-6057>

Doç. Dr. Galina MİSKİNİENE | Vilnius Üniversitesi /
Litvanya, Türk Dili ve Edebiyatı
galina.miskiniene@lki.lt
<https://orcid.org/0000-0003-1394-1259>

Dr. Zekiye XHAFFÇE | Piriştina Üniversitesi / Kosova
Filoloji
<https://orcid.org/0000-0003-3777-1688>

Prof. Dr. Mustafa ALTUN | Sakarya Üniversitesi /
Türkiye, Türk Dili ve Edebiyatı
maltun@sakarya.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-1826-793X>

Prof. Dr. Şahap BULAK | Siirt Üniversitesi / Türkiye
Türk Dili ve Edebiyatı
sahapbulak@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6459-3680>

Doç. Dr. Abdullah REXEPI | Piriştina Üniversitesi / Kosova
Şarkiyat
abdulla.rexhepi@uni-pr.edu
<https://orcid.org/0000-0001-7788-229X>

Dr. Öğr. Üyesi Nahla A.K ALHIRTANI |
İnönü Üniversitesi / Türkiye, Arap Dili ve Edebiyatı
<https://orcid.org/0009-0007-0999-5760>

Dr. Öğr. Üyesi Nurullah SAT |
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi / Türkiye, Japon Dili
ve Edebiyatı
nurullah.sat@asbu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-9269-8164>

LİSANİYAT STUDİES

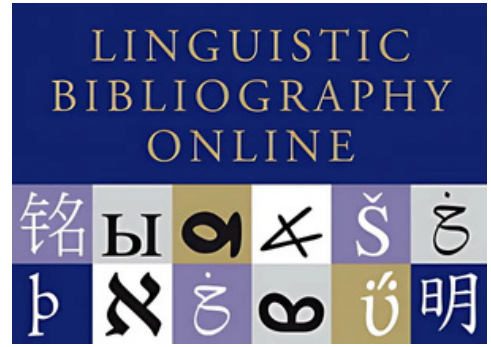
ULUSLARARASI FİLOLOJİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF PHILOLOGICAL STUDIES

İndeksler | Indexes

DOAJ: Directory of Open Access Journals

Linguistic Bibliography

MLA International Bibliography

Ulrich's Periodicals
Directory | ProQuest

idealonline

J-Gate

Araştırma Makaleleri | Research Articles

01

AYETULLAH KARABEYESER 1

- MOLLA ORHAN SEKARONIJ'IN SİYERÊ NEBİ ESERİNİN İÇERİK İNCELEMESİ
- MULLAH ORHAN SEKARONIJ'S SIRAH NEBİ IN TERMS OF CONTENT
- HETÊ MUHTEWA RA SİYERÊ NEBİ Ê MELA ORHAN SEKARONIJ

02

MAKSUT MAKSUTOĞLU 18

- GÜNÜMÜZ FARŞÇASINDA KULLANILAN BİLEŞİK MASTARLAR
- COMPOUND INFINITIVES USED IN CONTEMPORARY PERSIAN

03

**ASSAD ALDEN YOUSEF
BETÜL YUSUF KAYA** 36

- ARAP DİLİNDE EL-MÜREKKABÜ'L-MEVSÛLÎ VE TÜRLERİ
- AL-MURAKKAB AL-MAWSÛLÎ AND ITS TYPES IN THE ARABIC LANGUAGE
- المُرْكَبُ المَوْصُولِي وأنواعه فِي اللغَةِ العَرَبِيَّةِ

04

**DİDEM ŞEYMA GÜNCAN
GÖKHAN ÇETİNKAYA** 49

- KLASİKTE MODERNE FARŞÇA'DA İSİMLERİN TASNİFLENDİRİLMESİ: ON BİR ESER BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME
- THE CLASSIFICATION OF NOUNS IN PERSIAN FROM CLASSICAL TO MODERN PERIODS: A COMPARATIVE STUDY BASED ON ELEVEN KEY WORKS

05

**ÖMER YUSUF
RAMAZAN MEŞE** 73

- ÖMER BAHÂEDDİN EL-EMİRÎ'NİN ŞİİRLERİNDE DİRENİŞ
- RESISTANCE IN THE POETRY OF OMAR BAHAA AL-DIN AL-AMIRI

MOLLA ORHAN SEKARONIJ'IN SİYERÊ NEBİ ESERİNİN İÇERİK İNCELEMESİ

MULLAH ORHAN SEKARONIJ'S SIRAH NEBİ IN TERMS OF CONTENT

HETÊ MUHTEWA RA SİYERÊ NEBİ Ê MELA ORHAN SEKARONIJİ

Ayetullah Karabeyeser

Sayı 6, ss., 01-17.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 15.09.2025

Kabul Tarihi: 23.10.2025

Değerlendirme: Çift Taraflı Kör Hakemlik

Etik Bildirim: lisaniyatstudies@gmail.com

İntihal Denetimi: Yapıldı. (İntihalnet)

Etik Beyan: Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen

nitelikte olup kullanılan veriler literatür

taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir.

Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere

uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada

belirtildiği beyan olunur.

Lisans Bilgisi: Dergimizde yayımlanan çalışmalar, CC-BY-NC-

ND lisansı ile açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Issue 6, pp., 01-17.

Article Type: Research Article

Submitted: 15.09.2025

Accepted: 23.10.2025

Evaluation: Double-Blind Review

Ethics Declaration: lisaniyatstudies@gmail.com

Plagiarism Check: Done. (Intihalnet)

Ethics Statement: This study does not require ethics committee approval, and the data used was obtained through a literature review/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to throughout the preparation, and all references are cited in the bibliography.

License Information: The studies published in our journal are published as open access with the CC-BY-NC-ND license.

Atıf Bilgisi / Reference Information:

KARABEYESER, A. (2025) MULLAH ORHAN SEKARONIJ'S SIRAH NEBİ IN TERMS OF CONTENT, *Lisaniyat Studies Uluslararası Filoloji Araştırmaları Dergisi*, 6, 01-17

Ayetullah Karabeyeser

Bingöl Üniversitesi

karabeyeser@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1959-530X

Abstract

Every line written in a language facing extinction can become crucial for that language. Considering that Zazaki is also facing extinction, every work written in Zazaki is of great importance to the language. Each work breathes life into the language and offers hope for Zazaki's recovery from its perilous state.

This study examines Mela Orhan Sekaronij's recently published *Sirah Nebi* (Siyerê Nebi), one of two biography books written in Zazaki. Written in verse, the work's 20 chapters are individually analyzed here, accompanied by sample couplets from each section. Within each chapter, couplets related to events highlighted by the poet or events with more significant consequences in the life of our Prophet Muhammad and Islamic history are prioritized as examples for the relevant section.

Keywords: Siyerê Nebi, Sirah of the Prophet, Mullah Orhan Sekaronij, Zazaki, Zazaish.

Özet

Yokolma tehlikesi altındaki bir dilde yazılan her bir satır o dil için çok önemli hale gelebilmektedir. Zazacanın da yokolma tehlikesi altındaki bir dil olduğu düşünüldüğünde, Zazaca yazılan her eser dil için çok büyük önem arz etmektedir. Her eser, dile nefes aldırırken, Zazaca'nın içinde bulunduğu tehlikeli halden çıkışı için bir umut olmaktadır.

Bu çalışmada yakın bir zamanda Mela Orhan Sekaronij tarafından yazılan ve 2023 yılında yayımlanan *Siyerê Nebi* adlı eser incelenmiştir. Eser, Zazaca yazılan 2 siyer kitabından biridir. Manzum bir şekilde yazılan eserde yer alan 20 bölüm burada ayrı ayrı ele alınmış, ilgili bölümlerle ilgili örnek beyitler eşliğinde bir analiz yapılmaya çalışılmıştır. Her bölümde, şairin daha çok ön plana çıkardığı veya Hz. Muhammed'in hayatında ve İslam tarihinde daha önemli sonuçları olan olaylara ilişkin beyitler, ilgili bölüme örnek olarak daha fazla tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyer, Siyerê Nebi, Molla Orhan Sekaronij, Zazaca.

XULASA

Yo zıwano ki zê zıwananê dormaleyê xu seserran heta hezar serran ra nat nê, teyna seserra peyin dı eseri nusiyayi, o zıwan dı her kelimeya ki kağıdı ser ca gena qey ê zıwani wayirê qıymetêkê pil a. Hem wextêko zaf erê dı nusiyayışê Zazaki hem zi binê tehlike dı biyayışê cı qıymetê eseranê Zazaki hina zaf zêdneno. Her esero ki Zazaki nusiyeno, qey Zazaki beno yo hivi u roşnayı.

Ina xebat dı eserê Siyerê Nebi ê Mela Orhan Sekaroniji yo ki wextêko nızd dı nusiyayo serra 2023 dı neşır biyo kritik biyo. Ino eser, Zazaki dı 2 eseranê siyeri ra yo yo. Esero ki menzum nusiyayo u 20 qısım ra yeno meydan qısım qısım tehliil biyo. Tehliil dı, her qısım dı, mewzuyi ki goreyê şairi hina muhimi u şiir dı hina zaf ca gureto ya zi mewzuyi ki heyatê Pêxemberê ma Hz. Muhammedi dı hina zaf muhimi, ê beyiti ki inan ra behs kenı qey numune ê beyiti neqıl biyi.

Kelimeyi Muhimi: Siyer, Siyerê Nebi, Mela Orhan Sekaronij, Zazaki.

DESTPÊKERDIŞ

Kelimeya siyer, hetê koki ra yo kelimeya Erebi ya u zafomariya kelimeya sîret a. Siyer ferhengani dî hîna tarif biyo: “İlîmo ki heyatê Hz. Muhammedi tetkik keno”, “kıtabo ki derheqê heyatê Hz. Muhammedi dî nusiyayo” (TDK, <https://sozluk.gov.tr/>); “heyatê Hz. Muhammedi u ilîmo ki heyatê ey xu ri keno mewzu” (<https://www.lugatim.com/s/siyer>). Kelimeya sîret ya zi qeydeyo ki eyro hîna zaf vaciyena zafomariya ina kelime siyer, yo terima ki qey heyatê Hz. Muhammedi, ilîmo ki heyatê ey xu ri kerdo mewzu u eseri ki îno mewzu dî nusiyayi şixuliyena (Fayda, 2009:319).

Eger mewlidi teber dî bêri verdayiş, kıtabê *Siyerê Nebî* ê Mela Orhan Sekaroniji, Zazaki dî eserê dîyîn ê siyeri yo. Inê eseri ra ver hetê Milla Cimayo Babiji ra reyna pê nameyê *Siyerê Nebî* yo eser neşir biyo. Mewlidan dî zi behsê siyeri beno la îni dî eseri ki nameyê cî vîyert sare ra heta peyni pê niyeta eserê siyeri nusiyayi.

Şair Mela Orhan Sekaronij, serra 1973 dî dewa Tuyêr ê nahiyeya Germaw ê Çoligi dî ameyo dînya. Mektebo vêrin dewa xu dî qedînayo. Mektebo miyonin u lise teber ra wendi. Dima lisanso vêrin ê ilahiyat u lisansê ilahiyat zi teber ra wendi. Serra 2012 dî qezaya Çoligi Boglon dî, benateyê serronê 2013 u 2016 dî qezaya Çoligi Azarpêrt dî u benateyê serronê 2016 u 2023 dî zi dewa Tuyêrek ê Çoligi dî melati kerd. İka merkezê Çoligi dî melati keno. Heta İka pê nameyê *Siyerê Nebî* u *Diwan*, dî eseri şairi neşir biyi. Her dî eseri Mela Orhan Sekaroniji zi serra 2023 dî hetê neşirxaneyê Vir ra neşir biyi (<https://www.youtube.com/watch?v=C6SLLL3HOxk&t=334s>).

1. TEHLİLÊ KİTABÊ “SİYERÊ NEBİ”

Siyerê Nebî ê Mela Orhan Sekaroniji yo esero menzum o. Eser, 20 qısım, 1317 beyitan u 356 rîpelan ra yeno meydan. Eser dî şîiri hem pê herfanê latin hem zi pê herfanê Erebi ca geni. Yo rîpel dî latinkiya şîiri rîpelo bin dî zi Erebiya eyni şîiri ca gena. Şairi, heme şîiri xu formê beyit dî nuşti.

1.1. Qısımê Yoyin: Hemd u Sena

İno qısım dî 32 beyiti estî. Şair, tiya dî goreyê usulê edebiyatê klasiki verco Homayi ri şikır keno. Homa wayirê heme mewcudati yo, ey her çi viraştı, qewet u qudrêtê ey reseno her çi, ey ni’meti bêhisab dayi insani ki inan ra ni’meto tor pil zi dinê İslami yo; ay ra gereka insan timotım hemd u şikır bikero.

Hetta hemd İg wı est qê tu wo

Tu do ma çıqas dinêko rınd o (r.6)

Homa, wayirê sıfetê Rehmani yo; ey mexluq viraştı la mexluq o qeyde war niverdayo. Homa, rızqê heme mexluqan dano.

Tu do ma çıqas rızqêko delal

Pav yi ra çıqas owkêka zelal (r.6)

Şair, pêxemberti u rehbertiya Hz. Muhammedi zi miyanê ni’metanê tor pılan ê Homayi dî vînenı. İnay ra nimeyo verin ê şîiri dî hîna zaf behsê Homayi ri hemd u şikırî beno; nimeyê şîiri ra pey zi behsê Hz. Muhammedi beno. Şair tiya dî behsê mehşer dî bêçare mendışê insani keno u Hz. Muhammedi ra şefaet wazeno.

Ma feqir bêwahar belingaz i

Ya Nebi tı o ruej ma r’ biyêr gazi

Gaziyêka teng a hem bêwahar

Hiviyê ma tı ma r’ vêj wahar (r.8)

1.2. Qısımê Dıyın: Welıdıyayış Pêğembêr

Ino qısım 36 beyitan ra yeno meydan. Şair, ino qısım di verco behsê wextê Hz. Muhammedi ri hamilebiyayışê Amine keno. Halo ki Amine ino mude di tede biya, hadiseyi zê mucizeyi ki ay sare ra viyerti tede ca geni.

Bad şeşın yo raşt yê omı va

Tı eftêl dunya r' hamile wa

Va vengêko ğerib omı mı wo

Tay mend ez tersver heliya wo

Mı di teyrêko sıpi vêjiya omı

Pel kerd paştê mı r' nimend ğemı (r.16)

Goreyê neqılê tarixi, şewa ki Hz. Muhammed ameyo dinya, dinya ser hadiseyi muhimi ameyi meydan. Şair, dewamê şiiiri di behsê ini hadiseyan keno.

Aya şew Qesrê Busra diya pıra

Adir adırpereston diya wera

Guelê Taberi temom yê bi zuwa

Ini z' bi hikmê omiyayış yi ra (r.22)

1.3. Qısımê Hiriyn: Qıjtiyê Pêğembêr

Ino qısım, 83 beyitan ra muteşekil o. Ino qısım, hetê Halime ra Mekke ra berdışê Hz. Muhammedi ra dest pê keno u pê behsê rıyontiya Ebu Talib dır Şam şiyayışê Hz. Muhammedi tamam beno. Şair, ino mude qeydeyêko kronolojik di şiiir di teswir keno.

Keyeyê Halime, yo keyeyêko feqir bı la wext inan Hz. Muhammed berd xu het, idareyê inan bı hol u bereket kot malê inan.

Xaris va berkı omı pav in yetim ra

Qatix ma zêdiya dêst ma bı hira (r.28)

Heto bin ra ino mude di çend hadiseyi ecayibi zi ameyi meydan. Şair, behsê ini hadiseyan zi keno.

Ruejêk şı vêr mal bıron xu şit id

Halime tersa va zırar vin tij id

Şeyma va tı meters qê tij a

Wı şın ça hor ben vêrsi sêr yi wa (r.28)

Hz. Muhammed, heta panc serreyê xu Halime het mend, dima ageyra Mekke u keyeyê pirikê xu Abdulmuttalibi dı tori dadiya xu mend. Ino bımate dı, zê hadiseyanê “hetê melaketan ra qılaşiyayışê sineyê cı”, rıyontiya Medine u tiya dı wefatê Amine, wefatê pirikê cı Abdulmuttalibi hadiseyi şiiir dı ca geni.

‘Ezmon a omê hiri tên kinc sıpi ser

La mubarek qel da wı paşti ser

Sinê yi qılaşna me‘newi ‘emilet

O çi g’ xırab ib zerrê yi ra vet (r.30-32)

...

Tı omê dunya wo bêbabi

Inkê z’ çuêl ‘Erêb id mênêd bêhivi (r.34)

...

‘Ebdulmutalib tuit xu ardi piyesser

Va ‘ecyeb in yetim dona kom ver (r.36)

Şair, ino qısım, pê datê xu Ebu Talibi dır kariwan ser Şam şiyayışê Hz. Muhammedi tamam keno. Ina rıyonti dı zi hadiseyi muhimi yeni meydan.

Kilkê hor sêr yi ra di Bahira

Va işarêt pêğembêr pêyin o xu ra

Kariwon omı bin dara wışkı

Oniya dar bi tezı bi pel keskı

Bahira oniya in mu‘cize ra

Hor omı vındert sêr dar a

Ci r’ yo şubhêko tek nimendo

Va pêğember pêyin ho in kariwon do (r.38)

Hadiseyê muerê pêxemberti diyayışê Rahip Bahira u pêxembertiya Hz. Muhammedi tesdiqkerdişê ey zi waqaya tor muhim ê ina rıyonti ya.

Bi xatir ap yi Ebu Talibi

Yi di paştê yi d’ muêr pêğemberti

Oniya in muer tarif kitabon o

Hurd çımon yi r' bi çır çırê hesron o (r.44-46)

1.4. Qısımê Çarın: Xuêrti Pêğembêr

Ino qısım, eser dı qısımî tor kılman o. Qısım dı teyna 15 beyiti estî. Tiya dı behsê datê xu Zubeyr dır rıyontiya Yemeni beno. Ino seyahat ey ser zaf tesir keno. Hz. Muhammed ino mude dı heyato dini ê şarê Mekke xu ra duri vineno u edetanê inan ra duri şino.

Wı kot hotiyesın Hezreti Pêğember

Şı b' Yemen wı pav ap xu Zubeyr (r.48)

...

'Erebon zewq u sefa viyarnên ra

Mubarek bı teesuf oniyên cı ra (r.48)

Heyatê Hz. Muhammedi dı Hz. Hatice dır şınasbiyayış u kariwanê ay ser seyahatkerdış mewzuyêko muhim o. Şair, ino qısım pê ina hadise tema keno.

Ap yi va Xetice d' est kariwon

Ya wertaği şawena tı se von

Va apo tı zon da cı cewabêk

Xatice ra guryet xeberê ticaret (r.50)

1.5. Qısımê Pancın: Zewaj Pêğembêr

Ino qısım dı 35 beyiti ca geni. Şair, tiya dı behsê zewajê Hz. Muhammedi u Hz. Hatice keno.

Ap yi şı vêr bêr Xatice

Yi xebera weş guryet netice

Ya koti b' çorasın o zamon

Wı z' hema kot ib vist ponc serron (r.58)

1.6. Qısımê Şeşın: Meb'ês Ka'bi

Ino qısım zi eser dı qısımî kılman ra yo. Tede 22 beyiti ca geni. Ino qısım dı, temirê Kabe ra pey ixtilafê Hacerul Eswed cayê cı dı ronayışê Mekkeyıcan u pê hekemtiya Hz. Muhammedi safibiyayışê mesela ca geno. Serra 605 dı Mekkeyıcan Kabe temir kerd. Xebata temir dı wext dor ame Hacerul Eswed ronayış, binateyê inan dı ixtilaf veciya. Ina kerraya bimbarek cayê cı dı ronayış qey inan şerefêko pil bı. Çunki tawafê Kabeyi ina kerra ra destpêkeno. Ay ra her qebila waştên ki ey kerra herin dı roni. Peyni dı pê hekemtiya Hz. Muhammedi

kerra niya serê yo çarşef u her qebila ra yo teni çarşef depışt u kerd berz u Hz. Muhammedi zi kerra serê çarşef ra guret u herind dı rona (Öğüt, 1996:433; Ünal, 2001:16; Akgündüz, 1997:172).

Hecer'ul Eswed id piye nikêrd yin

Yin kerd hakem Muhemmed'ul Emin

Va sêr çarşef ra nêh Hecer'ul Eswed

Her yo kueşî eşto yo qebil dest

In hal a omê vêr diyês Beytullah

Kerra cad na rue Resulullah (r.64)

1.7. Qısımê Hotın: Hilyê Şerif

Ino qısım, 30 beyit ra ameyo meydan. Şairi, heta ino qısım qeydeyêko kronolojik dı behsê heyatê Hz. Muhammedi kerdo la tiya dı ina kronoloji war verdayo u behsê şekil u şemalê Hz. Muhammedi kerdo. Terimê hilye, qey xisusiyetanê fiziki ê Hz. Muhammedi, eseri edebiyi ki behsê ini xisusan kenî u lewhayi ki ino mewzu dı şeklê xetto rınd (husn-i hat) dı nusiyayi şixuliyeno (Uzun, 1998:44).

Goreyê şairi, dinya dı Hz. Yusuf pê rındiya xu namdaro la Hz. Muhammed hetê rındi ra ey ra zi wet o.

Pêğembêr ma piyêr kainat id

Dêng yi çinye b' ço rındiyê yi d'

'Ayşe va yin Yusuf di birnê gişt xu

Eg Muhemmed bıdiyên yi bıbirn qêlb xu (r.70)

Şair, şiir dı behsê zê qam, xurti-zeyifi, rı, dest, çare, dındon, mijag, herdiş wesfanê fiziki ê Hz. Muhammedi keno.

Mubarek dest u gişt yi dêrg ib

Pav ina dergi ya hinê qalın ib (r.70)

...

Mubarek êrdişê yi zaf gur ib

Dergiyê yê hendê ya yo qeşş ib (r.72)

1.8. Qısımê Heştın: Wêxt Pêğemberti

Ino qısım dı 131 beyit ca gena. Şair, pê behsê ameyişê wehiya ewılın ra ver halê Hz. Muhammedi dest pê şiiri keno. Ino mude dı Hz. Muhammed, qayilo teyna bımano inay ra zi şino şikeftê Hira.

Şeş aşm mend ib pêğmertiyê yi r'

Wı her daim qayil ib têna vındır

Miqtarêk wer guryetên şin xu r'

Yi mesken guryet ib sêr Cebeli Nur (r.76)

Dewamê şiiiri dı zi wextê ameyişê wehiy dı halê Hz. Muhammedi, wehiy ra pey heta keyeyê xu şiyayişê ey şiiir dı ca geni.

Va meters tı Rebbi xu r' yo resul

La hinê ita d' va ez a Cebrail

Yi hêt kê xu ra da ra kot rıyi

Dar u kerri her çi silom dên yi (r.76)

Şarê Mekke, pêxembertiya cı ra ver zaf qıymet dayên Hz. Muhammedi. O merdumêko zaf hol bı, exlaqê ey weş, qıseyê ey raşt bı. Zeg cor dı zi behsê cı bı, şarê Mekke, o pê wesfa Muhammed'ul- Emin wesıfnayên. Wexto ki Hz. Muhammedi ri wehiy ame têgêrayişê ê merdumi ki pê pêxembertiya ey bawer niyi bedılya. Şair, ino hal zi tenkid keno.

Wehya ver vatên Muhemmedu'l Emin

Bad wehyi z' vatên gueş yi ser menên

Mexsêd yin dehwê xu d' têna bımon

Şirk u cehalêt yin, yin ır kar bımon (r.78-80)

Merhaleyanê muhimanê wehiy ra yo zi nazılbıyayişê ayetanê verinan ê sureya Mudesir o. Ina sure dı Homa, Hz. Muhammedi ra dinê İslami tebliğkerdış wazeno (Yaşaroğlu, 2020:462). Şair, diqet wendoği anceno inê hali ser.

Cebrail ci r' wend surê Mudesir

Wehiy hinê z' dewom kerd ib yi r' (r.86)

Tebliğê İslamiyeti ra pey, verco Hz. Hatice, Hz. Ebubekir, Hz. Ali iman ard u ino din qebul kerd. İslamiyet mudeyêko kilm dı miyanê şarê Mekke dı bı vıla. İnê hali, muşriki hem tersnayı hem zi yers kerd. İnan zi her het ra Bısilmanan ri zulım u heqaret kerd. Bıxısusiyet Bısilmaneyi ki zerreyê Mekke dı bêwayer bi inan zaf eziyet ant, têkı biyi şehid (Uraler, 2010:134; Efendioğlu, 2013:341). Şair, inê hali ser zi vındeno.

Bilal qeldên sêr qum vêşayi ra

Kerrê qeldên sêr sinê yi ra (r.92)

...

'Ammar sêr qum vêşayi ra qeldên

Ehend eziyet kerdên wı fırayên

Ebu Cehil mızraqêk da Sumeyye r'

Cinon ra bi şehidê 'ewil din ser

Yin pê işkenci wı kışt Yasir

Comiyerdon ra şehidi 'ewil omi yi r' (r.92-94)

Hicret tarixê İslamiyeti dı hadiseyanê zaf muhiman ra yo hadise ya. Serra pancın ê ameyişê wehiy dı zulmê muşrikan ver hını deyağ nibini. Inay ser ra Hz. Muhammedi Bısilmanan ra va hicretê Hebeşistan bikerên (Önkal, 1998:459). Şair, inê hicretê verini ê Bısilman ra zi pê şeklêkê hira behs keno.

Necaşi va şıma d' çı ayet pêda ben

Cafêr ci r' wendo sureyê Meryem

Çim Necaşi ita d' bi pır hesir

Çarrêzi omê war erdişê yi r'

Ci r' mektub şawıt serwêr kainat

Yi va weri bên ez kueli bên yi het

Heqîqeten yin uca d' 'edalet di

Heta gêrê a wo yo dejêk nidi (r.98)

Muşrikanê Mekke çıqas zulım u heqaret zêdna zi nêşkayi verniya Bısilmanan bigêri. Şarê Mekke roc bı roc iman pê dinê İslamiyeti ardên. İnê hali muşriki hina zaf yers kerdı. İnan Bısilmanan dır dayış u guretiş kerd yasağ, her het ra Bısilmanan dır munasebet kerd qedeğe, Bısilmaneyi hetê madi u menewi ra boykot kerdı u waşt ino qeyde verniya miyanê şari dı vılabiyayişê dinê İslami bigeri. İnê hali serra hotın ê ameyişê İslamiyeti dı dest pê kerd u heta serra desın ê wehiy devam kerd (Azimli, 2006:56).

Muşrikon qırar guryet xu mon id

Nidên nigurêtên Beni Haşimon id

İslom eştı b' çember bı hırı serron

Çik nimend bib' muxtacê yo non (r.100)

La Bıslmanan vera heme tengasiyan seraserê hiri serran zaf sebir kerd u peyni dı boykotê muşrikan berhewa bı.

İslomon muet ra çı sebrêko 'ezim

Wı destegir yin İb Rebbu'l 'Alemin

Mırad yin mend yin hurd çımon

Yi bi mılışiktê hurd hemi dunyon (r.102)

Serra desın ê Pêxemberti qey Hz. Muhammedi u Bıslmanan serrêka zaf zor bi. İna serr pê nameyê serra hezni tarix dı ca giroto. Çunki İna serr dı dı destegiranê pılan ê Pêxemberi wefat kerd.

Wext pêğmerti resa serrê desını

Pêğembêr ir bib' yo serrê mehzeni

Her yo derd çırrê niben zêciye

Bad ap yi merd İna dor Xatice (r.102)

İna serra hezni dı Pêxemberi qey destegi verê xu Taif la çı heyf şarê Taifi Pêxemberi ri eziyetêko pil kerd. Pêxemberi vera İno eziyet qey şarê Taifi Homayi ra teyna hidayet waşt.

Şar Taif sêwir xu ardi b' piser

Parçê nur Rabbi eşt İb kerron ver

Yi çıqas zaf yo eziyeti di

Bi guelê guin zerrê melason yi

Yo melaiket omi gaziyê yi ra

Va tı çıta wazên bıwaz mı ra

Eg tı vaj ez kue nona sêr yin ra

Pêğmêr va neslê yin ra İslom wazena (r.104-106).

Şair, peyniya İnê qısımi behsê vera İni heme tengasiyan abiyayişê berê rehma Homayi keno. İni tengasiyan ra pey, Pêxember Eqabe dı şarê Medina ra çend tenan ri İslamiyet tebliğ kerd u İnan zi pê İslamiyeti iman ard. İno hadise qey Bıslmanan hını beno mijdana tengasiyan ra xelisiyayişi.

Resulullah şı 'Eqabe zamon hec

Şeş tên di ayê fomilê Hazrec

Pêğmêr va ez çikêk vona şıma r'

Yin bad ina yo imon ard yi r' (r.106).

1.9. Qısımê Newın: Hadisê Mi'rac

Ino qısım dı 33 beyiti ca geni. Mirac, mucizeyanê pılan ê Pêxemberi ra ya. Literaturo İslami dı mirac, yo şew Mekke ra Qudus u oca ra zi asimanan şiyayışê Hz. Muhammedi ifade kena (Yavuz, 2020:132).

Tı aya şew Qudus id bi imomi

Tu dima bi cem'at pêr pêğemberi

Wı nuşna sêr yo refrefa zergun a

Heval yi Cebrail hınê pav yi wa

Zamonêko çendêk çı zaf tay id

Yi viyêrt ra şıwo tebeqon 'ezmon id

...

Rabbi yi uca d' ci r' bı muxatab

İnê gırdiyer şeref çin o dunya d' (r.110-112)

1.10. Qısımê Desın: Mu'cizê Pêğembêr

Ino qısım dı 107 beyiti ca geni. Ino qısım behsê mucizeyanê Pêxemberi keno. Mucize, hadiseyi ki qey isbatkerdişê Pêxemberti yeni meydan semedê inı hadiseyan şıxuliyena. Qur'an dı behsê devaya Hz. Salihi, esaya Hz. Musayi, merdan gonikerdişê Hz. İsayi beno (Bulut; 2020:348). Şair, tiya dı verco mucizeyi ki şewa biyayışê Pêxemberi dı ameyi meydan behsê inan keno.

Aya şew Qesrê Busra diya pıra

Adir adırpereston diya wera

Guelê Taberi temomi yi bi zuwa

Ini z' bı hikmêt omiyayış yi ra

Aya şew put Ke'bi temom fek şı 'erd

Muşrikon ir çiqas ig bı yo cewab (r.120)

Şiir dı, behsê zê hadiseyanê qılaşiyayışê Hz. Pêxemberi, serê ey dı timotım gêrayışê kılê hori, parçebiyayışê aşm, selam Pêxemberi dayışê daran, şıtdayışê heywana astorın, zıkrkerdişê kerrayan u pırananê nani zaf mucizeyan beno. Heto bin ra behsê mucizeya tor pil ê Hz. Muhammedi Qur'anê Kerimi zi dergaderg beno.

Mu‘cizewa en gird u hinê tor ‘ezim

Bê deng u misalon Qur’ani Kerim (r.130)

...

Hot şî‘ir yin pil Ka‘bî d’ dalıqnayî b’

Vêrniyê yin id şî‘irê ‘İmrul Qeys ib

Nazil bî surê Hud ayêt çoras çahar

Wayê Qeys şî‘irê birê xu ard war

Şî‘irê birê xu dirna yê in feryad id

Va qısı bırıya hin şî‘ir çin a iftixar id (r.138)

1.11. Qısımê Yondesın: Hicrê Pêğembêr

Ino qısım dı 98 beyiti estî. Hicret, tarixê İslamiyeti dı hadiseyanê tor muhiman ra yo. Bıslmanan dora veri hicretê Hebeşistan kerdbı, dora dıyın zi hicretê Medina kerd. Eser dı, verco behsê hicretê Hebeşistan bıbı. Ino qısımê eseri dı behsê hicretê Medina beno. Şair, tiya dı behsê Mekke ra veciyayış u Medina şiyayışê sahabeyan u Hz. Pêxemberi keno.

Pêğembêr emir da sehabon Mekki

Hicret bıkên hiri çahar tek u teki

Muhacir ‘ewil Ebu Seleme bin ‘Ebdulesed

Ay ig imkon yin çin ib mend ib Mekke d’ (r.148)

...

Aya tariti d’ şî vêr bêr Ebu Bekir

Va hicrê Medina ma r’ bî emir

Va Pêğember ‘eciyeb ma hê piya

Va belê Ebu Bekir tı hê mı wa (r.150)

...

Bad nımaj da ra şî hêt Medina ra

Yi şin vêr dewon u bağ baxçon ra (r.172)

1.12. Qısımê Duyesın: Heyat Medina

Ino qısım dı 81 beyit esta. Ino qısım dı behsê şayiya şarê Medina, Medina dı ca xu dayişê Hz. Muhammedi, viraziyaşê Mescidê Nebi, biratiya Ensar u Muhaciran, waniyaşê ezanê verini, qıblebiyaşê Kabeyi u Medina dı ca xu dayişê Muhaciran beno.

Kêf u şayini ra yi kot rıyon

Zê awk u varoni zê laseron

Bı zê cê vêwi hemı Medina

Şi sêr bonon şî'ir xu wona (r.176)

...

Eba Eyub, Pêğember ardi kê xu

Pêğembêr va ez qat bin kena cê xu (r.178)

...

In hal id dest kerd pê Mescidê Nebi

Hemı kar gurê yê İslomon di (r.180)

...

Wı Pêğemberêko ummet ir yo senad

Ensar u muhacir kêrd bira Medina d' (r.186)

1.13. Qısımê Hiriyesın: Seriyê u Ğezê

Ino qısım dı 105 beyiti esti. Herb ya zi operasyonu eskeriyi ki pê emrê Hz. Muhammedi biyi la ey bı xu iştiraqê cı nikerdo pê nameyê Seriyê name benı (Özdemir, 2009:565); herbi ki Hz. Muhammedi bı xu iştiraqê cı kerdo zi pê nameyê gazve name benı (Algül, 1996:488). Şair, ino qısım dı behsê ini herban keno. Şairi, ino qısım dı behsê herbanê Bedir, Uhud u Xendeq nikerdo; inan ser şîiri musteqili nuşti.

Bad hicreti aşmê Remezın

Nebi, Hamza şawıt vêrniyê Qureyşın

Kariwon yin id bıb' hirsê nefer

Hamzê romıt ib Ebu Cehil ser (r.196)

...

Şi ğezê Beni Mustaliq wı u sehabi

Muşrikon tomna ita di z' meğlubi

Medina ra heşt qonax bacar Xeyber

Cêko ma'mur u mu'azzam cuaver

Serrê hotın hicrê sehabî şî Xeyber

Pêğember u henzar çarsê sehabî nefer (r.204)

...

Tebuk ğeza pêyin a ya qê Pêğembêr

Tebuk kuen bentê Şom u Hecêr (r.212)

1.14. Qısmê Çaresın: Herb Bedir

Ino qısm dı 42 beyiti estî. Herbê Bedirî, vera muşrikan herbo pilo verin ê Bısilmanan o u bınatayê Bısilmanan u muşrikanê Mekke dı serra dıyın ê hicretî (624) dı ameyo meydan (Fayda, 1992:325). Bısilmanan ino herb dı muşriki Mekke meğlub kerdi. Ino het ra zi zaf muhim o.

Aşmê Remezın ruêj duyesın ıd

İslom u muşrik şî têver Bedir ıd (r.224)

...

Bi şehid Bedir ıd in çaryes tên

Heşt ensari muhacir iz şeş tên (r.232)

...

Hal Qureyşın persê Ebu Sufyan ra

Yi va qet mepersên in hal mı ra

Vatên in çita b' wı omı şıma sarı

Aspar ig mı di hewa ra va çin ib çarı (r.232)

1.15. Qısmê Pancyesın: Herb Uhud

Ino qısm dı 53 beyiti estî. Herbê Uhudî serrêk badê herbê Bedirî yanî serra 625 dı ameyo meydan. Muşrikanê Mekke waşt heyfê Bedirî bıgeri u pê ino fikir hetê Medina ser koti rıya. Her dı orduyi Uhud dı ameyi tıver. Ino herb dı Hz. Pêxember bı birindar, Bısilmanan ra zê Hz. Hamzayî zaf sahabeyi biyi şehid. Eskerî Bısilmaneyi ki tirkewan şıxulneni teberê emrê Hz. Muhammedî dı tigêrayişê inan herbi ser zaf tesir kerdi.

Herb Uhud bı şeş sê vist poncın ıd

Qesas Bedir mend ib zerrê yin ıd (r.236)

...

Halê eştiş aya mızraqê Wehşî d'

Wı ap Pêğembêr Hamza tê bı şehid

Dışmen rema u wı şı hêt kuê ra

Fırqê tirkemonon cê xu verda b' ra (r.244)

...

Yo darb gına b' ya mubarek lêw yi r'

Yo darb ız gına b' mubarek alışkê yi r' (r.246)

1.16. Qısimê Şıyesın: Herb Xendêq

Ino qısım dı 48 beyiti esti. Herbê Xendeqi serra pancın ê hicreti (627) dı ame meydan. Muşrikanê Mekke 2 serri badê herbê Uhudi reyna eskeri anti piser u hetê Medina ser koti rıya. Ino herb dı Bısilmaneyan dormaleyê Medina dı Xendeqi kendi u ino qeyde şeherê xu pawıt. Peyniya herbi dı muşriki nêşkayi serfiraz bi u axiri muşrikan eskeri xu Medina ra tepiya anti.

Pêğembêr ina sefer yi xeber guryet

Medina d' kend xendeq pê meşweret (r.250)

...

Hebibullah darbêk yi da kerra r'

Ya bi tuez dumon u tarumar

Ini z' mu'cizêko la çıqas weş

Sehabi inê r' zaf bi kêfweş (r.252)

...

Ebu Sufyan va ez ha hin remena

Va o g' wahar aqil o wa biyer mı dıma

Yi meğlub bi pê du'ayê Nebi

Qarşu İslomon cesaret nidi (r.258)

1.17. Qısimê Hotyesın: Sefêr Hac

Ino qısım dı 122 beyiti esti. Şair, ino qısım dı behsê muqaweleya Hudeybiye, fethê Mekke, zê Bizans, Mısır, Hebeşistan u Sasaniyan dewletan ri şırawiyayişê qasıdan keno.

Nihayet fetih Mekki bı muyeser

Quwêr muminon Hicaz ıd bı seraser

Yo fethêko bêherb u bêceng

Wı hınê pêri dunya d' bı veng (r.268)

...

Çı mektubêko wı çiqas weş

Necaşi imon ard bı zerra weş

Qasid bin mektub resna sultan Mısir

Sultan Muqavqıs hurmet kerd yi r'

Qasid hukımdar Bizans ib wı Dıxye

Hukımdar da cı zaf çı u hediye (r.270)

...

Yo serr bad omişi vıraşt Hudeybiye d'

Pêğember u sehabon 'umrı qeza kerd (r.276)

1.18. Qısımê Heştyesın: Xutbê Weda

Ino qısım dı 47 beyiti esti. Hz. Muhammedi serra desın ê hicreti (632) dı wextê heci dı zê Arafat, Mina u Akabe dı vendayo sahabeyan, inan ri nesiheti kerd. Inı nesihetanê kılman pê nameyê Xutbeyê Weda tarix dı cayê xu gureto (Erul, 2012: 591). Şair, ino qısım dı behsê inê weziyeti keno.

Gelê insonon va gueş mı sernên

Bêlki emserr ra pê şıma mı nivinên (r.296)

...

Mı 'adet cahili guryêt bin İngê xu wa

Mı pêr dehwê gun iz darit wera (r.298)

...

Eg İslom rıyê heq ser temsil keni

Welew zenci pırnıkquel ib ite'et bıki

Ay ig şıma inkê hê hazır ita

Vatê mı cı ra vacên ay ig ni ita (r.306)

1.19. Qısımê Newyesın: Xitom Xutbi

Ino qısım dı 171 beyit ca gena. Şair, ino qısım dı xutbeyê weda dı işaretê wefatê xu dayişê Hz. Muhammedi ra dest pê keno; dewamê cı dı behsê Mekke ra agêrayişê Medina, niweşiya Hz. Muhammedi u wefatê cı keno.

Va mı êr din şıma kerdı temom

Din şıma r' İslamiyet id biya memnun

Ebu Bekir gueştariyê ayêt kerdı

Omê hesir yi xitom fom kerdı (r.308)

...

Pêğembêr xatır waşt bad inê

Vêr xu da hucre 'Eyşe hinê

Wı şı hinê kotı zerrê hucra

Adir yi bı berz wı gursa ta (r.318)

...

'Ezrail guryet mubarek ruah yi

Berd cê e'layi 'illiyin ruah yi (r.336).

1.20. Qısmê Vistin: Dua

Ino qısım 26 beyitan ra yeno meydan. Şair, tiya dı dua keno, gunahkari u asitiya insani ver Homayi ra efu wazeno.

Ya İlahi ya Rabbi ma qul tu wê tı Rab ma wê

İlahi ya Rabbi ma her hal xu d' muhtac tu wê (r.352)

...

Ya İlahi tı bêr xu ma ser ranicên

Eg rehmê tu çin ib in hal ma se ben (r.354)

...

Ya Rabbi tı ma bı'ediln sêr riyê xu heq id

Tı yo 'umrêk bid' ma zıkr u te'at u niyaz id (r.356)

NETİCE

Ina xebat dı eserê Mela Orhan Sekaroniji hetê muhtewa ra kritik biyo. Eser, Zazaki dı eserê dıyın ê siyeri yo. Ino eser tarixêko nızd dı serra 2023 dı neşır biyo. Eser dı 20 qısım u 1317 beyiti esti. Eser, şeklo menzum dı u pê beyitan nusiyayo. Eser, zê zaf eseranê edebiyatê klasiki pê hemd u şıkr dest pê keno. Dima şair, binê sernuşteyanê biyayiş, qijti, xuerti, zewaj şeklêko kronolojik dı heyatê Hz. Muhammedi arzê wendoğan keno. Eser dı, qısım tor derg pê 171 beyit qısımê *Xitom Xutbe* yo. Ino qısım, qediyayişê xutbeyê Weda ra dest pê keno u heta wefatê Hz. Muhammedi devam keno. Qısım tor kilm zi pê 15 beyitan qısımê *Xuerti Pêğembêr* o.

Seni ki heme nuştoğanê edebiyatê klasik ê Zazaki, eseranê xu dı fekê mıntıqayê cuyayışê xu şıxulnayo Mela Orhan Sekaroniji zi fekê mıntıqayê dınyaameyiş u cuyayışê xu yani fekê Çoligi şıxulnayo. Ziwanê şairi, ziwanêko şenik u zelal o.

- ❖ **“Yapay Zeka Kullanımı:** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.”

Bibliyografya

- Akgündüz, A. (1997), “Hakem”, *DİA*, Cilt:15, s. 171-173, İstanbul.
Algül, H. (1996), “Gazve”, *DİA*, Cilt: 13, s.488-489, İstanbul.
Azimli, M. (2006), “Mekke Dönemindeki Boykot Yılları Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *İSTEM*, Yıl:4, Sayı:7, s.55-64.
Babij, M. C. (2009), *Sîyerê Nebî*, Nubihar, İstanbul.
Bulut, H.İ. (2020), “Mûcize”, *DİA*, Cilt:30, s.348-351, Ankara.
Efendioğlu, M. (2013), “Yasir b. Amir”, *DİA*, Cilt:43, s.341, İstanbul.
Erul, B. (2012), “Veda Hutbesi”, *DİA*, Cilt:42, s.591-593, İstanbul.
Fayda, M. (1992), “Bedir Gazvesi”, *DİA*, Cilt:5, s.325-327, İstanbul.
Fayda, M. (2009), “Siyer”, *DİA*, Cilt:37, s.319-324, İstanbul.
Yaşaroğlu, M.K. (2020), “Müddessir Sûresi”, *DİA*, Cilt:31, s.462-463, Ankara.
Öğüt, S. (1996), “Hacerülesved”, *DİA*, Cilt:14, s.433-435, İstanbul.
Önkâl, A. (1998), “Hicret”, *DİA*, Cilt:17, s.458-462, İstanbul.
Özdemir, S. (2009), “Seriyye”, *DİA*, Cilt: 36, s.565-566, İstanbul.
Sekaronij, M.O. (2023), *Siyerê Nebi*, Vir, İstanbul.
Uraler, A. (2010), “Sümeyye bint Hubbât”, *DİA*, Cilt:38, s.134, İstanbul.
Uzun, M.İ. (1998), “Hilye”, *DİA*, Cilt:18, s.44-47, İstanbul.
Ünal, S. (2001), “Kâbe”, *DİA*, Cilt:24, s.14-21, İstanbul.
Yavuz, S.S. (2020), “Mi’rac”, *DİA*, Cilt:30, s.132-135, Ankara.

Çımeyi İnternet

- <https://sozluk.gov.tr/> (Tarixê ciresayışi:03.09.2025).
<https://www.lugatim.com/s/siyer> (Tarixê ciresayışi:03.09.2025).
<https://www.youtube.com/watch?v=C6SLLL3HOxk&t=334s>(Tarixê ciresayışi: 05.09.2025).

“GÜNÜMÜZ FARŞÇASINDA KULLANILAN BİLEŞİK MASTARLAR¹ COMPOUND INFINITIVES USED IN CONTEMPORARY PERSIAN

Maksut Maksutoğlu

Sayı 6, ss., 18-35.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 24.09.2025

Kabul Tarihi: 27.10.2025

Değerlendirme: Çift Taraflı Kör Hakemlik

Etik Bildirim: lisaniyatstudies@gmail.com

İntihal Denetimi: Yapıldı. (İntihalnet)

Etik Beyan: Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen

nitelikte olup kullanılan veriler literatür

taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir.

Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere

uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada

belirtildiği beyan olunur.
Lisans Bilgisi: Dergimizde yayımlanan çalışmalar, CC-BY-NC-ND lisansı ile açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Issue 6, pp., 18-35.

Article Type: Research Article

Submitted: 24.09.2025

Accepted: 27.10.2025

Evaluation: Double-Blind Review

Ethics Declaration: lisaniyatstudies@gmail.com

Plagiarism Check: Done. (İntihalnet)

Ethics Statement: This study does not require ethics committee approval, and the data used was obtained through a literature review/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to throughout the preparation, and all references are cited in the bibliography.

License Information: The studies published in our journal are published as open access with the CC-BY-NC-ND license.

Atıf Bilgisi / Reference Information:

MAKSUTOĞLU, M. (2025) COMPOUND INFINITIVES USED IN CONTEMPORARY PERSIAN, *Lisaniyat Studies Uluslararası Filoloji Araştırmaları Dergisi*, 6, 18-35

Maksut Maksutoğlu

Kırıkkale Üniversitesi

maksutmaksutolu@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0901-851X

Abstract

Compound infinitives, or "complex predicates" in modern terminology, constitute a highly productive and central grammatical structure in Persian that combines a non-verbal element (noun, adjective) with a "light verb" to form a semantic unit. This study analyzes the morpho-syntactic structure, semantic composition, and mental processing of Persian complex predicates. The study presents a theoretical synthesis combining traditional descriptive approaches (e.g., Lambton, 1953; Khanlari, 1988), the generative grammar debates of the 1970s (e.g., Tabaian, 1979; Sharifi, 1975), and their reflections in modern syntax (e.g., Folli et al., 2005; Ghomeshi, 1996).

Structural analysis reveals that these infinitives are not merely sequences of words, but exhibit strong "lexical integrity" evidenced by morphological (inflection, passivization), phonological (stress), and modern syntactic tests (e.g., Faraji, 2021). Structurally, it is argued that the light verb (e.g., *kerden* کردن, *zeden* زدن) is not a meaningless element, but rather a functional operator determining the "action type" (Aktionsart) of the predicate (Razmdideh & Hasanshahi Raviz, 2024, pp. 97–98). In this context, a "semantic transparency scale" is proposed, ranging from fully transparent structures (e.g., *sohbet kerden* صحبت کردن 'to converse') to semantically opaque structures (e.g., *zemin horden* زمین خوردن 'to fall'). Finally, in light of current psycholinguistic data (Momenian et al., 2022), the mental reality of this theoretical scale is discussed; demonstrating that transparent and opaque structures are processed via a "dual-route" mechanism in the mental lexicon.

Keywords: Persian Language, Farsi, Grammar, Infinitive, Verb, Compound Infinitive, Verb Structure

Özet

Bileşik mastarlar veya modern terminolojiyle "karmaşık yüklemeler" (complex predicates), Farsça'da anlamsal bir birim oluşturmak için sözlü olmayan bir ögeyi (isim, sıfat) bir "basit mastar" (light verb) ile birleştiren, oldukça üretken ve merkezi bir dilbilgisel yapıdır. Bu çalışma, Farsça karmaşık yüklemelerin morfo-sentaktik yapısını, anlamsal bileşimini ve zihinsel işlemlerini (mental processing) analiz etmektedir. Çalışma, geleneksel betimsel yaklaşımları (örn. Lambton, 1953; Hânlerî, 1988), 1970'lerin üretken dilbilgisi tartışmaları (örn. Tabaian, 1979; Sharifi, 1975) ve bu tartışmaların modern sözdizimindeki yansımaları (örn. Folli vd., 2005; Ghomeshi, 1996) ile birleştiren teorik bir sentez sunmaktadır.

Yapısal analiz, bu mastarların basit birer sözcük dizisi olmadığını; morfolojik (çekim, pasifleşme), fonolojik (vurgu) ve modern sözdizimsel testlerle (örn. Faraji, 2021) kanıtlanan güçlü bir "leksikal bütünlük" (lexical integrity) sergilediğini ortaya koymaktadır. Yapısal açıdan, basit mastarın (*kerden* کردن, *zeden* vb.) anlamsız bir unsur olmadığı, aksine yüklem "eylem türünü" (Aktionsart) belirleyen işlevsel operatörler olduğu savunulmaktadır (Razmdideh & Hasanshahi Raviz, 2024, s. 97–98). Bu bağlamda, tam şeffaf yapılardan (örn. *sohbet kerden* صحبت کردن 'sohbet etmek') anlamsal olarak örtük yapılara (örn. *zemin horden* زمین خوردن 'düşmek') uzanan bir "anlamsal şeffaflık skalası" önerilmektedir. Son olarak, güncel psikodilbilimsel veriler (Momenian vd., 2022 ışığında, bu teorik skalanın zihinsel gerçekliği tartışılmakta; şeffaf ve örtük yapıların zihinsel sözlükte "çift-yönlü" (dual-route) bir mekanizma ile işlendiği gösterilmektedir.

¹ Bu makale Maksut Maksutoğlu'un 2025 yılında Dr. Ahmet Özmen'nin danışmanlığında hazırlayarak Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne sunduğu "Günümüz Farsçasında Kullanılan Bileşik Mastarlar" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir

Anahtar Kelimeler: Fars Dili, Farsça, Dilbilgisi, Bileşik Master, Karmaşık Yüklem, Hafif Fiil, Sözcüksel Bütünlük, Bilişsel Dilbilim

Structured Abstract

Title: Complex Predicates (Compound Infinitives) in Modern Persian: A Morphosyntactic Synthesis and Semantic Interpretation

1. Purpose

This study examines *modern Persian complex predicates*—traditionally known as compound infinitives (*masdar-i murakkab*, مصدر مرکب)—through an interdisciplinary investigation that incorporates descriptive grammar, generative syntax, and cognitive semantics. The primary aim is to demonstrate that Persian complex predicates are not accidental surface combinations but represent a structurally necessary and cognitively coherent system rooted in the language’s restricted verbal morphology. By synthesizing historical grammars, modern theoretical frameworks, and psycholinguistic findings, this study argues for a unified model that explains the lexical integrity, semantic bleaching, morphosyntactic behavior, and cultural functions of Persian complex predicates as the core verbal mechanism of the language.

2. Methodology / Research Design

This research employs a comparative, descriptive, and analytical method, using corpus-based examples, historical texts, and modern linguistic literature. The investigation is conducted across three analytical levels:

(a) Morphological–Phonological Analysis

- Inflectional morphology, prosodic stress patterns, negative and interrogative marking, and clitic positioning are used to test whether complex predicates behave as single lexical units or separable syntactic phrases.
- The “sandwich construction” ([Noun] + [Clitic] + [Light Verb]) is closely examined to determine the limits of separability and lexical integrity.

(b) Syntax-Based Testing

Three widely recognized diagnostics are applied to distinguish complex predicates from phrasal verb sequences:

1. **Conflicting Temporal Adverb Test**, determining whether two verbs host separate tense domains.
2. **Negative Polarity Licensing Test (hergez ‘never’)**, which probes whether predicate parts are separated by a CP boundary or act within a unified clause.
3. **Indefiniteness Test**, examining whether the nominal component accepts indefiniteness marking (*yek / -i*), demonstrating lexicalization vs. compositionality.

(c) Semantic and Cognitive Interpretation

- The study constructs an Aktionsart matrix of the most productive Persian light verbs (e.g., *kerdæn*, *šodæn*, *dâdæn*, *zædæn*, *hordan*, *gereftan*), showing how they lose literal meaning and act as grammatical operators.
- A Semantic Transparency–Opacity Scale is proposed, positioning productive, metaphorical, and idiomatic predicates within a lexicalization continuum.
- Psycholinguistic theories on dual-route processing are incorporated to distinguish lexical storage vs. compositional computation in native and L2 Persian speakers.

3. Findings

Lexical Integrity with Controlled Separability

Although complex predicates may be superficially separable, inflectional morphology targets only the light verb, and prosodic stress consistently falls on the nominal element, signaling single-lexeme cognitive status. Negation, tense, aspect, and modality apply exclusively to the light verb, whereas object clitics attach between the two elements without breaking lexical unity. Thus, separability does not negate lexicalization, but rather reveals a hybrid lexical–syntactic structure.

Semantic Bleaching and Functional Differentiation of Light Verbs

The light verb loses its lexical “body” while retaining an abstract “skeletal” structure (Moradi & Karimi-Doostan, 2013). Hence:

- *kerdæn* marks causativity or agentive initiation,
- *šodæn* marks inchoativity or passive change of state,
- *zædæn* signals suddenness or volitional impact,
- *hordan* encodes experiential or involuntary suffering,
- *gereftan* denotes acquisition or inception,
- *dâdæn* signifies transmission or outward projection,
- *kešidan* implies durative emotional burden.

Light verbs thus serve as grammatical operators, not lexical verbs, determining Aktionsart and argument structure.

Lexical vs. Grammatical Passive Formation

Findings indicate two distinct passive strategies:

1. **Grammatical Passive** using *šodæn* (e.g., *taḥvîl dâdan > taḥvîl šodan*).
2. **Lexical Passive** employing semantically congruent light verbs (e.g., *gol zadan > gol hordan*). This phenomenon reveals deep lexicalization, demonstrating that the system is not purely syntactic but semantically encoded.

Semantic and Cultural Encoding

Complex predicates serve as carriers of metaphor and cultural cognition. Idiomatic predicates such as *zemîn hordan* (‘to fall’, lit. ‘to eat ground’) or *ser be ser gozaştan* (‘to tease’, lit. ‘to put head to head’) cannot be inferred compositionally, confirming full lexicalization and cultural embodiment. The system encodes Iranian politeness (*ta’aruf*) by calibrating social relationships through predicate choice, e.g., *tašrif bordan* vs. *raftan*.

Cognitive Processing

Psycholinguistic evidence supports dual-route processing: transparent forms are computed compositionally, while opaque forms are stored as single lexical chunks. Children and L2 learners acquire idiomatic predicates holistically, supporting the lexical-unit hypothesis.

4. Conclusion

Persian complex predicates constitute a structurally mandated, morphologically economical, and cognitively coherent system, not a lexical anomaly. Due to the closed-class nature of Persian simple verbs, the language

relies on the combination of nominal lexical meaning with light verb operators to expand its verbal inventory. Consequently, complex predicates are:

- structurally necessary (not optional paraphrases),
- morphologically productive,
- semantically layered (transparent → metaphorical → idiomatic),
- culturally encoded (central to politeness and identity),
- cognitively dual-processed (computed or stored based on opacity).

Thus, complex predicates represent the core of Persian verbal expression, integrating morphology, syntax, cognition, and cultural semantics.

Giriş

Fars Dili'nin tarihsel serüveni, M.Ö. birinci bin yıla dek uzanan kadim kökleriyle, dilin bugünkü yapısal ve morfolojik zenginliğini anlamlandırmada temel bir arka plan sunar. Farsça; Eski Farsça (فارسی باستان / Fârsî-i Bâstân), Orta Farsça (فارسی میانه / Fârsî-i Miyâne, پهلوی / Pehlevî) ve Yeni Farsça (فارسی دری / Fârsî-i Derî)² olmak üzere üç ana tarihî evrede incelenen (İctihâdî ve Maksudoğlu, 1963, s.1; Eşrefülkuttabî, 1947, ss. 9-10) ve modern İranî diller arasında en geniş coğrafyada kullanılan dildir. Günümüzde İran, Afganistan ve Tacikistan'ın resmi dili olmasının yanı sıra, Orta Asya, Kafkasya ve Hint alt kıtası dâhil olmak üzere geniş bir alanda edebiyat ve kültür dili olarak varlığını sürdürmektedir (Mahootian, 1997, s.1).

Pervîz Nâtil Hânlerî'nin (1988) vurguladığı üzere, İslam sonrası dönemde belirginleşen Yeni Farsça, önceki evrelere kıyasla daha "analitik" bir yapılanma sergilemiş; özellikle Orta Farsça'da yaygın olan ön ekli master sisteminin işlev kaybı, modern dönemde bileşik master yapılarının artışına zemin hazırlayarak fiil morfolojisinin şekillenmesinde belirleyici olmuştur (Hânlerî, 1988, Cilt 2, ss. 120-127).

Farsça master sisteminin bu analitik ve birleşimsel yapısı, Batılı dilbilimcilerin dikkatini oldukça erken dönemlerde çekmiştir. Henüz 1771 yılında Sir William Jones, Farsça gramerinin kurucu metinlerinden sayılan eserinde, bu yapıları "Bileşik Masterlar" (Compound Verbs) başlığı altında incelemiştir; *kerden*, *zedên*, *dâştên* gibi yardımcı masterların, Arapça veya Farsça isimlerle birleşerek dilin ifade gücünü ve sözcük türetme kapasitesini sınırsızca genişlettiğini vurgulamıştır (Jones, 1804, ss. 72-73, 88). Jones'un bu erken tespitini takiben, 1785 yılında William Kirkpatrick, hazırladığı gramer taslağında Farsça ve Hint dillerindeki (Hindvi) master türetme mantığını incelerken, isimlerin yardımcı masterlarla birleşerek "bileşik masterlar" (compound verbs) oluşturduğunu ve bu yapının dilin sınırsız üretim kapasitesinin anahtarı olduğunu teyit etmiştir (Kirkpatrick, 1785). Ayrıca 19. yüzyılda İngiltere'de Farsça öğreten İranlı dilbilimci Mirza Muhammed İbrahim (1841) de bu yapıların, "soyut anlamı taşıyan isim" ile "kip ve zamanı belirleyen fiil" in birleşiminden oluştuğunu belirterek, bugünkü modern analizlere ışık tutan bir tanım yapmıştır (İbraheem, 1841, s. 85). Günümüzde ise Shomoossi ve Shomoossi (2012, s. 4), bu süreci tarihsel bir "grammerleşme sürekliliği" (grammaticalization continuum) içinde değerlendirir. Bu modele göre, asli masterlar (heavy verbs) zamanla anlamsal silikleşmeye uğrayarak önce hafif mastara, ardından yardımcı mastara ve en sonunda da eklere (affix) dönüşme eğilimindedir.

1. Teorik Çerçeve ve Terminoloji

1.1. Farsça'da Master Sınıflandırması ve Geleneksel Zemin

² *Derî* (دری): Kelime kökeni olarak "kapı/saray" (در / *der*) anlamına gelir ve İslam sonrası dönemde Horasan saraylarında konuşulan, Klasik Fars Edebiyatı'nın temelini oluşturan dili ifade eder. Modern terminolojide genellikle Afganistan Farsçası lehçesi için kullanılır.

Fars morfolojisinin temel taşlarından olan mastarlar (مصدر), şahıs, zaman ve kip kavramlarından bağımsız olarak, bir fiilin eylemini, durumunu veya işini ifade eden ve fiilleri tanımlayan temel birimlerdir. Dilbilgisel açıdan ikili bir doğaya sahip olan mastarlar, hem isimlerin sözdizimsel özelliklerini (özne/nesne olabilme) sergilemeleri hem de eylemsel bir öz (fiil kökü) taşımaları nedeniyle "isim-fiil" kategorisinde değerlendirilirler (Muhteşemî, 1991, s. 104; Yıldırım, 1997, s. 15).

Biçimsel (Yapısal) Mastarlar dahilinde yer alan Bileşik Mastarlar (مصدر مرکب – masdar-i murekkeb), Modern Farsçanın sözdizimsel ve anlamsal ifadesini belirleyen en merkezi ve üretken yapı olarak öne çıkar. Bir isim, sıfat, zarf ya da başka bir mastarın basit bir mastarla birleşmesiyle oluşan bu iki unsurlu yapılar, basit mastarların sınırlı oluşu (Şahinoğlu, 1997, ss. 269-277; Mansoor vd., 2012, s. 52) ile bileşik mastarların yeni kavram üretme ve işlevsel incelikleri aktarma kapasitesi sayesinde gün geçtikçe daha sık kullanılmaya başlamış; böylece konuşma ve yazı dilinde en yaygın eylemsel kalıplardan biri hâline gelmiştir (Erjeng, 1995, s. 106). Bu süreçte en sık kullanılan yardımcı mastarlar şunlardır: کردن (kerden), شدن (şoden), دادن (dâden), گرفتن (giriften), بردن (borden), زدن (zeden), خوردن (horden), یافتن (yâften), داشتن (dâştan), آوردن (âverden), آمدن (âmeden), کشیدن (keşîden).

Farsça'da bileşik mastarlar, özellikle 19. yüzyılın başlarından itibaren hem İranlı hem de Batılı araştırmacıların odaklandığı temel bir dil olgusu hâline gelmiştir. Bu yapıları sistematik bir şekilde sınıflandıran en önemli çalışmalardan biri A.K.S. Lambton'a aittir. Lambton (1984), günümüzde de başvurulan kapsamlı bir sınıflandırma sunarak bileşik mastarları, basit bir mastarın bir isim, sıfat veya zarf eşdeğeriyle birleşmesi şeklinde tanımlar. Örneğin kâr kerden (کار کردن, "çalışmak") isim + mastar yapısını temsil ederken; fikr kerden (فکر کردن, "düşünmek") ve merîz şoden (مریض شدن, "hastalanmak") gibi örnekler ise özellikle Arapça kökenli isim, sıfat ve sıfat-fiillerle kurulan bileşik mastarları ayrı bir kategori olarak ortaya koyar (Lambton, 1953/1984, ss. 85–90).

Bu çalışmalar yalnızca tanımlama düzeyinde kalmamış; bileşik mastarların anlam üretimi bakımından taşıdığı işlevsel zenginliği de öne çıkarmıştır. Nitekim Ahmet Ateş (1962) ve Mürsel Öztürk (2023), bu yapıların basit bir birleşmenin ötesine geçerek "yeni ve bütüncül bir sözcüksel değer" taşıdığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla bileşik mastarlar hem tarihsel hem de işlevsel açıdan Farsçanın söz varlığını zenginleştiren, üretken ve açıklayıcı bir mastar yapısı olarak değerlendirilmektedir (Ateş ve Tarzî, 1942, s. 48-52; Öztürk, 2023, s. 13).

1.2. Teorik Tartışmalar ve Makalenin Konumlanması

Lambton'ın (1953/ 1984) sistematik hale getirdiği bu geleneksel sınıflandırmaya rağmen, Farsça'da bileşik mastarların dilbilgisel statüsü, tanımı ve sınırları üzerine yapılan teorik tartışmalar, modern dilbilim literatüründe canlılığını korumaktadır. Geleneksel yaklaşımlar genellikle bu süreci bir "isim özümsemesi" (noun incorporation) olarak görmezden gelme eğilimindedir (Dabir-Moghaddam, 1997, s. 26-28).

Bu yerleşik geleneksel sınıflandırmaya yönelik en köklü eleştirilerden biri, yapısal dilbilim (structural linguistics) çerçevesinde Bateni (1969) tarafından getirilmiştir. Bateni, çâne zeden (چانه زدن, pazarlık etmek) veya zemîn horden (زمین خوردن, düşmek) gibi yapıların sözlükte tek bir madde olarak yer almasının, onların dilbilgisel statüsünü değiştirmeyeceğini savunur. Ona göre bu yapılar, "sözcüksel" (lexical) birer bileşik fiil olmaktan ziyade, sözdizimsel kurallara göre işleyen "fiil öbekleri" (syntactic phrases) veya "bağımlı odaklar"dır. Bateni'nin bu erken dönem yapısalcı itirazı, daha sonra Tabaian (1979) tarafından üretken dilbilgisi çerçevesinde derinleştirilecek olan "sözdizimsel ayrışabilirlik" tartışmasının da temelini oluşturmuştur.

Tartışmanın üretken dilbilgisi (generative grammar) kanadındaki kökleri ise 1970'lere dayanır. Dabir-Moghaddam'ın (1997) aktardığına göre, Tabaian (1979), Bateni'nin izinden giderek ve Chafe'nin (1970) teorik çerçevesini benimseyerek, Farsça'da "basit" ve "bileşik" mastar ayrımının gereksiz olduğunu savunmuştur. Tabaian, ders hânden (درس خواندن, "ders çalışmak/okumak") gibi yapıları "bir nesne ve bir basit mastarın yan yana gelmesinden ibaret" (a juxtaposition of an object noun phrase and a simple verb) görerek bileşik mastar kategorisinden çıkarmıştır (Dabir-Moghaddam, 1997, s. 29). Ona göre kerden (کردن), şoden (شدن) gibi yardımcı

mastarlar derin yapıda (deep structure) yer almaz; bunlar, sadece anlamsal özelliklere bağlı olarak yüzey yapıda (surface structure) beliren öngörülebilir unsurlardır.

Buna karşın, yine aynı teorik çerçeveyi benimseyen Sharifi (1975), Tabaian'ın (1979) daha sonra dışlayacağı زمین خوردن (zemîn horden, "yere düşmek") ve غصه خوردن (gosse horden, "kederlenmek") gibi deyimsel yapıları analizine dahil etmiştir. Sharifi (1975, s. 459, 467), bu tür örneklerin basit bir nesne + yardımcı mastar olmadığını, خوردن (horden "yemek") mastarının "tüketim/soğurma" (consumption and absorption) şeklindeki temel anlamsal çekirdeğini metaforik olarak koruduğunu ve bu yapıların "tek bir anlamsal bütünlük" (a unitary semantic concept) arz ettiğini öne sürmüştür.

1970'lerdeki bu "yüzeysel yapı" (Tabaian) vs. "sözcüksel bütünlük" (Sharifi) eksenindeki tartışma, modern dilbilimde "tümce boyutu" (clause size) ve "yapısal eksiklik" (structural deficiency) ekseninde devam etmektedir. Folli vd. (2005) gibi araştırmacılar, bu yapıların basit bir sözcüksel (lexicalist) yaklaşımla açıklanamayacağını, bileşenlerin (nominal unsur ve hafif fiil) birbirinin eylem yapısını (event structure) belirlediği "inşacı" (constructionalist) bir sözdizimsel modelin gerekliliğini savunmuştur (Folli vd., 2005, s. 1-2; Razmdideh & Hasanshahi Raviz, 2024, s. 97-98).

Bu modern tartışmanın ana hatları, Farsça'daki kontrol yapılarının (control constructions) statüsü üzerine odaklanmıştır:

- **Ghomeshi (2001)**, çatışan zaman belirteçleri" (conflicting temporal modifiers) ve "sözcük sırası karmaşası" (scrambling) gibi testlere dayanarak, bu yapıların tam bir Tümleyici Tümcecik (Complementizer Phrase, TT) veya Zaman Tümceciği (Tense Phrase, ZT) içermediğini, daha küçük bir yapı olan Hafif Mastar Tümceciği (mT) olduğunu savunmuştur.
- **Darzi (2008)**, Ghomeshi'nin (2001) testlerine ve verilerine itiraz ederek, bu yapıların tam bir Tümleyici Tümcecik (TT) olduğunu iddia etmiştir.
- **Ilkhanipour (2014)** ise bu iki görüş arasında bir yol bularak, yapıların mT'den büyük ancak "konuşur odaklı zarflar" (speaker-oriented adverbs) gibi unsurları kabul etmemesi nedeniyle tam bir TT de olmadığını savunmuş; bu nedenle yapıların "eksik/kusurlu Tümleyici Tümcecik" (defective TT) olarak adlandırılması gerektiğini öne sürmüştür.

Sharifi'nin (1975) زمین خوردن (zemîn horden) gibi deyimsel yapılar üzerine başlattığı tartışma da bilişsel dilbilim ekseninde modern bir karşılık bulmuştur. Sebzevârî ve Azîmdoht (2024), bu tür "deyimsel bileşik mastarların" (idiomatic compound verbs) anlamsal olarak nasıl işlendiğini incelemiştir. Yazarlara göre bu yapılar, زمین خوردن (zemîn horden "düşmek") veya کلاه گوزستان (kandirmek) örneklerinde olduğu gibi, tamamen "tahmin edilemez" (opaque) ve "bütüncül" (non-compositional) bir anlam taşır. Bu tür deyimsel anlamların oluşumunu açıklamak için "Üç Katmanlı Okuma Hipotezi" (Three-layered reading hypothesis) gibi bilişsel modeller önerilmiştir (Sebzevârî ve Azîmdoht, 2024, s. 157). Benzer şekilde, Sharif ve Amouzadeh (2017) de Bilişsel Dilbilgisi (Cognitive Grammar) perspektifinden bu yapıları incelemiş ve bir "anlam bütünlüşmesi" (incorporation / انضمام) süreci ile oluştuklarını ve bir "inşa şeması" (constructional schema) sağladıklarını savunmuştur (Sharif ve Amouzadeh, 2017, s. 150-152, 163).

Bu makale, Modern Farsça'daki bileşik mastarların (مصدر مرکب / masdar-i murekkeb) morfolojik ve sözdizimsel özelliklerini inceleyerek, bahsi geçen teorik ayrımlar (geleneksel, üretken ve bilişsel) arasında bir sentez oluşturmayı hedeflemektedir. Çalışmada; bileşik yapıların biçimsel özellikleri, tipolojisi ve anlamsal dönüşüm mekanizmaları analiz edilerek, Farsçada sözcüksel ve dilbilgisel ifadenin bütünlüşme süreçlerine dair akademik literatüre katkı sunulması amaçlanmaktadır.

2. Modern Farsça'da Bileşik Mastarların Biçimsel Tipolojisi

Bileşik mastarlar (مصدر مرکب), Farsçanın söz varlığını genişleten ve ifade gücünü artıran en temel morfolojik araçtır. Tarihsel süreçte, Eski ve Orta Farsça dönemlerinde yaygın olan ön ekli mastarların (مصدر پیشوندی) işlevselliğini yitirmesiyle birlikte, bileşik yapılar dilin birincil eylem türetme mekanizması haline gelmiştir (Hânlerî, 1988, Cilt 2, ss. 120-127; Folli vd., 2005, s. 4; Sharif ve Amouzadeh, 2017, s. 162).

2.1. Bileşik yapının İki Unsurlu Doğası

Bileşik masterların tanımı üzerine yürütülen akademik tartışmalara rağmen, Enverî ve Givî (2011, ss. 16-17) ile Ateş ve Tarzî (1942, ss. 48-49) gibi dilbilimcilerin üzerinde uzlaştığı ortak morfolojik zemin, bu yapıların "ikili" doğasıdır:

- **Birinci Unsur (بايه / Pâye):** Anlamsal gövde veya çekirdek (AG) olarak tanımlanabilir. İsim, sıfat, zarf veya (özellikle Arapça'dan ödünçlenen) masterlardan oluşur. Yüklem kavramsal içeriğini taşır.
- **İkinci Unsur (همکرد / Hemkerd):** Yardımcı master (YM) veya "basit master" (light verb) olarak adlandırılır. Eylemsel yüklemi oluşturur ve gramatikal çekimi üstlenir.

Bu sentezde, bileşenler kimi zaman kendi temel anlamlarını koruyarak bütünsel bir eylem bildirir, kimi zaman ise anlamda genişleme, daralma veya tamamen yeni bir anlam doğurur. Dolayısıyla, bileşik masterlarda "anlam gövdesi" ve "yardımcı masterın" toplam anlamı, her zaman kelimelerin eski anlamlarının basit bir toplamı değil, birleşme sonucunda ortaya çıkan yeni ve bütüncül bir sözcüksel değerdir (Öztürk, 2023, s. 13; Erjeng, 1995, s. 105).

2.2. Ana Yapısal Kategoriler

Bileşik masterların sınıflandırılması, yaklaşıma bağlı olarak farklılık gösterir. Geleneksel yaklaşımlar, A.K.S. Lambton'ın (1984) taksonomisini temel alır. Lambton'ın yaklaşımı betimseldir (descriptive); yapıları, master olmayan unsurun *sözcük türüne* (part of speech) göre sınıflandırır (örneğin: İsim + Master, Sıfat + Master).

Buna karşın, Dabir-Moghaddam'ın (1997) yaklaşımı **teoriktir** ve bu yapıların *oluşum sürecine* (formation process) odaklanır. Dabir-Moghaddam, Lambton'ın "İsim + Master" gibi geniş kategorilerini iki farklı sürece ayırır:

1. **"Bütünleşme" (Incorporation):** Bu, sözdizimsel (sentaktik) bir süreçtir. Aslında cümlenin doğrudan nesnesi olan bir ismin (örn: gezâ غذا 'yemek'), dilbilgisel işaretlerini (-râ gibi) kaybederek fiille morfolojik bir bütün oluşturmasıdır (örn: gezâ horden غذا خوردن 'yemek yemek').
2. **"Kombinasyon" (Combination):** Bu ise sözcüksel (lexical) bir süreçtir. Sözdizimsel bir karşılığı olmayan unsurların (sıfatlar, zarflar) fiille kalıplaşarak birleşmesini tanımlar.

Bu ayrım, sonraki çalışmalarda da (örnek: Mansoor vd., 2012, s. 55) kabul görmüştür.

Dahası, bu geleneksel sınıflandırmaların (basit, önekli, bileşik) Farsça'daki tüm yapıları kapsamadığı da iddia edilmiştir. Ser der âverden (سر در آوردن, 'anlamak, fark etmek') gibi "melez" (hybrid) yapıların varlığına dikkat çekilmiş ve bu yapıların, hem bir nominal unsur (*ser*) hem de bir önek (*der*) içermeleri nedeniyle dördüncü bir kategori olarak "Bileşik Önekli Masterlar" (Fii'l-hâ-i pîşvendî-i murekkeb / فعلهای پیشوندی مرکب) veya "Grup Fii'l" (Fii'l-i Gurûhî / فعل گروهی) olarak adlandırılmayı hak etmektedir (Erjeng, 1995, ss. 100-112; Hânlerî, 1988, Cilt 2, s. 160; Rezayati Kişehale ve İmamdust, 2015, s. 186, 190).

Bu makalenin kapsamı, Lambton (1984) ve Dabir-Moghaddam (1997) tarafından tanımlanan en yaygın iki kategori olan (İsim + Master) ve (Sıfat/Zarf + Master) yapıları üzerine odaklanacaktır.

2.2.1. İsim + Basit Master ile Oluşan Bileşik Masterlar

Farsça'da en yaygın bileşik master yapısı, bir isim unsurunun ardından bir basit masterın gelmesiyle oluşmaktadır. İsim unsuru کردن *kerden*, دادن *dâden*, زدن *zeden*, گرفتن *giriften*, خوردن *horden* gibi yardımcı masterlarla birleşir. Arapça kökenli isimlerin eyleme dönüştürülmesi de yine bu kategoride sınıflandırılır (Lambton, 1953/1984, ss. 85-86).

Tablo 1. İsim + Basit Master ile Bileşik Master Oluşumu

Bileşik Master	Okunuşu	Bileşenler	Anlamı
گوش دادن	Gûş dâden	گوش (kulak) + دادن (vermek)	Dinlemek
گردش کردن	Gerdeş kerden	گردش (dolaşma, tur) + کردن (yapmak)	Gezintiye çıkmak
چانه زدن	Câne zeden	چانه (çene) + زدن (vurmak, çarpmak)	Pazarlık etmek
فکر کردن	Fikr kerden	فکر (düşünce, fikir) + کردن (yapmak)	Düşünmek

Bu kategoride isim, eylemin kavramsal içeriğini sağlarken; yardımcı master, eylemi dilbilgisel olarak gerçekleştirir. Farsçada bileşik master oluşumunda genellikle soyut isimler kullanılsa da somut isimlerle kurulan yapılar da mevcuttur (Hânlerî, 1988, Cilt 2, s. 163)

2.2.1.1. Somut İsimlerle Oluşan Yapılar Somut nesne isimleri kullanıldığında, nesnenin kendisinden ziyade işlevi veya o nesneyle ilişkilendirilen durum ön plana çıkar.

- 2.2.1.1.1. Canlı Organ İsimleri:** Organ, işlevsel bir kavrama dönüşür.
 - گوش کردن (Gûş kerden):** Somut "kulak" ismi, "işitme eylemini bilinçli yapma" yani "dinlemek" eylemine dönüşür.
 - گوش داشتن (Gûş dâştên):** "Kulak kesilmek/dinlemede olmak" gibi bir süreklilik bildirir.
- 2.2.1.1.2. Araç ve Gereç İsimleri:** Alet ismi, o aletle yapılan işi tanımlar. Genellikle geçişli (*muta'addî*) çatılıdır.
 - شانه کردن (Şâne kerden, "taramak"):** شانه (Tarak) eylemin aracıdır.
 - حلقه کردن (Halke kerden, "halkalamak/kuşatmak"):** حلقه (Halka) eylemin sonucudur.
 - مهر کردن (Mühr kerden, "mühürlemek"):** مهر (Mühür) eylemin aracıdır.
- 2.2.1.1.3. Hastalık İsimleri:** İlginç bir biçimde, normalde etken/geçişli masterlar türeten کردن (*kerden*), hastalık isimleriyle birleştiğinde geçişsiz (*lâzım*) ve "maruz kalma" bildiren yapılar kurar.
 - ورم کردن (Verem kerden, "şişmek"):** Vücutta şişlik oluşması durumu.
 - آبله کردن (Âbile kerden, "çiçek çıkarmak"):** Çiçek hastalığına yakalanma durumu.

2.2.2. Sıfat/ Zarf + Basit Master ile Oluşan Bileşik Masterlar

Farsçada bileşik master oluşumunun yaygın bir diğer biçimi, basit bir masterın bir sıfat veya zarf ile birleşmesi yoluyla gerçekleşmektedir. Sıfat veya zarfın semantik içeriği (nitelik, durum, yön), doğrudan eyleme aktarılır. Sıfatlar, yardımcı fiilin türüne göre eylemin çatısını belirler: کردن *kerden* ile nedensel/oldurgan (*causative*), شدن *şoden* ile dönüşlü/edilgen (*inchoative*) yapılar kurulur (Lambton, 1953/1984, ss. 86-87; Dabir-Moghaddam, 1997, s. 37).

Tablo 2. Sıfat/Zarf + basit master ile bileşik master oluşumu

Bileşik Master	Okunuşu	Bileşenler	Anlamı
باز کردن	Bâz kerden	باز (açık) + کردن (yapmak)	Açmak
دور کردن	Dûr uftâden	دور (uzak) + افتادن (düşmek)	Ayrılmak, uzak kalmak
بلند کردن	Bolend kerden	بلند (yüksek) + کردن (yapmak)	Kaldırmak, yükseltmek
مريض شدن	Merîz şoden	مريض (hasta) + شدن (olmak)	Hastalanmak

Bu birleşimlerde sıfat, eylemin niteliğini belirlerken; zarf unsurları eyleme yön ve hareket anlamı katarak ifadeyi zenginleştirir.

3. Farsça Bileşik Masterların Morfo-Sentaktik Analizi ve Leksikal Bütünlüğü

Modern Farsça'daki bileşik master yapıları, biçimsel olarak iki ayrı morfemden (genellikle bir isim/sıfat ve bir yardımcı master) oluşsa da dilbilgisel ve bilişsel açıdan tek bir leksikal birim (sözcük) gibi işlev gören karmaşık yüklemelerdir (Dabir-Moghaddam, 1997, s. 48; Mansoor vd., 2012, s. 53). Morfoloji (biçimbilgisi) ve sentaks (sözdizimi) arasındaki kesişim noktasında yer alan bu yapılar, güçlü bir "leksikal bütünlük" (sözcüksel bütünlük) sergilerler.

Bu bütünlüğe, aşağıdaki morfolojik, fonolojik ve sözdizimsel kanıtlarla temellendirilmektedir:

3.1. Morfolojik Bütünlüğe ve Çekim Kuralları

Bileşik masterların tek bir sözcüksel birim gibi davrandığının en somut göstergesi, eklemleme süreçlerinin (affixation) yapının tamamına değil, bileşenlere belirli bir hiyerarşi içinde uygulanmasıdır:

- **Fiil Çekimi (Inflection):** Kişi, zaman ve kip ekleri, yapının bütününe değil, yalnızca eylemsel bileşen olan "basit mastara" (örneğin: کردن *kerden*, دادن *dâden*) eklenir. Sözel unsur (isim/sıfat) bu süreçte değişime uğramaz.
- **Olumsuzluk ve Soru:** Olumsuzluk öneki (ن / *ne-*) veya soru edatları, doğrudan eylemsel bileşenin başına getirilir.
- **Zamirsel Eklentiler (Clitics) ve Sözdizimsel Konumlanma:** Çekim eklerinin aksine, iyelik veya nesne işlevi gören bitişik zamirler (pronominal suffixes), yapısal bir esneklik sergileyerek isim (sözel unsur) ile master arasına girer. "Sandviç Yapı" olarak da tanımlanabilecek bu formül [İsim] + [Zamir] + [Master] şeklinde işler. Bu durum, yapının zihinsel sözlükte tek bir birim olarak kodlandığını (Sebzavârî ve Azîmdoht, 2024, s. 150), ancak gramatik işlemlerde bileşenlerin esnetilebildiğini gösterir (Elwell-Sutton, 1972, s. 96; Windfuhr, 1979, ss. 126-128; Platts, 1894, ss. 86-87). Bu "ayrılabilirlik" (separability) özelliği, bazı dilbilimciler tarafından yapıların sözcüksel değil, sözdizimsel (phrasal) olduğuna dair bir kanıt olarak da sunulmuştur (Mansoor vd., 2012, s. 53; Folli vd., 2005, s. 5).
 - **Örnek 1:** دوست دارم (Dûst-et dârem, "Seni seviyorum") Dûst (Dost/AG) + -et (Seni/Nesne Zamiri) + dârem (YM Çekimi).
 - **Örnek 2:** کمکش کردم (Komek-eş kerdem, "Ona yardım ettim") Komek (Yardım/AG) + -eş (Ona/Tümleç Zamiri) + kerdem (YM Çekimi).

3.2. Fonolojik Bütünlük (Prozodi)

Bu yapılar sadece dilbilgisel değil, fonolojik (sesbilimsel) olarak da tek bir prozodik birim oluşturma eğilimindedir (Lambton, 1984, s. 92).

- **Vurgu Düzeni:** Olumlu çekimlerde birincil vurgu, genellikle sözel olmayan (isim/sıfat) ögenin son hecesine düşer.
- **İkincil Vurgu:** Olumsuz yapılarda master üzerinde ikincil bir vurgu gözlemlenebilir.

Bu tutarlı vurgu kalıbı, bileşik yapının fonolojik işleme sırasında ayrı kelimeler dizisi olarak değil, tek bir kelime gibi algılandığına işaret eder.

3.3. Morfolojik Üretkenlik: Pasif (Edilgen) Çatı Dönüşümleri

Bileşik masterların leksikal bütünlüğü, pasif çatı oluşturma stratejilerinde de belirgindir. Pasifleşme, sadece sözdizimsel bir dönüşüm değil, aynı zamanda morfolojik bir "eşleşme" (pairing) sürecidir:

A. Standart Pasifleşme (Şoden ile): Etken yapıdaki yardımcı mastarın, edilgen karşılığı olan شدن (şoden) ile yer değiştirmesidir (Lambton, 1984, ss. 92-93; Öztürk, 2023, ss. 13-17; Lumsden, 1810, Cilt 2, ss. 310-311). Bu, en yaygın ve kurallı yöntemdir.

- آغاز کردن (*âğâz kerden*, "başlatmak") آغاز شدن (*âğâz şoden*, "başlamak/başlatılmak")
- تحویل دادن (*tahvîl dâden*, "teslim etmek") تحویل شدن (*tahvîl şoden*, "teslim edilmek")

B. Leksikal (Sözcüksel) Pasifleşme: Daha deyimsel yapılarda pasiflik, شدن *şoden* yerine anlamsal olarak ilişkili farklı basit mastarlarla (örneğin; خوردن *horden*, یافتن *yâften*) sağlanır. Bu durum, yapıların kalıplaşmış (lexicalized) doğasını kanıtlar (Öztürk, 2023, s. 16; Dabir-Moghaddam, 1997, s. 46-47).

- گول زدن (*gûl zeden*, "kandırmak/aldatmak") گول خوردن (*gûl horden*, "kanmak/aldatılmak")
- شکست دادن (*şikest dâden*, "yenmek") شکست خوردن (*şikest horden*, "yenilmek")

Her iki pasifleşme türünde de sözsel unsur (örneğin: *âğâz*, *gûl*, *şikest*) sabit kalırken, yalnızca basit mastar değişime uğrar; bu da anlamsal yükün nasıl paylaşıldığını gösterir.

3.4. Sözdizimsel Bütünlük Testleri

Bölüm 3.1, 3.2 ve 3.3'te sunulan morfolojik ve fonolojik kanıtlar, bileşik mastarların güçlü bir "leksikal bütünlük" sergilediğini göstermiştir. Bu bütünlük, modern üretken dilbilgisi çalışmalarında, yapının "tümce boyutu" (clause size) üzerinden de test edilmektedir. Ghomeshi (2001), Darzi (2008) ve Faraji (2021) arasındaki tartışmalarda kullanılan bu testler, bileşik mastarın (en azından belirli alt türlerinin) iki ayrı yapı değil, tek bir bütünlük yapı (integrated structure) gibi davrandığını sözdizimsel (sentaktik) açıdan da ortaya koymaktadır.

Bu testler, yapının iki ayrı sözdizimsel tümce mi (örn: bir ana tümce + Tümleyici Tümcecik (TT)) yoksa tek bir tümce mi (örn: Hafif Mastar Tümceciği (mT)) gibi davrandığını anlamayı amaçlar. Aşağıda, bu testlerden en belirleyici olan ikisi sunulmuştur.

3.4.1. Çatışan Zaman Belirteçleri Testi (Conflicting Temporal Adverbs)

Bu testin temel mantığı şudur: Eğer bir yapı, sözdizimsel olarak iki ayrı ve tam tümceden (yani iki ayrı Zaman Tümceciğinden (Tense Phrase, ZT)) oluşuyorsa, her tümce kendi bağımsız zaman belirtecini (örn: ana cümlede dün, yan cümlede yarın) alabilmelidir. Eğer yapı tek bir bütünlük eylem alanı (mT) ise, tek bir zamanı olacağı için bu test başarısız olacaktır.

Ghomeshi (2001, s. 26), *tevânisten* (توانستن, '-ebilme') gibi kontrol mastarlarında başarısız olduğunu, yani bu yapıların çatışan zaman belirteçlerini kabul etmediğini savunmuştur. Faraji (2021, s. 17, 19), bu bulguyu teyit ederek Oluş (Event) kategorisindeki bu mastarların (örn: *tevânisten* توانستن 'ebilme', *sa'y kerden* سعی کردن 'denemek') gerçekten de çatışan zaman belirteçlerini kabul etmediğini göstermiştir.

(Örnek 3 - Faraji'den (2021, s. 19) adapte edilmiştir) *Ali dîrûz mî-tevânist (ke) ferdâ hediye râ be-hared. (علی دیروز می توانست که فردا هدیه را بخرد) (*Ali dün -ebildi (ki) yarın hediye satın alsın.*)

Bu cümlelerin anlamsal olarak kabul edilemez olması, *mî-tevânist* (می توانست, '-ebildi') ve *be-hared* (بخرد, 'satın alsın') fiillerinin iki ayrı zaman alanı olmadığını kanıtlar. Bu durum, en azından bu mastar sınıfının, iki ayrı ZT'ye sahip olmadığını; aksine tek bir zaman alanı içinde yer alan bütünlük bir mT olduğunu güçlü bir şekilde desteklemektedir (Faraji, 2021, s. 29).

3.4.2. Olumsuzluk Lisanslama Testi (Negation with *hergez* 'never')

Bu test, bir cümle yapısını anlamak için olumsuzluk kapsamını (scope) kullanır. Sözdizimsel kural olarak, bir Tümleyici Tümcecik (TT) sınırı, üstteki bir tümcenin alttaki bir tümceye müdahale etmesini engeller. Eğer yapı iki ayrı CP'den oluşuyorsa, ana cümledeki olumsuzluğun (örn: *ne-mî-koned* نمی کند 'yapmıyor'), bir ZT sınırı tarafından engelleneceği için gömülü cümledeki *hergez* (هرگز, 'asla') gibi bir Olumsuz Yüklem Ögesini

(Negative Polarity Item) "lisanslaması" (geçerli kılması) beklenmez. Eğer yapı tek bir bütünleşik tümce (mT) ise, arada bir ZT sınırı olmadığından bu lisanslama mümkün olmalıdır.

Faraji (2021, s. 22), Oluş (Event) sınıfı mastarların (örn: *sa'y kerden* سعی کردن 'denemek') tam olarak bu davranışı sergilediğini, yani ana cümle olumsuzluğunun gömülü cümledeki *hergez*'i lisanslayabildiğini göstermiştir.

(Örnek 4 - Faraji'den (2021, s. 22) adapte edilmiştir) Ali *sa'y ne-mî-koned* (ke) çîzî hergez be-bîned. (على سعى) ببیند نمی کند که چیزی هرگز ببیند) (*Ali çaba göstermiyor (ki) bir şeyi asla görsün.*) Anlamı: "Ali asla bir şeyi görmeye çalışmıyor."

Bu cümlenin dilbilgisel olarak doğru olması ve "asla" anlamını taşıması, *ne-mî-koned* (نمی کند) ve *be-bîned* (ببیند) fiillerinin tek bir olumsuzluk alanı içinde yer aldığını ve aralarında tam bir ZT sınırı bulunmadığını gösterir. Bu da yapının "leksikal bütünlük" tezini sözdizimsel açıdan destekleyen güçlü bir kanıttır (Faraji, 2021, s. 29).

3.4.3. Belirsizlik ve Genişletilebilirlik Testi (Indefiniteness Test)

Bileşik mastarların, serbest sözdizimsel dizilimlerden (grup fiillerden) ayrılmasında kullanılan en belirleyici ölçütlerden biri de "belirsizlik" testidir. Tabâtabâ'i (2005, s. 27), bir yapının bileşik mastar mı yoksa nesne-mastar grubu mu olduğunu anlamak için nominal unsurun belirsizlik eki (*yek* یک veya *-i* ی) alıp alamayacağına bakılması gerektiğini savunur.

Örneğin, *gezâ horden* (غذا خوردن, yemek yemek) yapısında, *gezâ* (غذا) sözcüğü sözdizimsel bir nesne gibi görünse de araya bir belirsizlik unsuru girdiğinde (*yek gezâ hord* یک غذا خورد veya *gezâ-i hord* غذایی خورد) yapı bozulmasa da anlam "yemek yeme eylemi"nden "bir yiyeceği yeme"ye dönüşür. Bu nedenle bu yapı, katı anlamda bir bileşik mastar değil, bir grup fiil (phrasal verb) kabul edilir.

Tabâtabâ'i bu durumu *temâşâ kerden* (تماشا کردن, izlemek/seyretmek) örneğiyle netleştirir. *Temâşâ kerden* gerçek bir bileşik mastardır çünkü *temâşâ* (تماشا) ile *kerden* arasına belirsizlik eki giremez (*yek temâşâ kard* یک تماشا کرد denilemez, anlamsızdır); oysa *film dîden* (فیلم دیدن, film izlemek) yapısı bir grup fiildir, çünkü *yek film dîd* (یک فیلم دید, bir film izledi) demek dilbilgisel olarak mümkündür. Bu test, bileşik mastarların sözcüksel olarak ne kadar kaynaşmış (lexicalized) olduğunu kanıtlayan güçlü bir araçtır.

4. Bileşik Yapılarda Basit Mastarların Anlamsal Matrisi ve İşlevsel Dağılımı

Farsça bileşik mastarların (karmaşık yüklemelerin) anlamsal çözümlemesi, yapıyı oluşturan Basit Mastarın (*Yardımcı Mastar*) işlevsel rolünün doğru anlaşılmasına bağlıdır. Bu basit mastarlar, sözlük anlamlarını (literal meanings) kısmen yitirseler de bileşik yapıya kattıkları "eylem türü" (Aktionsart), "kılınış" ve "failin durumu" açısından sistematik bir mantık izlerler.

Basit mastarların anlamsal kaybı üzerine yapılan güncel çalışmalarda Murâdî ve Kerîmî-Dûstân (2013, ss. 314-315), Lieber'in (2004) "İskelet ve Beden" (Skeleton and Body) ayrımını Farsça'ya uyarlamıştır. Bu yaklaşıma göre, *kerden* gibi bir basit mastar bileşik yapıya girdiğinde tamamen anlamsızlaşmaz; anlamsal "Beden"ini (yani olaysal konusunu / event argument) kaybeder ancak sözdizimsel "İskelet"ini (yani fiilin argüman yapısını ve çekim özelliklerini) korur. Bu durum, basit mastarın neden hala cümlenin zaman ve şahıs yükünü taşıdığını, ancak eylemin ana anlamını (olaysal niteliğini) neden nominal unsura devrettiğini teorik olarak açıklar.

Aşağıdaki matris, Farsça'da en yüksek frekansa sahip basit mastarların, bileşik yapılardaki özgül işlevlerini ve anlamsal nüanslarını karşılaştırmalı olarak sunmaktadır.

Tablo 3. Farsça bileşik yapılarda basit mastarların işlevsel matrisi

Basit Master	Temel Anlam	Bileşik Yapıdaki Tipik İşlev(ler)	Örnek
کردن (Kerden)	Etmek, Yapmak	Etken ve Yaratıcı (Agentive/Causative): En üretken ve anlamsal olarak en "şeffaf" yardımcı mastardır. İsim unsurunu doğrudan eyleme dönüştürür.	فکر کردن (Fikr kerden) Düşünmek
شدن (Şoden)	Olmak	Edilgen ve Oluş (Passive/Inchoative): Genellikle kerden ile kurulan mastarların pasif veya geçişsiz karşılığıdır. Bir duruma geçişi bildirir.	دلخور شدن (Dilhor şoden) Gücenmek, alınmak
دادن (Dâden)	Vermek	Yansıtma ve Transfer (Projection/Transfer): Eylemin öznenen dışarıya (bir nesneye veya kişiye) yönelmesini ifade eder. Genellikle kerden'e göre daha somut bir etkileşim bildirir.	توضیح دادن (Tovzîh dâden) Açıklamak (Açıklama vermek)
زدن (Zeden)	Vurmak	Ani ve Temas (Sudden/Contact): Hızlı, anlık, tek seferlik veya tekrarlı fiziksel/işitsel eylemleri belirtir. Eylemin "çarpıcı" yönünü vurgular.	حرف زدن (Harf zeden) Konuşmak (Laf atmak/çalmak)
خوردن (Horden)	Yemek	Deneyimleyici ve Maruz Kalma (Experiencer/Passive): Failin eylemi yapan değil, eyleme maruz kalan olduğu durumları (genellikle olumsuz) ifade eder.	زمین خوردن (Zemîn horden) Yere düşmek
گرفتن (Giriften)	Almak, Tutmak	Başlangıç ve Edinme (Inceptive/Acquisitive): Bir durumun başladığını, bir niteliğin edinildiğini veya dışarıdan bir etkinin kabul edildiğini gösterir.	یاد گرفتن (Yâd giriften) Öğrenmek (Hafızaya almak)
داشتن (Dâşten)	Sahip olmak	Durum ve Sürelik (Stative/Continuative): Bir eylemden ziyade kalıcı bir durumu, hissiyatı veya sahipliği belirtir. Genellikle süreklilik arz eder.	دوست داشتن (Dûst dâşten) Sevmek
کشیدن (Keşiden)	Çekmek	Süreç ve İçsel Deneyim (Durative/Internal): خوردن horden'den farklı olarak, eylemin zamana yayıldığını ve failin bu süreci (genellikle zorluk veya duygu) "çektğini" vurgular.	زجر کشیدن (Zicr keşiden) Eziyet çekmek
آوردن (Âverden)	Getirmek	Ettirgen ve Üretim (Causative/Productive): Bir durumu var etmek, ortaya çıkarmak anlamında kullanılır. Genellikle آمدن âmeden mastarının etken/ettirgen karşılığıdır.	به دست آوردن (Be dest âverden) Eldetmek (Ele getirmek)
آمدن (Âmeden)	Gelmek	Kendiliğinden Oluş (Intransitive/Inchoative): Bir durumun kendiliğinden ortaya çıkmasını ifade eder. Genellikle failin aktif çabası dışındaki gelişmeleri anlatır.	به وجود آمدن (Be vucûd âmeden) Meydana gelmek, oluşmak
بردن (Borden)	Götürmek	Uzaklaştırma ve Yüklenme (Removal/Bearing): Bir şeyi bir yerden başka bir yere taşıma veya soyut bir yükü (duygu, şüphe) taşıma anlamı katar.	لذت بردن (Lezzet borden) Zevk almak (Lezzeti alıp götürmek/sürdürmek)

یافتن (Yâften)	Bulmak	Resmi Edilgenlik ve Değişim (Formal Passive/Mutation): Genellikle edebi ve resmi dilde شدن <i>şoden</i> yerine kullanılır. Soyut kavramların değişime uğramasını ifade eder.	تغییر یافتن (Tağyîr yâften) Değişime uğramak, değişmek

4.1. Kritik Anlamsal Ayrım Örnekleri: کردن *Kerden* ve زدن *Zeden*

Aynı isim unsuru, farklı basit mastarlarla birleştiğinde eylemin doğası ve algılanış biçimi kökten değişebilir. Bu durum, basit mastarın "anlamsız bir ek" olmadığını, aksine eylemin niteliğini belirleyen temel unsur olduğunu kanıtlar.

• Konuşma Eylemi Üzerine Bir Karşılaştırma:

- صحبت کردن (*Sohbet kerdən*): Burada کردن *kerden*, eylemi genel, süreçsel ve karşılıklı bir iletişim faaliyeti (sohbet etmek) olarak tanımlar.
- حرف زدن (*Harf zeden*): Burada زدن *zeden*, eylemi daha fiziksel, anlık ve "söz söyleme" odaklı (konuşmak, laf etmek) olarak tanımlar. "Vurmak" mastarının getirdiği anilik (impulsiveness) vurgusu hissedilir.

• Seslenme Eylemi Üzerine Bir Karşılaştırma:

- صدا کردن (*Sedâ kerdən*): Birini çağırmak amacıyla seslenmek (Çağırma eylemi ön plandadır).
- صدا زدن (*Sedâ zeden*): Birine seslenmek, bağırarak hitap etmek (Sesin çıkışı ve hedefe çarpışı ön plandadır).

Bu ayrımlar, Farsça bileşik mastar sisteminin esnekliğini ve konuşura sunduğu ifade zenginliğini ortaya koymaktadır.

5. Bileşik Mastarların İşlevleri ve Yapısal Zorunluluğu

Farsça'daki bileşik mastar sisteminin dört temel işlevi—anlam genişletme, mecazlaşma/deyimleşme, pragmatik işlev ve dil ekonomisi—dilin tesadüfi özellikleri değil, morfolojik yapısından kaynaklanan kaçınılmaz bir "dil içi zorunluluğun" (*linguistic necessity*) sonucudur.

Tarihsel süreçte basit mastar köklerinin "kapalı bir sınıf" (*closed class*) oluşturması ve diğer Hint-Avrupa dillerinin (örneğin İngilizce) aksine, isim veya sıfatlardan doğrudan yeni basit mastar türetme (denominalizasyon) süreçlerinin kısıtlı olması, Farsça'yı yapısal bir çözüm geliştirmeye itmiştir. Bu kısıtlılık karşısında dil, eylemin "anlamsal özünü" (*semantic core*) nominal bir unsurla karşılayıp, bunu işlevselleştiren bir "basit mastar" (*light verb*) ile birleştirme yoluna gitmiştir. Bu bağlamda, "Dil Ekonomisi" olarak tanımlanan işlev, basit bir tasarruf veya kolaylık meselesi olmaktan ziyade, Farsça mastar ve fiil sisteminin modern dünyanın kavramsal gereksinimlerine adapte olarak hayatta kalmasını sağlayan zorunlu bir genişleme stratejisidir; diğer işlevler ise bu temel stratejinin bilişsel, kültürel ve sosyodilbilimsel alanlardaki rafine yansımalarıdır.

5.1. Anlam Genişletme: Bilişsel Şemalar ve Üretkenlik

Sistemin en temel işlevi, dilin semantik alanını üretken biçimde genişletme kapasitesidir. Dabir-Moghaddam'ın (1997) vurguladığı üzere, bileşik mastarlar, basit mastarların somut fiziksel anlam alanlarını aşarak "metaforik genişleme" (*metaphoric extension*) yoluyla soyut ve kavramsal kategorilerin ifade edilmesini mümkün kılar. Nominal unsur (isim/sıfat) tüm anlamsal yükü üstlenirken, basit mastar anlamsal silikleşmeye uğrayarak sadece eylemi gerçekleştirme işlevi görür.

Örneğin, باز کردن (*bâz kerdən*, "açmak") mastarı;

- **Somut:** در را باز کردن (*der râ bâz kerden*, "kapıyı açmak").
- **Soyut/Metaforik:** مشکل را باز کردن (*muşkil râ bâz kerden*, "sorunu çözmek") veya حساب باز کردن (*hesâb bâz kerden*, "hesap açmak").

Bu mekanizma, modern Bilişsel Dilbilim yaklaşımlarında "yapısal şemalar" (*constructional schemas*) olarak tanımlanır. Örneğin [**X** + کردن *kerden*] şeması, "X'i gerçekleştirme/X'e neden olma" çerçevesini sunar. Teknoloji entegrasyonunda bu şemanın evrimi çarpıcıdır:

- **تلگراف زدن** (*telegrâf zeden*, "telgraf çekmek" [lit. telgraf vurmak]): "Hızlı iletişim" şeması **زدن zeden** ile kurulmuştur.
- **تلفن زدن** (*telefon zeden*, "telefon etmek"): Aynı şema devralınmıştır.
- **ایمیل زدن** (*îmeyl zeden*, "e-posta atmak"): Günümüzde **زدن zeden** mastarının "vurmak" anlamı tamamen silikleşmiş, mastar yalnızca iletişim eylemini tamamlayan bir operatöre dönüşmüştür.

5.2. Mecaz ve Deyimleşme: Anlamsal Örtüklük ve Kültürel Kodlama

Semantik spektrumunun diğer ucunda, üretken ve şeffaf (transparent) yapıların aksine, "anlamsal örtüklük" (semantic opacity) veya "kompozisyonel olmama" (non-compositionality) durumu yer alır. Bu durum, bileşik mastarın bütünsel anlamının, onu oluşturan parçaların (AG ve YM) literal anlamlarının toplamından çıkarılmadığı (veya bu toplamdan saptığı) mecazlaşmış ve deyimleşmiş yapılarda gözlemlenir.

Windfuhr ve Perry'nin (2009) *The Iranian Languages* adlı derlemede yer alan "Persian and Tajik" (s. 416-544) başlıklı kapsamlı bölümü, Farsça'nın morfosentaksı ve söz varlığı (lexis) içinde bu tür yapıların önemini vurgulamaktadır. *دل بر داشتتن* (*dil ber dâştten* 'gönül vermek', lit. 'kalp kaldırmak') veya *سر به سر گذشتتن* (*ser be ser gozeştten* 'alay etmek', lit. 'başı başa koymak') gibi örnekler, bu deyimsel bileşik mastarların sadece bir eylem değil, aynı zamanda derin kültürel kodları ve metaforik düşünce kalıplarını da aktardığını göstermektedir. Bu yapılar, dilin konuşma dilindeki duygusal aktarım ve toplumsal etkileşim araçlarının temel bir parçasını oluşturur (Windfuhr ve Perry 2009).

Anlamsal Şeffaflık Skalası

Bölüm 5.1.'de incelenen üretken "anlam genişlemesi" ile bu bölümde ele alınan "deyimleşme" arasındaki ilişkiyi anlamak için, Farsça bileşik mastarları ikili bir sistem (şeffaf/örtük) olarak değil, bir skala (cline) veya spektrum üzerinde konumlandırmak gereklidir. Bu spektrum, tam kompozisyonellikten (compositionality) tam örtüklüğe (opacity) doğru ilerler.

Tablo 4. Farsça karmaşık yüklerle anlamsal şeffaflık skalası

Derece	Tür	Örnek	Analiz (Kompozisyonellik)
Yüksek Şeffaflık	Üretken / Kompozisyonel	صحبت کردن (<i>sohbet kerden</i> , "sohbet etmek")	Tam Kompozisyonel. Bütünün anlamı, parçaların (İsim + Mastar) toplamıdır.
Orta Şeffaflık	Bütünleşme (Incorporation)	غذا خوردن (<i>gezâ horden</i> , "yemek yemek")	Yarı Kompozisyonel. İsim, mastarla bütünleşmiş bir nesnedir; mastar literal anlamını korur.
Düşük Şeffaflık	Metaforik / Yarı-Örtük	باز کردن (<i>bâz kerden</i> , "başlatmak/çözmek")	Metaforik. Fiziksel "açmak" eyleminden soyut bir sürece bilişsel geçiş vardır.
Tam Örtüklük	Deyimsel (Idiomatic)	زمین خوردن (<i>zemîn horden</i> , "düşmek")	Tamamen Kompozisyonel Değil (Örtük). Bütünün anlamı "yer yemek" değildir; tek bir leksikal birimdir.

Tam Örtüklük	Deyimsel / Kültürel	سر به سر گذاشتن (<i>ser be ser gozâšten</i> , "alay etmek")	Tamamen Kompozisyonel Değil (Kültürel). Anlamı ('başı başa koymak') hiçbir kompozisyonel ipucu taşımaz ve tamamen kültürel bir deyim olarak öğrenilmelidir.

5.2.1. Deyimsel Yapıların İşlenmesi ve Öğrenilmesi

Bileşik mastarlardaki bu anlamsal örtüklük (opacity) durumu, dilin öğrenilmesi ve işlenmesi (processing) süreçleri üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Farsça'yı ikinci dil olarak öğrenenler için en büyük zorluk bu deyimsel yapılardır. Psikodilbilimsel araştırmalar (Dual-route hypothesis), örtük yapıların zihinde زمین خوردن (*zemîn horden* (düşmek) örneğinde olduğu gibi tek bir kelime (chunk) olarak depolandığını, şeffaf yapıların ise her seferinde sözdizimsel olarak hesaplandığını göstermektedir (Momenian vd., 2022).

5.3. Pragmatik İşlev: Nezaket, Mesafe ve "Ta'aruf"

5.3.1. Duygu ve Değerlendirmenin İfadesi

Bileşik mastarların işlevleri, yalnızca yeni anlamlar yaratmak veya deyimler oluşturmakla sınırlı değildir. Bu yapılar, aynı zamanda dilin pragmatik (pragmatics) katmanında da kritik bir rol oynar. Özellikle *ehsâs kerden* (احساس کردن, hissetmek) ve *ta'accub kerden* (تعجب کردن, şaşırarak) gibi bileşik mastarlar, konuşurun bir duruma yönelik öznel değerlendirmesini (subjective evaluation) veya içsel duygusal durumunu ifade etmek için Farsça'daki birincil araçlardır. Bu yapılar, bir olguyu nesnel olarak bildirmekten ziyade, konuşurun o olgu karşısındaki tutumunu kodlar.

Bu yapısal tercih tesadüfi değildir ve Farsça'nın sosyodilbilimsel dinamikleriyle derinden ilişkilidir:

- *ihşâs* (Ar. اِحْسَاس) + *kerden* (Far.)
- *ta'accub* (Ar. تَعَجُّب) + *kerden* (Far.)
- *fikr* (Ar. فِكْر) + *kerden* (Far.)
- *sabr* (Ar. صَبْر) + *kerden* (Far.)
- *ta'mîr* (Ar. تَعْمِير) + *kerden* (Far.)

5.3.2. Sosyo Dilbilimsel İşlev: Ta'aruf ve Resmi Dil

Bileşik mastarların pragmatik işlevi, Fars kültürel kodlarının (cultural codes) merkezinde yer alan *Ta'aruf* (İran nezaket sistemi) ile ayrılmaz bir bütündür. Beeman (1986), Farsça'daki bileşik mastar kullanımını "stratejik bir iletişim aracı" olarak tanımlar. *Ta'aruf* sisteminde temel ilke, konuşucunun kendisini alçaltması (*şikeste-nefsi*) ve muhatabını yüceltmesidir. Bu durum, fiil seçimlerinde belirgin bir "ikilik" yaratır.

Örneğin, basit bir "gitmek" eylemi için kişi kendisinden bahsederken *reftem* (رفتم, gittim) veya *murehhes şodem* (مرخص شدم, izinli oldum/ayrıldım) derken; üst statüdeki biri için *teşrif bordend* (تشريف بردند, şereflendirdiler/götürdüler) bileşik yapısını kullanır. Bileşik mastarlar, bu sosyal manevra alanını sağlayan en esnek araçlardır; çünkü *kerden* gibi nötr bir basit mastar yerine *fermûden* (فرمودن, buyurmak) veya *nimûden* (نمودن, göstermek) getirilerek eylemin sosyal statüsü anında değiştirilebilir.

5.4. Dil Ekonomisi ve Yapısal Zorunluluk: Farsça'nın Birincil Sözcük Üretim Mekanizması

"Dil Ekonomisi" (language economy) ve Farsça öğrenen bireyler için bileşik mastarların "daha kolay kavranabilir" olması ifadesi, bu yapının pedagojik (öğretimsel) işleviyle doğrudan ilgilidir. Pedagojik açıdan bakıldığında, bileşik mastar sistemi son derece ekonomik bir yapı sunar. Farsça öğrenen bir öğrencinin, her biri düzensiz şimdiki zaman köküne sahip yüzlerce basit mastarı ezberlemesi gerekmez. Bunun yerine, *kerden*

(کردن) ve *şoden* (شدن) gibi sayıca çok az ve yüksek frekanslı basit masterın çekimlerini öğrenmesi yeterlidir (Elwell-Sutton, 1972, ss. 87-90).

Bu çekirdek gramer bilgisi edinildikten sonra, öğrenci, Farsça'nın "açık sınıfını" (open class) oluşturan binlerce nominal (isim/sıfat) unsuru (örn. *sohbet* صحبت 'konuşma', *telefon* تلفن 'telefon', *temîz* تمیز 'temiz') bu basit master kalıplarına ekleyerek neredeyse sonsuz sayıda eylem üretebilir:

- *sohbet kerden* (صحبت کردن, konuşmak)
- *telefon kerden* (تلفن کردن, telefon etmek)
- *temîz kerden* (تمیز کردن, temizlemek)
- *temîz şoden* (تمیز شدن, temizlenmek)

Bu, sistemin "ekonomik" ve pedagojik açıdan "kolay" olmasının temel nedenidir.

5.4.1. "Dil Ekonomisi"nin Dilbilimsel Kökleri: Kapalı Sınıf (Closed Class) Zorunluluğu

Ancak bu pedagojik kolaylığın altında yatan asıl *dilbilimsel neden*, Bölüm 5'de detaylıca açıklandığı gibi, bir "ekonomi" veya "tercih" değil, bir yapısal zorunluluktur. Bu mekanizma, Farsça'nın "kapalı sınıf" (closed class) basit master morfolojisinin doğrudan bir sonucudur.

Bu "Dil Ekonomisi", incelenen dört işlev arasında en temel olanıdır. O, diğer üç işlevin (soyutlama, deyimleşme, pragmatik kullanım) var olmasını sağlayan *yapısal omurgadır*. Farsça, yeni basit masterlar türetmediği için (veya bu süreç son derece verimsiz olduğu için), sözcük dağarcığını (özellikle fiil dağarcığını) genişletmek ve modernleştirmek için *tek bir ana yola* sahiptir: Bileşik master (Karmaşık Yükleme) oluşturma.

Bu sistemin gücü, tarihsel dil temasında açıkça görülmektedir. Farsça, 7. yüzyıldan itibaren Arapça ile yoğun bir dil temasına girdiğinde, binlerce yeni kavram (hukuk, felsefe, bilim, tıp ve duygu) Arapça nominal (isim) ve master (verbal noun) formunda Farsça'ya akın etmiştir. Sadeghi'nin (1993) belirttiği üzere, Farsça'nın bu "ithal" kavramları kendi dil sistemi içinde eylemselleştirmek için geliştirdiği "ekonomik" ve son derece verimli çözüm, bu Arapça masterları olduğu gibi almak ve onlara *kerden* (کردن) gibi yerli bir Farsça basit master eklemektir.

- **Örnekler:** *ta'mîr* (تعمیر, onarım) -> *ta'mîr kerden* (تعمیر کردن, onarmak); *fikr* (فکر, düşünce) -> *fikr kerden* (فکر کردن, düşünmek); *ihsâs* (احساس, his) -> *ihsâs kerden* (احساس کردن, hissetmek).

Bu mekanizma o kadar başarılı ve dilin yapısına o kadar uygun hale gelmiştir ki, zamanla yerli Farsça unsurlarla kurulan bileşik masterlar bile, daha eski, "aslı" (heavy) ve morfolojik olarak düzensiz basit masterların yerini almaya başlamıştır. Örneğin, *nigâh kerden* (نگاه کردن, bakmak) yapısı, eski *nigarîsten* (نگریستن, bakmak) masterının kullanım sıklığını azaltmıştır. Aynı bileşik master mekanizması, bugün İngilizce'den alınan kelimeleri eylemselleştirmek için de kusursuz bir şekilde çalışmaya devam etmektedir; *çek kerden* (چک کردن, kontrol etmek / check) veya *seyv kerden* (سیو کردن, kaydetmek / save) gibi.

Sonuç

Modern Farsçada bileşik masterlar (karmaşık yüklemler); dilin sadece sözcük dağarcığını zenginleştiren bir araç değil, morfolojik kısıtlılıklar karşısında geliştirilmiş yapısal bir zorunluluk ve son derece üretken bir sistemdir. Bu çalışma kapsamında yapılan morfo-sentaktik ve anlamsal analizler, bileşik masterların basit birer "sözcük birleşimi" olmanın ötesinde, dilin bilişsel ve kültürel kodlarını taşıyan temel yapıtaşları olduğunu ortaya koymuştur.

Yapısal düzlemde, Lambton ve Dabir-Moghaddam gibi otoritelerin sınıflandırmaları ile modern derlem verileri örtüşmektedir. Bileşik masterlar, morfolojik süreçlerin (çekim, vurgu, pasifleşme) katı kurallarla işletildiği, ancak sözdizimsel olarak esnekliğin (zamir araya girmesi vb.) korunduğu özgün bir "leksikal bütünlük" sergilemektedir. Özellikle *şoden* (شدن) ile kurulan standart pasif yapıların yanı sıra, *horden* (خوردن) gibi masterlarla kurulan leksikal pasifleşme stratejileri, sistemin gramatikal derinliğini kanıtlamaktadır.

Anlamsal açıdan bakıldığında, sistemin "basit mastar" (light verb) mekanizması üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Yüklemin kavramsal özü nominal unsur (isim/sıfat) tarafından taşınırken; *kerden* (کردن), *zeden* (زدن) veya *giriften* (گرفتن) gibi basit mastarlar, kendi sözlük anlamlarında "silikleşmeye" (semantic bleaching) uğrayarak eylemin kılınışını (Aktionsart), yönünü ve failin durumunu belirleyen işlevsel operatörlere dönüşmektedir. Bu durum, Murâdi ve Kerîmî-Dustân'ın (2013) ifade ettiği gibi, mastarın "bedenini kaybedip iskeletini koruması" anlamına gelir. Bu iş bölümü, Farsça konuşuruna, *esken kerden* (اسکن کردن, "taramak") örneğinde görüldüğü gibi, yabancı ve modern kavramları saniyeler içinde dile entegre etme imkânı sunmaktadır.

Çalışmanın işaret ettiği en önemli bulgulardan biri de bu yapıların bilişsel statüsüdür. Psikodilbilimsel veriler (Momenian vd., 2022), bileşik mastarların zihinde "Çift Yönlü" (Dual-Route) bir işleme tabi tutulduğunu göstermektedir. Şeffaf yapılar sözdizimsel olarak hesaplanırken, deyimsel ve örtük yapılar tek bir leksikal birim gibi depolanmaktadır. Dil edinimi çalışmaları da bu bilişsel bütünlüğü desteklemektedir; Shomoossi ve Shomoossi (2012), çocukların bu yapıları parçalara ayırarak değil, tek bir bütüncül anlam birimi olarak edindiklerini vurgular.

Ayrıca bu yapıların karmaşık doğası, Farsça sözlükbilimi (lexicography) açısından da ciddi bir sınıflandırma sorunu yaratmaktadır. Bileşik mastarların sözlüklerde nasıl maddeleştirileceği konusunun hala tartışmalıdır. Bu mastarların, nominal unsurun (örn. *zemîn*) altında mı, yoksa bağımsız bir madde başı (örn. *zemîn horden*) olarak mı verileceği, mastarın anlamsal şeffaflığına ve sözdizimsel bütünlüğüne göre değişkenlik göstermektedir. Şeffaf yapılar genellikle isim maddesi altında verilirken, deyimleşmiş yapılar ayrı madde başı olmayı gerektirir.

Nihai olarak; Farsça bileşik mastarlar, biçim ve anlamın iç içe geçtiği, dilin "bütünleştirici" (incorporating) karakterini yansıtan ve modern iletişim ihtiyaçlarına dinamik çözümler üreten merkezi bir sistemdir. Farsça'nın tarihsel gelişimi ve bugünü anlaşılacak istendiğinde, bu yapıların çok katmanlı doğasının kavranması elzemdir.

- ❖ **"Yapay Zeka Kullanımı:** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir."

Bibliography

- Ateş, A., ve Tarzî, A. (1942). *Farsça grameri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Batenî, M. R. (1969). *Tovsîf-i Sâhthemân-i Destûre-yi Zebân-i Fârsi*. Tehran: Amir Kabir.
- Beeman, W. O. (1986). *Language, Status, and Power in Iran*. Bloomington: Indiana University Press.
- Dabir-Moghaddam, M. (1997). Compound Verbs in Persian. *Studies in the Linguistic Sciences*, 27(2), 25-59.
- Darzi, A. (2008). On the Structure of the Persian Complex Predicate. *Linguistic Inquiry*.
- Elwell-Sutton, L. P. (1972). *Elementary Persian Grammar*. Cambridge University Press.
- Enverî, H., ve Givî, H. A. (2011). *Destûr-i Zebân-i Fârsî II*. Tehrân: İntişârât-i Fâtemî.
- Erjeng, G. (1995). *Destur-e Zeban-i Farsi-i İmruz*. Tehran: Neşr-i Katre
- Faraji, M. (2021). *Persian Verbs and Complement Clauses* (Doctoral dissertation). University of Western Ontario.
- Folli, R., Harley, H., & Karimi, S. (2005). Determinants of Event Type in Persian Complex Predicates. *Lingua*, 115, 1365-1401.
- Ghomeshi, J. (1996). *Projection and Inflection: A Study of Persian Phrase Structure* (Doctoral dissertation). University of Toronto.
- Hânlerî, P. N. (1988). *Tarikh-e Zaban-e Farsi* (Cilt 2). Tehran: Neşr-i Nov.
- Ibraheem, M. M. (1841). *A Grammar of the Persian Language*. London: W. H. Allen & Co.
- Ilkhanipour, N. (2014). The syntactic structure of compound verbs in Persian.
- İctihâdî, E., & Maksudoğlu, M. (1963). *Farsça dilbilgisi*. Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Jones, W. (1804). *A Grammar of the Persian Language* (6th ed.). London: W. Bulmer and Co. (İlk baskı 1771).
- Kirkpatrick, W. (1785). *A Vocabulary, Persian, Arabic, and English*. London.
- Lambton, A. K. S. (1984). *Persian Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press. (İlk baskı 1953).
- Lumsden, M. (1810). *A Grammar of the Persian Language; Comprising a Portion of the Elements of Arabic Inflexion* (Vol. 2). Calcutta: Printed by T. Watley, at the Honorable Company's Press.
- Mahootian, S. (1997). *Persian*. London: Routledge.
- Mansoori, N., Shamsfard, M., & Rouhizadeh, M. (2012). Compound Verbs in Persian WordNet. *International Journal of Lexicography*, 25(1), 50-67.
- Momenian, S., Shamsfard, M., & Walenski, M. (2022). The Processing of Persian Compound Verbs: Evidence from a Constituent Priming Study. *Frontiers in Communication*, 6.
- Muhtesemî, B. (1991). *Destur-i Kamil-i Zeban-i Fârsî*. Tehrân: İntişârât-i İsrakî
- Murâdî, E., & Kerîmî-Düstân, G. (2013). A Semantic Analysis of Compound Verbs in Persian. *Journal of Adab va Zaban*, 16(33), 305-325.
- Öztürk, M. (2023). *Farsça Dilbilgisi*. Ankara.
- Platts, J. T. (1894). *A Grammar of the Persian Language*. London: Williams and Norgate.
- Razmdideh, P., & Hasanshahi Raviz, M. (2024). A Semantic Analysis of Compound Verbs with 'Kærdæn'. *Journal of Language Research*, 16(50), 97-129.
- Rezayati Kişehale, M., & İmamdust, S. (2015). Analitik İnceleme: Bileşik Önekli Fiiller. *Mecmua-i Makalat-i Onuncu Konferans-i Beynelmilel-i Tervic-i Zaban ve Edebiyat-i Farsi*, 185-193.
- Sadeghi, A. A. (1993). On denominative verbs in Persian. *Proceedings of the Seminar of Persian and the Language of Science*.
- Sebzevârî, M., & Azimdoht, Z. (2024). The Semantic Interpretation of Idiomatic Compound Verbs in Farsi. *Language Related Research*, 14(6), 143-176.
- Sharif, B., & Amouzadeh, M. (2017). Persian Compound Verb Formation from a Cognitive Grammar Viewpoint. *Language Related Research*, 8(2), 149-170.
- Sharifi, H. (1975). Persian verbs: A Chafean analysis. *Mid-America Linguistics Conference Papers*.
- Shomoossi, N., & Shomoossi, A. (2012). A Review of Light Verb Constructions in English and Persian Complex Predicates. *Acta Linguistica*, 6(2).
- Şahinoğlu, M. N. (1997). *Farsça grameri: Sarf ve nahiv*. İstanbul: Kitapevi.
- Tabaian, H. (1979). Persian compound verbs. *Lingua*, 47, 189-208.
- Tabâtabâ'i, A. (2005). Fe'l-e Morakkab dar Zaban-e Farsi. *Name-ye Farhangestan*, 7(2), 26-34.
- Windfuhr, G., & Perry, J. R. (2009). Persian and Tajik. In *The Iranian Languages*. Routledge.
- Yıldırım, N. (1997). *Farsça Dilbilgisi*. İstanbul.

ARAP DİLİNDE EL-MÜREKKABÜ'L-MEVSÛLÎ VE TÜRLERİ

AL-MURAKKAB AL-MAWSÛLÎ AND ITS TYPES IN THE ARABIC LANGUAGE

المُرَكَّبُ المَوْصُولِي وأنواعه في اللغة العربية

Assad Alden Yousef
Betül YUSUF KAYA

Sayı 6, ss., 36-48.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 04.04.2025

Kabul Tarihi: 14.05.2025

Değerlendirme: Çift Taraflı Kör Hakemlik

Etik Bildirim: lisaniyatstudies@gmail.com

İntihal Denetimi: Yapıldı. (İntihalnet)

Etik Beyan: Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Lisans Bilgisi: Dergimizde yayımlanan çalışmalar, CC-BY-NC-ND lisansı ile açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Issue 6, pp., 36-48.

Article Type: Research Article

Submitted: 04.04.2025

Accepted: 14.05.2025

Evaluation: Double-Blind Review

Ethics Declaration: lisaniyatstudies@gmail.com

Plagiarism Check: Done. (İntihalnet)

Ethics Statement: This study does not require ethics committee approval, and the data used was obtained through a literature review/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to throughout the preparation, and all references are cited in the bibliography.

License Information: The studies published in our journal are published as open access with the CC-BY-NC-ND license.

Atıf Bilgisi / Reference Information:

YUSEF A. A. KAYA B. Y. (2025) AL-MURAKKAB AL-MAWSÛLÎ AND ITS TYPES IN THE ARABIC LANGUAGE, *Lisaniyat Studies Uluslararası Filoloji Araştırmaları Dergisi*, 6, 36-48

Assad Alden Yousef

Katkı Oranı: %60

Asadalden_9Q@gmail.com

Firat Üniversitesi

ORCID: 0000-0002-7948-2967

Betül Yusuf Kaya

Katkı Oranı: %40

Firat Üniversitesi

batool.yousef199@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8741-3005

Abstract

This study examines al-Murakkab al-Mawsûlî in the Arabic language, aiming to provide a detailed analysis of its categories and its impact on sentence structure. The research begins by defining al-Murakkab al-Mawsûlî, clarifying the concepts of "murakkab" and "mawsûl," and then classifying it into two main categories. The first category concerns al-Murakkab al-Mawsûlî al-İsmî, which is further divided into two types: "al-İsm al-Mawsûl al-Khâşş" and "al-İsm al-Mawsûl al-Mushtarak". In this section, each type of ism mawsûl is examined in terms of its function and syntactic i'râb position. Additionally, the şilah of al-İsm al-Mawsûl, which consists of either a complete sentence or a phrase, is analyzed. It is emphasized that Jumlat al-Şilah must contain a verb, a subject, and a pronoun ('â'id) referring back to the ism al-mawsûl. Moreover, it is clarified that Jumlat al-Şilah is declarative (khabariyyah) rather than interrogative (inshâ'iyah) or exclamatory (ta'ajjubiyah). This section also discusses whether deletion (hadhf) is permissible in al-Murakkab al-Mawsûlî al-İsmî, whether in the ism mawsûl, the verb, or the 'â'id pronoun. The second category deals with al-Murakkab al-Mawsûlî al-Harfî, where hurûf al-mawsûl (relative particles) are introduced, their meanings explained, and their application in conjugated verbs (past, present, and imperative) is detailed. The function of these particles in their şilah is analyzed, along with their syntactic role (i'râb) and their independence from the 'â'id pronoun. Furthermore, this section explores the permissibility and conditions of hadhf (deletion) in al-Murakkab al-Mawsûlî al-Harfî. Finally, the study highlights the grammatical differences between al-Murakkab al-Mawsûlî al-İsmî and al-Murakkab al-Mawsûlî al-Harfî and concludes by affirming that al-Murakkab al-Mawsûlî is an independent grammatical structure that does not belong to al-İsnâdî (predicative) or al-Taqqidî (restrictive) constructions. It also supports the view of Sibawayh, who considered that al-Murakkab al-Mawsûlî could be used as a standalone linguistic unit.

Keywords: Arabic language, Syntax, al-Murakkab al-Mawsûlî al-İsmî, al-Murakkab al-Mawsûlî al-Harfî, i'râb.

Özet

Bu araştırma, Arap dilindeki el-Mürekkabü'l-Mevsûlî yapısını incelemekte ve onun bölümlerini ve cümle yapısına etkisini ayrıntılı bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, öncelikle el-Mürekkabü'l-Mevsûlî kavramını tanımlayarak "mürekkab" ve "mevsûl" terimlerini açıklamakta, ardından bu yapıyı iki ana kategoriye ayırmaktadır. Birinci kategori, el-Mürekkabü'l-Mevsûlî el-İsmî olup kendi içinde iki türe ayrılmaktadır: "İsmü'l-Mevsûl el-Hâşş" ve "İsmü'l-Mevsûl el-Müşterek". Bu bölümde, her bir ismü'l-mevsûl türü, işlevi ve cümledeki i'râb konumu açısından ele alınmakta, ayrıca ismü'l-mevsûl'ün silası olan ve bir cümle veya şibhü cümle şeklinde gelen cümletü's-sıla detaylı bir şekilde incelenmektedir. Cümletü's-sılanın fiil, fâil ve ismü'l-mevsûle dönen bir âid zamiri içermesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, cümletü's-sılanın haberî olduğu, inşâ'î veya te'acüb ifadeleri içermediği belirtilmektedir. Bu bölümde ayrıca, el-Mürekkabü'l-Mevsûlî el-İsmî'de hazf caiz midir? sorusu, ismü'l-mevsûl, fiil veya âid zamiri açısından ele alınmaktadır. İkinci kategori, el-Mürekkabü'l-Mevsûlî el-Harfîdir. Bu bölümde hurûf'l-mevsûl tanıtılmakta, anlamları açıklanmakta ve fiillerle (mâzî, mudâri' ve emir) nasıl birleştiği detaylandırılmaktadır. Ayrıca, bu hurûf'un silasındaki işlevi ve i'râb yönü analiz edilmekte, âid zahirine ihtiyaç duymadığı belirtilmektedir. Bu bölümde ayrıca, el-Mürekkabü'l-Mevsûlî el-Harfî'de hazf işleminin hükmü ve şartları da incelenmektedir. Son olarak, el-Mürekkabü'l-Mevsûlî el-İsmî ile el-Mürekkabü'l-

Mevsûlî el-Harfî arasındaki nahvî farklılıklar ortaya konmakta ve araştırma, el-Mürekkebü'l-Mevsûlî'nin müstakil bir yapı olarak ele alınması gerektiğini, isnâdî veya takyîdî bir yapı olmadığını ve Sîbeveyh'e göre isim olarak kullanılabileceğini ortaya koyarak tamamlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Nahiv, el-Mürekkebü'l-Mevsûlî el-İsmî, el-Mürekkebü'l-Mevsûlî el-Harfî, 'rab.

الملخص

يتناول هذا البحث دراسة المركب الموصولي في اللغة العربية، ويهدف إلى تقديم تحليل دقيق لأقسامه وأثره في بنية الجمل. يبدأ البحث بتعريف المركب الموصولي من خلال تحديد ماهيته وتوضيح مفهومي "المركب" و "الموصول"، ثم يتطرق إلى تقسيم المركب الموصولي إلى قسمين رئيسيين؛ فالقسم الأول يتعلق بالمركب الموصولي الاسمي، الذي يُقسم بدوره إلى نوعين هما: "الاسم الموصول الخاص" و "الاسم الموصول المشترك". وفي هذا القسم، تتم دراسة كل نوع من الأسماء الموصولة من حيث عمله، وموضعه من الإعراب، بالإضافة إلى دراسة صلة الاسم الموصول التي تتكون من جملة أو شبه جملة، وبيان أن جملة الصلة تتضمن فعلاً وفاعلاً وعائداً (ضميرًا) يعود إلى الاسم الموصول. يتم التأكيد على أن جملة الصلة خبرية وليست إنشائية، وخالية من التعجب، كما يتم التطرق إلى جواز الحذف في المركب الموصولي الاسمي، سواء في الاسم أو الفعل أو العائد. والقسم الثاني يتناول المركب الموصولي الحرفي، حيث يتم تعريف الحروف الموصولة، وشرح معانيها، وطريقة دخولها على الأفعال المتصرفة (ماضيًا، مضارعًا، وأمرًا). كما يتم تحليل عمل هذه الحروف في صلتها، وتحديد محلها من الإعراب، مع الإشارة إلى استغنائها عن الضمير العائد. ويتم في هذا القسم أيضًا بيان جواز الحذف في المركب الموصولي الحرفي وشروطه. وفي الختام، يُعرض الفرق بين المركب الموصولي الاسمي والمركب الموصولي الحرفي من حيث وظائفهما النحوية، ويُختتم البحث بتوضيح أن المركب الموصولي يعد من المركبات المستقلة بذاتها، لا يتبع الإنشائي ولا التقديدي، ويمكن التسمية به وفقًا لما ورد عن سيبويه .

الكلمات المفتاحية: اللغة العربية، النحو، المركب الموصولي الاسمي، المركب الموصولي الحرفي، الإعراب.

مقدمة

تحتل اللغة العربية مرتبةً متقدمةً بين اللغات المتفوقة على المستوى العالمي، وتمتاز اللغة العربية بالغنى، والفصاحة، والبلاغة، ومن أهم عناصر امتيازها: كثرة مفرداتها، والمعاني التي تحمل هذه المفردات، والمركبات التي تتكون من هذه المفردات، والمعاني التي تكمن في طيات هذه المركبات بعد التركيب، ودلالاتها اللفظية، والمعنوية، قديماً وحديثاً فالقديم ما وصل إلينا عن طريق الأمثال، والأشعار، والحكايات، والقصص التي كانت متداولة في التجمعات العربية قبل الإسلام، ثم ازدادت اللغة العربية غنى بعد بعثة الرسول محمد صلى الله عليه وسلم، ونزول القرآن الكريم، وأضافت تراكييب جديدة عبرت عنها كثير من الدراسات القرآنية، والحديثية، والفقهية، والفكرية؛ فازداد بها اهتمام علماء اللغة والنحو من مسلمين، وغير المسلمين، وحديثاً فما زال الاهتمام مستمراً؛ طالما هناك تطور في مناحي الحياة ونواحيها من فكر وإبداع واختراع؛ تلبية لحاجات المجتمعات العصرية ومتطلباتها.

وقد ذهب علماء اللغة إلى تقسيم المركبات في اللغة العربية إلى ثلاثة أقسام رئيسة كما تمّ بيانه في كتابي الأسماء المركبة وإعرابها في القرآن الكريم، فالقسم الأول: هو المركب الإنشائي الذي يتألف من المسند والمسند إليه، وينقسم إلى قسمين، هما: المركب الإنشائي الفعلي، والمركب الإنشائي الاسمي. والقسم الثاني: ويسمى المركب التقديدي الذي بين جزئيه نسبة تقيدية؛ أي أن أحد جزئيه قيد للآخر، ويكون: إما بالإضافة؛ ويسمى المركب الإضافي، وإما بالوصف، ويسمى المركب الوصفي. والقسم الثالث: ويكون المركب غير إنشائي، وغير تقديدي، ويشمل عدة مركبات، منها: المزجي، ومنها التضميني، وكانت الدراسة فيها نحوياً و صرفياً .

وأما التّصوّر الجديد للمركبات، فقد جاء على أيدي بعض النحويين المعاصرين، وهو: المركب الفعلي، والمركب الاسمي، والمركب الوصفي، والمركب المصدرية، والمركب الخالفة، والمركب الموصولي، والمركب الظرفي، والمركب الجار والمجرور (عبادة، 2001: 36). وقد نال هذا التّصوّر إعجاب كثير من الدارسين والباحثين في هذا المجال لزيادة الشمول، والتوضيح على المستوى اللغوي.

أهمية البحث: تبرز أهمية هذا البحث في تسليط الضوء على المركب الموصولي في اللغة العربية، بوصفه أحد التراكييب النحوية التي تؤدي دوراً أساسياً في بناء الجملة وإيصال المعاني بدقة. يساهم البحث في تقديم تحليل دقيق للمركب الموصولي بشقيه الاسمي والحرفي، مما يساعد في فهم خصائصه النحوية، وأثره في السياقات المختلفة. كما يساهم في إثراء الدراسات اللغوية المتعلقة بالتراكييب النحوية من خلال تقديم رؤية تحليلية تجمع بين المنهج الوصفي والمنهج التحليلي، مما يجعله مرجعاً مهماً للباحثين في مجال النحو العربي.

مشكلة البحث: تكمن مشكلة البحث في غموض بعض جوانب المركب الموصولي في النحو العربي، لا سيما في توضيح التصنيف الدقيق للمركب الموصولي بقسميه، وتحديد الفرق بين المركب الموصولي الاسمي والمركب الموصولي الحرفي، وطبيعة العلاقة بين عناصر كل منهما، وتفسير خصائصه وعلاقته ببنية الجملة العربية. ورغم تناوله في كتب النحو التقليدية، فإن هناك تبايناً في تحديد بعض مفاهيمه، وإشكالية في التعامل مع القواعد النحوية المتعلقة بجملة الصلة، وحذف العائد أو الصلة، مما يجعل الحاجة ملحة إلى إعادة دراسة هذا التركيب بشكل منهجي دقيق، مع بيان أثره في الإعراب، وجواز الحذف فيه. إضافةً إلى ذلك، يبرز التساؤل حول استقلالية المركب الموصولي بوصفه تركيباً قائماً بذاته لا يتبع التصنيفات التقليدية للمركبات النحوية، وإمكانية التسمية به وفقاً لما ورد عن سيبويه. ومن هنا تنبع ضرورة تقديم دراسة شاملة لهذا التركيب، تجمع بين التحليل النظري والتطبيقي، وتساهم في فهم أعمق لخصائصه النحوية ووظيفته في الجملة العربية.

حدود البحث: يركز هذا البحث على دراسة المركب الموصولي في اللغة العربية من حيث المفهوم، والتقسيم، والخصائص النحوية، مع التركيز على نوعيه الرئيسيين: المركب الموصولي الاسمي والمركب الموصولي الحرفي، دون التطرق إلى المركبات النحوية الأخرى مثل المركب الإنشائي أو المركب الوصفي. كما يقتصر البحث على تحليل المركب الموصولي في السياقات النحوية المستقرة، دون التوسع في الاستخدامات

الشعرية أو الأساليب البلاغية، أو إجراء مقارنات مع اللغات الأخرى أو التعمق في الجوانب الدلالية. وتتم الدراسة ضمن إطار النحو العربي التقليدي، مع الاستفادة من التوجهات الحديثة في تحليل التراكيب النحوية. كما يجمع البحث بين الجانب النظري، من خلال تحليل القواعد والشروط النحوية المتعلقة بالمركب الموصولي، والجانب التطبيقي، عبر استقراء أمثلة من النصوص الأدبية والقرآنية، مما يساعد في تقديم رؤية متكاملة حول طبيعة هذا التركيب ودوره في بناء الجملة العربية.

منهج البحث: يعتمد البحث على المنهج الوصفي التحليلي، حيث يتم أولاً وصف المركب الموصولي من خلال تحديد أنواعه وخصائصه النحوية، ثم تحليل مكوناته ودوره في بناء الجملة العربية. كما يعتمد البحث على استقراء النصوص النحوية التراثية، ولا سيما آراء سيبويه، مع مقارنتها ببعض الدراسات الحديثة، وذلك للوصول إلى فهم متكامل للمركب الموصولي وأثره في التراكيب النحوية.

الدراسات السابقة: قبل البدء بكتابة هذا البحث كان لنا قراءة الأبحاث الآتية:

الجملة العربية، مكوناتها أنواعها تحليلها للدكتور محمد إبراهيم عبادة (القاهرة: مكتبة الآداب، ط2، 2001). وهو كتاب قيم؛ يشتمل على دراسة الجملة العربية دراسة لغوية نحوية في إطار جديد من حيث الشكل والمضمون ومن حيث أركان الجملة، ومفهومها وبيان معنى الجملة المزدوجة، أو الجملة المتداخلة، أو من حيث التصور الجديد للمركبات في اللغة العربية بناء على دراسته اللغوية، والنحوية، فجاء التصور الجديد عنده للمركبات على النحو التالي: المركب الفعلي، المركب الاسمي، المركب المصدر، المركب الخالقة، المركب الظرفي، المركب الجار والمجرور، المركب التمييزي، المركب الموصولي. وهو موضوع بحثنا، فقد بين الكاتب أن المركب الموصولي يتكون من الاسم الموصول مع صلته والرابط بين الاسم والصلة ولا يكون تابعا للمركب الإسنادي ولا لغيره من المركبات بل هو مركب مستقل بنفسه. ومن هنا كانت الاستفادة في كتابة بحثنا هذا.

دراسة التفكير اللغوي التركيبي للنحاة العرب وهذا البحث لأحمد حلواني في جامعة أمة في ماليزيا سنة 2018. وهو عبارة عن مقال مطابق لكتاب الجملة العربية للدكتور محمد إبراهيم عبادة من حيث الشكل، والمضمون ويحمل نفس المعلومات التي تبين شكل العلاقة بين الكلام والجملة، ومن حيث أركان الجملة، ومن حيث أنواع الجمل عند القدماء، وكذلك التصور الجديد للمركبات.

دراسة عن اسم الموصول وصلتها في الجزء الأول من القرآن الكريم "دراسة تحليلية نحوية" لنور نوفياني في مجلة جورنال شوط العربية لجامعة علاء الدين الإسلامية الحكومية في ماكاسار سنة 2019م. فقد جاءت الرسالة خاصة بدراسة الاسم الموصول دراسة نظرية، من خلال التعريف بالموصول، وتعيين نوعيه الخاص والمشارك، وإعرابهما، وكذلك التعريف بصلة الاسم الموصول، وشروطها، وأنواعها، والعائد الذي يربط الصلة بالموصول، وتشتمل هذه الرسالة أيضا على الجانب التطبيقي في الجزء الأول من القرآن الكريم، وقد وجدنا هذه الرسالة ذا فائدة لا سيما في الجانب النظري لموضوع بحثنا.

وفي بحثنا هذا دراسة للمركب الموصولي، وبيان عناصره، شروطه، ومحلّه من الإعراب، والتسمية به.

1. المركب الموصولي الاسمي

سندرس في هذا المبحث المركب الموصول الاسمي؛ تعريفه وأنواعه وحذفه.

1.1. تعريف المركب الموصولي الاسمي

المركب لغة: يأتي بمعان كثيرة، منها: الأصل والمنبت (ابن فارس، 1986: 396)، ومنها: العلو، وتتبع الأثر، والتراكب، والتراكم، ووضع الشيء بعضه فوق بعض، واسماً للمركب في الشيء (ابن منظور، 1414: 110/15). وتركيب الشيء جعل بعضه على بعض، وضمه إلى غيره ليصبح شيئاً واحداً (إبراهيم مصطفى وآخرون، 1972: 368).

التركيب اصطلاحاً: فقد أكد أبو علي الفارسي (ت: 987م) على ائتلاف اسم مع اسم ليكون كلاماً مفيداً، وكذلك ائتلاف فعل مع اسم (أبو علي الفارسي، 1969: 9). وجاء عند أحد المعاصرين وهو عباس حسن (ت: 1979م)، أن المركب يكون باجتماع المعاني الجزئية بعضها إلى بعض؛ بسبب اجتماع الألفاظ المفردة التي لكل منها معنى جزئي، وبعد التركيب يصبح له معنى مفيد مستقل.

الموصول لغة: اسم مفعول من وصل الشيء بغيره، إذا جعله من تمامه (الأزهري، 2000: 148/1).

الموصول اصطلاحاً: وينقسم إلى قسمين: الموصول الحرفي؛ وهو كل حرف أول مع صلته بالمصدر، ولم يحتج إلى عائد. والموصول الاسمي؛ وهو كل اسم افتقر إلى الوصل بجملة خبرية، أو ظرف، أو جار ومجرور تامين، أو وصف صريح، وإلى عائد أو خلفه (الأزهري، 2000: 148/1-150). ويقول عباس حسن: "الموصول الاسمي هو الاسم المبهم الذي يحتاج إلى مدلوله، وإيضاح المراد منه، ويكون جملة، أو شبه جملة، ويسمى صلة الموصول" (حسن: 341/1).

أو هو الاسم الذي يدل على معين بواسطة جملة أو شبه جملة، تذكر بعده، وتسمى صلة، وتكون مشتملة على ضمير يسمى عائداً ومطابقاً للموصول (عبد الحميد، 2014: 88/1). أو هو اسم يعين مسماه بواسطة جملة بعده يسمى صلة الموصول (الأفغاني، 2003: 104 / 1).

2. أنواع الأسماء الموصولة

تنقسم الأسماء الموصولة إلى قسمين، هما: الاسم الموصول الاسمي والذي بدوره ينقسم إلى الاسم الموصول الاسمي الخاص، والاسم الموصول الاسمي المشترك، والاسم الموصول الحرفي. وقد بدأنا الدراسة بالاسم الموصول الاسمي الخاص أولاً ثم المشترك.

1.2.1. الأسماء الموصولة الخاصة

وهي ستة:

1. الذي: ويكون للعالم المنزه عن الذكورة، والأنوثة، نحو قوله تعالى: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ﴾ (الزمر، 39: 74). ويكون للمفرد المذكر العاقل، نحو قوله تعالى: ﴿وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ﴾ (الزمر، 39: 33). ولغير العاقل، نحو: ﴿هَذَا يَوْمُكُمْ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ﴾ (الأنبياء، 21: 103).
2. التي: وتكون للمفرد المؤنث العاقلة، نحو قوله تعالى: ﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا﴾ (المجادلة، 58: 1). ولغير العاقلة (الأزهرى، 2000: 1/150)، نحو قوله تعالى: ﴿مَا وَلَاهُمْ عَن قِبَلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا﴾ (البقرة، 2: 142).
3. اللذان: للمثنى المذكر العاقل، نحو: ﴿وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانِيَا مِنْكُمْ فَأَذُوهُمَا﴾ (النساء: 4/16) بالرفع. وبالنصب، نحو: ﴿رَبَّنَا أَرِنَا لِّلَّذِينَ أَضَلَّانَا مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ﴾ (فصلت، 29: 41) ولغير العاقل، نحو: قرأت الكتابين اللذين استعرتهما من أستاذي (الضبان، 1997: 1/215).
4. اللتان للمثنى المؤنث، للعاقل، ولغير العاقل، للعاقل نحو: جاءت اللتان أكرمتهما (ابن هشام، 1963: 108). ولغير العاقل، نحو: أحب الثمرتين اللتين في سورة التين.
5. اللذين، لجمع الذكور العقلاء، نحو قوله تعالى: ﴿الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ...﴾ (البقرة، 2: 3) وقد يستعمل الألى مطلقاً، للعاقل ولغيره، نحو: جاءني الألى فعلوا وقد تستعمل لجمع المؤنث (ابن عقيل، 1980: 1/142).
6. اللاتي واللاتي، لجمع الإناث، نحو: ﴿وَاللَّاتِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ مِنْ نَسَائِكُمْ﴾ (النساء، 4: 15) ونحو: ﴿وَاللَّاتِي يَيْسَّرْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نَسَائِكُمْ﴾ (الطلاق، 65: 40) ويجوز فيها إثبات الباء وحذفها (الضبان، 1997: 1/218).

1.2.2. الأسماء الموصولة المشتركة

وتكون بفظ واحد للجميع، تذكيراً، وتأنياً، مفرداً، ومثنىً، وجمعاً، ولغير المذكر والمؤنث، وهي:

1. مَنْ، للمذكر العاقل، نحو قوله تعالى: ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا﴾ (الطلاق، 65: 2) ونحو: ﴿وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ﴾ (الرد، 13: 45) ونحو: ﴿وَمَنْ يَفْضَحْ مِنْكُمْ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ (الأحزاب، 33: 31) ولغير العاقل، نحو: ﴿وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُو مِن دُونِ اللَّهِ مَن لَّا يَسْتَجِيبُ لَهُ﴾ (الأحقاف، 46: 5) والشاهد في الآية "مَنْ لا يستجيب له" فقد وقع "مَنْ" على الأصنام. وللعاقل وغير العاقل معاً، نحو: ﴿أَقَمْنَ يَخْلُقُ كَمَنْ لَّا يَخْلُقُ﴾ (النحل، 16/17) والشاهد في الآية "كَمَنْ لا يخلق" ويشمل آدميين، والملائكة، والأصنام، وهؤلاء كلهم لا يخلقون (الأزهرى، 2000: 1/156-157).
- ويأتي "مَنْ" مذكراً مراعاة للفظ على الغالب، نحو: ﴿وَمِنْهُمْ مَّنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُمْ مَّنْ لَّا يُؤْمِنُ بِهِ﴾ (يونس، 10: 40) ومن مراعاة المعنى، نحو: ﴿وَمِنْهُمْ مَّنْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ﴾ (يونس، 10: 42) وفي قوله تعالى: ﴿وَمَنْ يَفْضَحْ مِنْكُمْ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَعَمَلْ صَالِحًا نُؤْتِيَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ﴾ (الأحزاب، 33: 31) فالفاعل في "يقنت" ضمير مفرد مذكر مراعاة لفظ "مَنْ" والضمائر بعده لجمع المؤنث المفردة مراعاة للمعنى (حسن: 1/350). ويأتي "مَنْ" للعالم المنزه عن الذكورة والأنوثة، نحو قوله تعالى: ﴿أَمِئْتُمْ مَّنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ﴾ (الملك، 67: 16).

2. "ما" لغير العاقل، المذكر، والمؤنث، والمفرد، والمثنى والجمع (الأزهرى، 2000: 1/157)، نحو: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ﴾ (التحریم، 66: 1). ونحو: ﴿مَا عِنْدَكُمْ يَنْقَدُ﴾ (النحل، 16: 96؛ الضبان، 1997: 1/222)، ونحو: ﴿وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ﴾ (البقرة، 2: 272؛ الضبان، 1997: 124) وقد تكون لغير العاقل، والعاقل، نحو: ﴿سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ (الحشر، 59: 1) وقد تكون للعاقل، نحو: ﴿رَبِّ إِيَّيْ نَدَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا﴾ (آل عمران، 3: 35). المقصود ما في البطن ذكرًا كان أم أنثى (الأزهرى، 2000: 157).

3. "ذا" وتكون للعاقل ولغير العاقل وتقع بعد "مَنْ" و"ما" الاستفهاميين، ولا تجعل معهما كلمة واحدة ولا تكون للإشارة، نحو: ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾ (البقرة، 2: 255) ويصعب دخول موصول على موصول إلا أن يكون الثاني توكيداً لفظياً، أو خبراً لمبتدأ مضمراً (ابن مالك، 1990: 1/198).

4. "ذو" وتسمى "ذو الطائفة" نسبة إلى قبيلة الطي العربية، وتأتي بصورة واحدة للمفرد، والمثنى، والجمع، للمذكر والمؤنث، نحو: جاء "ذو قام" و"ذو قامت" و"ذو قاما" و"ذو قامتا" و"ذو قاموا" و"ذو قمتن" وقد أجاز آخرون في المفرد المؤنث أن تقول "جاءني ذات قامت" وفي جمع المؤنث "جاءني ذوات قمن" وفي التثنية للمؤنث "ذواتا" رفعاً و"ذواتي" نصباً، وجرراً، وللمذكر "ذوا، وذووا" رفعاً، "ذوي وذوي" نصباً وجرراً. (ابن عقيل، 1980: 1/150).

وقد ورد في شرح المفصل أن هناك فرق بين "ذو" الطائفة التي بمعنى "الذي" وبين "ذو" التي بمعنى صاحب، فـ "ذو" الطائفة توصل بالفعل، ولا توصف إلا المعرفة، وهي معرفة بالصلة على حد تعريف "مَنْ" و "ما" ولا يجوز فيها "ذا" ولا "ذي" ولا تكون إلا بالواو، نحو: مررت برجل "ذو قال": أي الذي قال، ورأيت الرجل "ذو قال". أما "ذو" التي بمعنى صاحب فأنها توصل بالاسم، ويوصف بها المعرفة، والنكرة (ابن يعيش، 2001: 386 / 2).

5. "أي" الموصولة: نحتاج إلى كلام بعدها، تتم به اسمًا، ويعمل فيها ما قبلها من العوامل كما تعمل في "الذي"، نحو: لأضربنَّ أيَّهم في الدار، أي "الذي" في الدار منهم، وتفيد تيعيض ما أضيفت إليه، لذا لزمتهما الإضافة. وقد تأتي مفردة بمعنى الإضافة، نحو قوله تعالى: ﴿أَيَّامًا مَّا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى﴾ (الإسراء، 17: 11). بمعنى: أيَّ الاسمين دعوت الله به فله الأسماء الحسنى. ولا بد من عائد في جملة الصلة، (ابن يعيش، 2001: 381/2) نحو قوله تعالى: ﴿ثُمَّ لَنَزَعَنَّ مِنْ كُلِّ شَيْعَةٍ أَيْبَهُمْ أَسَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا﴾ (مريم، 19: 69). وقد ورد في شرح التصريح أن "أي" الموصولة عند الكوفيين لا يعمل فيها إلا عامل مستقبل متقدم عليها، كما ورد في الآية السابقة، وأما عند البصريين فيعمل فيها الاستقبال، والتقديم (الأزهري، 2000: 159 / 1).

وقد ورد في الهمع اشتراط إضافته إلى معرفة لفظًا، نحو: فسلم على أيَّهم أفضل... أو نية، نحو: يعجبني أيُّ عندك، وأما إضافته إلى نكرة فقد منعها الجمهور؛ لأن الموصولات معارف، وأن إضافته إلى نكرة في قوله تعالى: ﴿وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ﴾ فلا يعد من الموصولات (السيوطي: 329-330).

6. (أل) وتدخل على صفة صريحة، كاسم الفاعل، واسم المفعول، وصيغ المبالغة (الأشموني: 110 / 1). وتأتي "أل" الموصولة لإصلاح اللفظ، وتزيينه، وليس للتعريف؛ لأن الاسم الموصول يتعرف بصلته، وتأتي بعد ضمير يعود عليها، نحو قوله تعالى: ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ (المؤمنون، 23: 1) ففي الآية ضمير تقديره هم يعود على "أل" وقد يعطف الفعل على الأسماء التي تدخل عليها "أل" نحو قوله تعالى: ﴿إِنَّ الْمُصَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ وَأَقْرَبُوا اللَّهَ قَرُبًا حَسَنًا﴾ (الحديد، 57: 18).

فالفاعل "أقرض" معطوف على "المصدقين" والفعل لا يعطف إلا على الفعل أو على ما يشبه الفعل، كالمشتق الصريح الوارد في الآية. واسم الموصول "أل" كلمة مستقلة وحركة الإعراب لا تظهر إلا على الصفة الصريحة المتصلة بها والتي تعرب مع مرفوعها صلة لها (حسن: 1 / 356). وفي قوله تعالى: ﴿وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ﴾ (الطور، 52: 5-6) فصلته اسم مفعول (الأزهري، 2000: 160 / 1).

3. صلة الموصول الاسمي

الصلة هي التي تُعين مدلول الموصول، وتُفصّل مجمله، وتجعله واضح المعنى، كامل الإفادة..... ولايستغني موصول اسمي، أو حرفي (حسن: 1 / 373). ولكل موصول لا بد من صلة تقع بعدها، وتبين معناها، ولها شروط، منها:

1. أن تشتمل على ضمير لائق بالموصول، مفردًا كان، أو مثنى، أو جمعًا، مذكّرًا كان، أو مؤنثًا، نحو: جاءني الذي ضربته، وجاءني اللذان ضربتهما للمثنى، والذين ضربتهم للجمع، وللمؤنث مثل ذلك، نحو: جاءت التي ضربتها للمفرد، وجاءت اللتان ضربتهما للمثنى، وللجمع جاءت اللاتي ضربتهن. وقد يكون لفظ الموصول مفردًا، ومعناه مثنى، أو جمعًا، أو غير ذلك، نحو: أعجبتني من قام، ومن قامت، ومن قاما، ومن قمتن.

2. صلة الاسم الموصول تأتي جملة، أو شبه جملة ظرفًا، أو جازًا ومجرورًا، ما عدا صلة الموصول "الألف واللام".

3. تكون جملة صلة الموصول: خبرية، وخالية من التعجب، وغير مفتقرة إلى كلام. وذهب الكسائي إلى جواز أن تكون جملة صلة الموصول إنشائية.

4. يشترط في شبه الجملة "الظرف، والجار والمجرور" أن تكونا تامتين، أي ذواتا فائدة عند الوصل، نحو: جاء الذي عندك، والذي في الدار، وذلك بحذف الفعل وجوبًا، والتقدير: جاء الذي استقر عندك، أو الذي استقر في الدار (ابن عقيل، 1980: 155 / 1).

أما الألف واللام فلا توصل إلا بالصفة الصريحة، أي باسم الفاعل، نحو: الضارب، وباسم المفعول، نحو: المضروب، والصفة المشبهة، نحو: الحسن الوجه (ابن عقيل، 1980: 156 / 1). وفي موضع آخر أجاز ابن عقيل وصلها بالفعل المضارع، وأما وصلها بالجملة الاسمية، وبالظرف فقد وصفها بالشاذ (ابن عقيل، 1980: 158 / 1). وأما خالد الأزهري (ت: 1499م) فقد أقر باسم الفاعل، واسم المفعول صلة للموصول "أل" وسكت عن الصفة المشبهة (الأزهري، 2000: 160 / 1).

وقد ورد في النحو الكافي أن المطابقة التامة في الضمير غير واجبة في الاسم الموصول العام "المشترك"؛ لأن اسم الموصول العام لفظه مفرد مذكر دائمًا، مثل: "مَنْ، ما، ذُو" وأما المقصود منه: فقد يكون مفردًا، أو مثنى، جمعًا، بنوعيه، ولهذا يجوز في العائد عند أمن اللبس مراعاة اللفظ، ومراعاة المعنى، باستثناء "أل"، نحو شقي من أسرف، ومن أسرف، ومن أسرف، ومن أسرف، ومن أسرفنا، ومن أسرفوا، ومن أسرفن. فقد جاء الضمير مفردًا مذكّرًا في جميع الحالات، مراعاة اللفظ "مَنْ" ومراعاة المعنى، في الأفراد والتثنية والجمع، تذكيرًا وتأنيثًا، وكان الرابط مطابقًا له، وأما في الاسم المشترك "أل" فيجب المطابقة في المعنى دون اللفظ، وقد يأتي محل الضمير اسم ظاهر، ويكون بمعنى الموصول، نحو: اشكر عليًا الذي نفعلك علم علي، أي علمه. ولا بد لجملة الصلة أن تتأخر عن الاسم الموصول دون فاصل بينهما، إلا في بعض الحالات، منها: وجود جملة القسم، نحو: غاب الذي - والله - قهر الأعداء، أو جملة النداء التي يسبقها ضمير المخاطب، نحو: أنت الذي - يا حامد - تعهد الحديقة،

أو بالجملة المعترضة، نحو: والدي الذي - أطال الله عمره - يري... أو بجملة الحال، نحو: قدم الذي - هو مبتسم - يُحسِنُ الصَّنِيعَ، أو بكان الزائدة، نحو: كَرَّمْتُ الذي - كان - شاركته في السياحة (حسن: 376-379).

وذهب بعض النحويين إلى جواز وقوع جملة القسم صلة للاسم الموصول، نحو قوله تعالى: ﴿وَإِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيَبْطِئَنَّ﴾ (النساء، 4: 72) كما أجازوا مجيء جملة التعجب صلة للاسم الموصول، نحو: تكلم الذي ما أفصحه (عبادة، 2001: 40).

وفي جملة الصلة أقوال في تقديم الظرف، والجار والمجرور، على الموصول، الاسمي، أو الحرفي، فالقول الأول، هو المنع، وهو مذهب البصريين، والثاني: الجواز مطلقاً، وهو مذهب الكوفيين، والثالث، الجواز مع "أل" المجرور بـ "من" نحو: قوله تعالى: ﴿وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الرَّاهِدِينَ﴾ (يوسف، 12: 20) ونحو: ﴿إِنِّي لَكَمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ﴾ (الأعراف، 7: 21) ونحو: ﴿وَأَنَا عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ﴾ (الأنبياء، 21: 56) والقول الرابع المنع في غير "أل" مطلقاً فيها؛ إذا لم تجر بـ "من"، وهو مذهب ابن مالك (ت: 1274م) (السيوطي: 1/ 342).

4. 1. حذف في المركب الموصولي الاسمي

يجوز حذف الموصول الاسمي إذا كان :

1. معلوماً، وإذا كان معطوفاً على موصول مثله، نحو قوله تعالى: ﴿قُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أَنزَلَ إِلَيْنَا وَأَنزَلَ إِلَيْكُمْ﴾ (العنكبوت، 46: 29) والمعنى: وبالذي أنزل إليكم؛ لأن المُتْرَلِ إلينا ليس المُتْرَلِ إليهم .

2. ويأتي مقدراً، نحو: ﴿وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا﴾ (الرعد، 15: 13) فالذين في السماوات غير الذين في الأرض (السامرائي: 1/ 142).

4. 1. 1. حذف الصلة

ويجوز حذف الصلة في المركب الوصولي في حالتين، الحالة الأولى: إذا أُريدَ إبهامها على السامع، والحالة الثانية: إذا أُريدَ تعظيمها وتفخيمها وعجز اللفظ من إحاطتها (السامرائي: 1/ 148).

4. 2. حذف العائد "الرابط" في المركب الموصولي

يجوز حذف الضمير العائد على الاسم الموصول في المركب الموصولي بعدة شروط منها:

1. إذا جاءت الصلة طويلة، وأن يكون الضمير منصوباً؛ لأن المفعول به كالفضلة في الكلام ويمكن الاستغناء عنه، ولا يجوز حذف الضمير المرفوع، ولا المجرور.

2. وأن يكون العائد متصلاً، غير منفصل، وأن يكون على حذفه دليل، وأن يكون ضميراً واحداً، لا بد للصلة منه، نحو: الذي ضربت زيداً.

3. يجوز حذف العائد إذا كان مبتدأ، نحو: "جاءني الذي ضاربٌ زيداً" والمراد: الذي هو ضاربٌ (ابن يعيش، 2001: 2/ 391).

وقد ورد في كتاب جامع الدروس العربية جواز حذف الضمير العائد إلى الاسم الموصول؛ إن لم يقع بحذفه التباس، نحو قوله تعالى: ﴿ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا﴾ (المدثر، 74: 11) أي خلقته، وفي قوله تعالى: ﴿فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ﴾ (طه، 20: 72) المعنى: ما أنت قاضيه، وفي جملة: "ما أنا بالذي قاتل لك سوءاً" أي بالذي هو قاتل (الغلابي، 1993: 1/ 139).

2. إعراب الاسم المركب الموصولي

يقع الاسم الموصول الاسمي حيث يقع الاسم المفرد، في موضع رفع، أو نصب، أو جر. وقد ورد في شرح قطر الندى واللذان لتثنية المذكر، واللذان لتثنية المؤنث، ويستعملان بالألف رفعاً، وبالياء نصباً وجرّاً، والأولى لجمع المذكر، وكذلك الذين، وهو بالياء في أحواله كلها، وهذيل وعقيل يقولون: "الذون رفعاً، والذين جرّاً ونصباً، واللاني واللاني، ولك فيهما إثبات الياء وتركها" (ابن هشام، 1963: 101-102).

أما "ذو" الموصولة في لغة طيء خاصة: فالأشهر أن تكون مبنية، ومنهم من يعربها: بالواو رفعاً، وبالألف نصباً، وبالياء جرّاً، نحو: جاءني ذو قام، ورأيتُ ذا قام، ومررتُ بذي قام (ابن عقيل، 1980: 1/ 1500). أما جملة الصلة "من" فتكون إما فعلية أو اسمية أو شبه جملة، وتعرب مع العائد إعراب الجمل التي لا محل لها من الإعراب (ابن عقيل، 1980: 1/ 1499؛ ابن هشام، 1963: 107).

نستنتج مما سبق أن المركب الموصولي كل لا يتجزأ والتعامل معه يتم مثل التعامل مع الاسم المفرد من حيث الموقع الإعرابي، وهذا ما أكد عليه ابن يعيش: أن الموصول لا يتم إلا إذا تم وصله بكلام بعده تامٌ فيصيران اسماً تاماً لمسمى، نحو: جاءني الرجلُ الذي قام، فالجملة من الموصول وصلته في موضع صفة للرجل، أي: الرجلُ القائم، أما في جملة: جاءني من قام، فالموصول والصلة في موضع اسم معروف غير صفة، إذًا فالموصل ناقص الدلالة من دون صلة وهو بمثابة حرف من الكلمة (ابن يعيش، 2001: 2/ 388).

3. التسمية بالمركب الموصولي

لم أعر على مسمى بالمركب الموصولي في كتب النحو، ولا في غيرها من الكتب سوى قول سيبويه (ت: 796م) عند ذكره بجواز التسمية بالمركب الموصولي، فقال: "... لو سَمَّيت رجلاً أولاء قلت: هذا أولاء، وإن سَمَّيت رجلاً "الذي رأيته، والذي رأيته" لم تغيِّره عن حاله قبل أن يكون اسمًا؛ لأن "الذي" ليس منتهى الاسم، وإنما منتهى الاسم الوصل... "وأضاف: "و"الذي" مع صلته بمنزلة اسم واحد، نحو: الحارث" (سيبويه، 1988: 334 / 3).

ويقع المركب الموصولي في المواقع الآتية (عبادة، 2001: 104-105):

1. موقع الفاعل، نحو: فَارَ الَّذِي اجْتَهَدَ.
2. في موقع المفعول به، نحو: كَافَأْتُ الَّذِي فَارَ.
3. موقع المبتدأ، نحو: الَّذِي يَجْتَهِدُ يَفُورُ بِالْجَائِزَةِ.
4. موقع الخبر، نحو: إِنَّ الْمَخْلَصَ مَنْ يَتَّقُنْ عَمَلَهُ.
5. موقع النعت، نحو: كَافَأْتُ الطَّالِبَ الَّذِي فَارَ.
6. موقع المضاف، مثل: يَسْمَعُ الْقَاضِي أَقْوَالَ مَنْ حَضَرَ مِنَ الشُّهُودِ.
7. موقع المجرور بالحرف نحو: سَعَدْتُ بِمَنْ زَارَنِي.
8. موقع البدل، نحو: أَكْفَى الطَّلِبَةَ مَنْ يَتَفَوَّقُ مِنْهُمْ.
9. موقع المعطوف، نحو: أَكْرَمْتُ أَخِي وَمَنْ حَضَرَ مَعَهُ.
10. موقع المستثنى، نحو: نَجَحَ الطَّلِبَةُ إِلَّا مَنْ أَهْمَلَهُ.

وبناءً على ما سبق يمكن الاستشهاد ببعض الأمثلة الواردة في القرآن الكريم، في مواقع الرفع، والنصب والجر، على النحو التالي:

- أ. في موقع الرفع مبتدأ، نحو: ﴿وَاللَّائِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نَسَائِكُمْ﴾ (الطلاق، 65: 4).
- ب. في موقع الرفع فاعل، نحو: ﴿أَوْلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا...﴾ (الأنبيا، 21: 30).
- ج. موقع الرفع النعت، نحو: ﴿وَأَمَّا تِلْكَ الْأَلِيَّتُ الَّذِينَ أَرْضَعْنَكُمْ﴾ (النساء، 4: 23).
- د. موقع الرفع معطوف، نحو: ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ﴾ (المؤمنون، 23: 1-3).
- هـ. موقع النصب اسم إن، نحو: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ...﴾ (البقرة، 2: 6).
- و. موقع النصب مفعول به، نحو: ﴿وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ﴾ (النمل، 27: 53).
- ز. موقع النصب بدل، نحو: ﴿وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ﴾ (البقرة، 2: 25).
- ح. موقع النصب مستثنى بإلا، نحو: ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لِفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ (العصر، 103: 2-3).
- ط. موقع الجر مضاف إليه، نحو: ﴿صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ﴾ (الفاتحة، 1: 7).
- ي. موقع الجر بحرف الجر، نحو: ﴿وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعِفُوا فِي الْأَرْضِ﴾ (القصص، 28: 5).

4. المركب الموصولي الحرفي

وهي خمسة: "أُنْ - أَنْ - كي - ما - لو" وتقع هذه الحروف على الأفعال المضارعة التي للمستقبل، لا للحال، فتنصبها وهي صلاتها، هذه الحروف مع صلاتها بمنزلة المصدر، نحو: أرجو أن تقوم يا فتى، ويقع "أن" في أول الكلام وفي غيره، نحو قوله تعالى: ﴿نَحْشَى أَنْ نُصِيبَنَّكَ دَائِرَةً﴾ (المائدة، 52: 5). وقد تدخل هذه الحروف على الفعل الماضي، نحو: "سرني أن قمت" (المبرد: 30 / 2).

وزهد ابن عقيل (ت: 1367م) إلى أن "أن" المصدرية توصل بالفعل المتصرف ماضياً، مثل: عَجِبْتُ مِنْ أَنْ قَامَ زَيْدٌ، ومضارعاً، مثل: عَجِبْتُ مِنْ أَنْ يَقُومَ زَيْدٌ، وأمراً، مثل: أَشْرَفْتُ إِلَيْهِ بِأَنْ فَمَّ (ابن عقيل، 1980: 138 / 1). وعن مجيء "أن" في أول الكلام، يقول الأزهري: "وصلتها بفعل

متصرف ماضيًا كان أو مضارعًا اتفاقًا، وأمرًا على الأصح (الأزهري، 2000: 149 / 1). و "أَنَّ" يقول سيبويه: "أما "أَنَّ" فهي اسم وما عملت فيه صلة لها، كما الفعل صلة؛ لـ "أَنَّ" الخفيفة، وتكون "أَنَّ" اسمًا.... و "أَنَّ" وما عملت فيه بمنزلة اسم واحد" (سيبويه، 1988: 120 / 3). وعن ابن عقيل إنَّ "أَنَّ" توصل باسمها وخبرها، نحو: عَجِبْتُ مِنْ أَنَّ زَيْدًا قَائِمٌ، و "أَنَّ" المخففة كالمثقلة، وتوصل باسمها وخبرها، لكن اسمها محذوف واسم المثقلة مذکور (ابن عقيل، 1980: 138 / 1).

وأضاف الأزهري: وتؤول مع معموليها بمصدر، فإن كان خبرها مشتقًا فالمصدر المؤول من لفظه، وإن كان جامدًا أُوّل بالكون، وإن كان ظرفًا، أو مجرورًا أُوّل بالاستقراء. وحكم الفعل في التصرف، والجمود حكم الاسم فيهما، وحكم المخففة من المثقلة حكم المشددة في ذلك (الأزهري، 2000: 148 / 1).

وقد ذهب البصريون إلى تقدير "أَنَّ" قبل الفعل المضارع المسبوق بالأحرف الآتية، مع الحفاظ على نصبه:

1. لام الجحود، نحو قوله تعالى: ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظِلَّكُمْ عَلَى الْغَيْبِ﴾ (آل عمران، 3: 179).

2. "أو" نحو قول المتنبي (ت: 965م):

لَأَسْتَسْهَلَنَّ الصَّعْبَ أَوْ أُدْرِكَ الْمُنَى
فَمَا انْقَادَتِ الْأَمَالُ إِلَّا لِصَابِرٍ

والمعنى: إلى أن أدرك المنى (ابن عقيل، 1980: 436 / 2).

3. "فاء السببية" نحو قوله تعالى: ﴿وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فُضِيلًا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ (ص، 38: 26).

4. "حتى" نحو قوله تعالى: ﴿حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَى﴾ (طه، 90: 91).

5. "واو المعية" نحو قول أبي الأسود (ت: 688م) من البحر الكامل (سيبويه، 1988: 424 / 1):

لَا تَنَّةَ عَنْ خُلُقِي وَتَأْتِي مِثْلَهُ
عَارٌّ عَلَيْكَ إِذَا فَعَلْتَ عَظِيمٌ

6. "لام التعليل" نحو قوله تعالى: ﴿لَيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ﴾ (ص، 38: 29).

7. "لام المقيدة للعاقبة" نحو قوله تعالى: ﴿فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَرْنًا﴾ (القصص، 28: 8).

8. "كي" وتوصل بفعل مضارع فقط، نحو: جنت لكي تكرم زيدا (ابن عقيل، 1980: 138 / 1).

وقال الأزهري: "توصل بمضارع مقرونة بلام التعليل لفظًا أو تقديرًا. وفي قوله تعالى: ﴿لَيْكِي لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ﴾ (الأحزاب، 33: 37) أي لعدم كون على المؤمنين حرج" (الأزهري، 2000: 148-149). ويرى السيوطي أن لزوم اقترانها باللام ظاهرة أو مقدر؛ لكونها بمعنى التعليل، نحو: جنتك لكي تكرمي، أو كي تكرمي (السيوطي، 1980: 315 / 1).

9. "ما" وتكون مصدرية ظرفية، نحو: لا أصحبك ما دُمْتُ مُنْطَلِقًا. أي مدة دوامك منطلقًا، وغير ظرفية، وتوصل بالماضي نحو: عَجِبْتُ مما ضرت زيدا. وتوصل بالمضارع، نحو: لا أصحبك ما يقوم زيد، وعجبت ما تضرب زيدا. وأكثر ما توصل الظرفية المصدرية بالماضي أو بالمضارع المنفي بـ "لم"، نحو: لا أصحبك ما لم تضرب زيدا (ابن عقيل، 1980: 139 / 1).

وورد في حاشية الصَّبَانِ أَنَّ "ما" لغير العالم، نحو قوله تعالى: ﴿مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ﴾ (النحل، 16: 96) وللعالم قليلا إذا اختلط به، نحو: ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ (الجمعة، 62: 1) أي بأن غلب غير العالم العالم (الصَّبَانِ، 1997: 222 / 1).

10. "لو" وتوصل بالماضي، نحو: وددت لو قام زيد، وبالمضارع، نحو: وددت لو يقوم زيد (ابن عقيل، 1980: 141 / 1).

وأكد الأزهري على أن يكون الفعل متصرفًا غير أمر، نحو قوله تعالى: ﴿يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ﴾ (البقرة، 2: 96) أي: التعمير (الأزهري، 2000: 148 / 1).

وقد أشار السيوطي (ت: 1505م) إلى وجود اختلاف عند الجمهور، هل هي مصدرية أم هي ملازمة التعليل لعدم دخول حرف عليها، مبيِّنًا رأي الفراء (ت: 822م)، والفارسي، والتبريزي (ت: 1108)، وأبو البقاء (ت: 1219م)، وابن مالك في مصدريتها، وعدم حاجتها إلى جواب (السيوطي، 1980: 315 / 1).

1. صلة الموصول الحر في

يحتاج الموصول الحر في صلة، كما يحتاجه الموصول الاسمي، لكن صلة الموصول الحر في لا يحتاج إلى العائد "الضمير" أو "الرابط" لأنه يعود -غالبًا- على الموصول، ويربطه بالصلة، ولا يكون إلا في الموصولات الاسمية، دون الحرفية (حسن: 376 / 1). وقد تم ذكر شروط الصلة عند دراسة الموصول الاسمي، ويجوز تقديم بعض أجزاء الصلة الواحدة على بعض، وذلك بفصل المتقدم بين الموصول وصلته، أو بين أجزاء الصلة إلا المفعول به، فلا يجوز تقديمه على عامله؛ إن كان الموصول حرفيًا، غير "ما" نحو: فرحت بما أحسنت الكتابة، أي: بما أحسنت

الكتابة "إحسانك الكتابة"، وإن كان الموصول اسمياً غير "أل" وبذلك امتنع مجيء تابع للموصول قبل مجيء صلته؛ فلا يسبقه نعت، ولا عطف، ولا بيان، أو نسق، ولا توكيد، ولا بدل، ولا يخبر عنه قبل مجيء الصلة وإتمامها، ولا يستثنى من الموصول (حسن: 1/ 379).

2. إعراب المركب الحرفي

الموصلات الحرفية كلها مبنية، لكنها تختلف عن بعضها في الإعراب، وفي دخولها على صلاتها، وكذلك صلاتها فمختلفة عن بعضها كما يأتي، وبقتران صلاتها بها يتم تأويلها بمصدر. فالحرف "أن" فقد سبق الكلام عن دخولها على الفعل المضارع، وتنصبه، نحو قوله تعالى: ﴿وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمَنِ أَنْ يَتَّخِذَ لَدًا﴾ (مريم، 19: 92). الإعراب، أن: حرف مصدرى، ونصب، يتخذ: فعل مضارع بـ "أن" منصوب وعلامة نصبه الفتحة الظاهرة، والفاعل ضمير مستتر تقديره هو. والمصدر المؤول من "أن يتخذ لداً" في محل رفع فاعل لـ "ينبغي".

و "أن" نحو قوله تعالى: ﴿اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (المائدة، 5: 98). الإعراب: أن: حرف مشبه بالفعل، الله: لفظ الجلالة، اسمها منصوب وعلامة نصبه الفتحة الظاهرة، شديد: خبرها مرفوع وعلامة رفعه الضمة وهو مضاف، العقاب: مضاف إليه مجرور وعلامة جره الكسرة الظاهرة، والمصدر المؤول من "أن" واسمها وخبرها في محل نصب سد مسد مفعولي "اعلموا" (دعاس وآخرون، 1425: 1/ 279).

و "ما" وتأتي بحسب موقعها في الجملة وتنقسم إلى مصدرية، ومصدرية ظرفية، فالمصدرية، نحو قوله تعالى: ﴿وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ﴾ (آل عمران، 3: 118). الإعراب: ودوا: فعل ماض وفاعله، ما: حرف مصدرى، عنتم فعل ماض وفاعله، والمصدر المؤول من "ما عنتم" في محل نصب مفعول به، والتقدير: ودوا عنتمك وضرركم، وسوء ثقتمكم (درويش: 2/ 36).

و "ما" المصدرية الظرفية، نحو قوله تعالى: ﴿خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ﴾ (هود، 11: 107). الإعراب: "ما" مصدرية زمانية، دامت: فعل ماض تام، بمعنى بقيت، و "ما" المصدرية وما تلاها بتأويل مصدر في محل نصب على الظرفية الزمانية متعلق بخالدين. والتقدير: مدة دوام السماوات والأرض (صالح، 1418: 5/ 246).

و "لو" نحو قوله تعالى: ﴿وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ﴾ (القلم، 68: 9). الإعراب: "لو" حرف مصدرى، و "لو" والفعل المضارع "تُدْهِنُ" في تأويل مصدر في محل نصب مفعول به. والتقدير: ودوا مدهنتك (الذرة، 2009: 10/ 77).

و "كي" نحو قوله تعالى: ﴿كِي نُسَبِّحُكَ كَثِيرًا﴾ (طه، 20: 33). الإعراب: "كي" حرف مصدرى ونصب، نسبح فعل مضارع منصوب بـ "كي" والفاعل: ضمير مستتر تقديره نحن، والكاف: مفعول به، كثيرًا: صفة مفعول مطلق محذوف. والتقدير: نسبحك تسبيحًا كثيرًا. و "كي" والفعل المضارع في تأويل مصدر في محل جر بحرف جر محذوف، والتقدير: لكي نسبحك (الذرة، 2009: 5/ 670).

5. الفروق بين الموصول الاسمي والموصول الحرفي

هناك عدة فروق بين الموصول الاسمي والموصول الحرفي يمكن حصرها بما يأتي:

1. الموصلات الاسمية مبنية في محل رفع، أو نصب، أو جر - غير أي - أما الموصلات الحرفية فمبنية ولا محل لها من الإعراب.
2. صلة الوصول الاسمي تشتمل على العائد، وصلة الوصول الحرفي لا تشتمل عليه.
3. الموصول الحرفي يسبك مع صلته سبكا ينشأ عنه مصدر يسمى "المصدر المسبوك" أو "المؤول".
4. بعض الموصلات الحرفية لا يوصل بفعل جامد، مثل "لو" و "ما" المصدرية إلا مع أفعال الاستثناء الآتية "خلا - عدا - حاشا".
5. الموصول الاسمي - غير "أل" - يجوز حذفه، والموصول الحرفي لا يجوز حذفه إلا "أن" الناصبة للفعل المضارع فتحذف جواراً أو وجوباً.
6. الموصول الحرفي يصح وقوع صلته جملة طلبية (حسن: 1/ 407-408).

الخاتمة

يُعدُّ المركب الموصولي من التراكيب النحوية التي حظيت باهتمام بعض النحويين المعاصرين، رغم أن تسميته بالمركب قد وردت عند سيبويه وغيره، بل إنه ذهب إلى جواز التسمية به، مما يعزز مكانته المستقلة بين المركبات النحوية في اللغة العربية. ولا تزال الدراسات تتوالى حول هذه المركبات، وأهميتها بعيداً عن التصنيفات التقليدية التي تحصرها ضمن المركب الإسنادي أو التقبيدي. وقد حاولنا في هذا البحث إبراز الفرق الجوهرية بين المركب الموصولي الاسمي والمركب الموصولي الحرفي، حيث تبين أن لكلٍ منهما خصائص نحوية مميزة تؤثر في بنية الجملة. فعلى الرغم من التشابه في فكرة الاتصال بين الموصول وصلته، إلا أن هناك فروقاً واضحة في كيفية تطبيق هذه العلاقة، سواء من

حيث الإعراب أو الوظائف النحوية لكل نوع. وأحد الجوانب المهمة التي تناولها البحث هو شروط الحذف في المركب الموصولي، سواء تعلق ذلك بالموصول نفسه، أو بجملته الصلة، أو بالعائد. وقد ثبت أن الحذف جائز وفق شروط نحوية محددة، إلا أنه يفتح المجال لمزيد من الدراسات حول أثر هذه الظاهرة في بنية الجملة، وإمكانية تفسيرها في ضوء القواعد النحوية العربية. كما أظهرت الدراسة أن المركب الموصولي ليس مجرد تركيب تابع للمركبات النحوية الأخرى، بل هو بناء مستقل له قواعده وشروطه الخاصة، مما يبرر اعتباره أحد التراكيب المهمة في النحو العربي. وبذلك، يمثل هذا البحث إضافة حقيقية إلى الدراسات النحوية العربية، ويؤكد الحاجة إلى المزيد من الأبحاث التي تتناول المركب الموصولي من زوايا متعددة، خاصة مع تطور المناهج النحوية الحديثة، مما يساهم في توضيح أثره في بناء الجملة العربية وتفسير معاني النصوص بطرق أكثر دقة وعمقاً. ومن أهم التوصيات التي نود سردها التوصيات:

- ضرورة إجراء دراسات موسعة حول المركب الموصولي في السياقات البلاغية والشعرية، لفهم مدى تأثره بالأساليب البيانية المختلفة.
 - توظيف المناهج اللغوية الحديثة، كالمقارنة التداولية والتحليل النصي، لدراسة المركب الموصولي في الخطاب العربي بمستوياته المختلفة.
 - تعزيز تدريس المركب الموصولي ضمن المناهج التعليمية، مع التركيز على فروقه بين الاستخدامات النحوية التقليدية والمعاصرة.
 - تشجيع الدراسات المقارنة بين المركب الموصولي في اللغة العربية ونظائره في اللغات الأخرى، لفهم مدى خصوصيته وتميزه في النظام النحوي العربي.
- وبذلك، يساهم هذا البحث في إثراء الدراسات اللغوية حول المركبات النحوية، ويفتح المجال لمزيد من الأبحاث التي تعمق الفهم حول طبيعة المركب الموصولي وأثره في بنية الجملة العربية.

Extended Abstract

Expanded Summary of Al-Murakkab al-Mawsūlī in Arabic Grammar:

Al-Murakkab al-Mawsūlī is one of the notable grammatical constructions in Arabic syntax that has garnered significant attention from contemporary grammarians. Despite its relatively modern emphasis, the concept of a murakkab (compound) was already acknowledged by Sībawayh and other classical linguists, with Sībawayh even permitting its designation as such. This recognition reinforces its independent grammatical status among the various structural components of Arabic grammar. The ongoing research on al-Murakkab al-Mawsūlī highlights its importance beyond traditional classifications, which have conventionally placed it within al-Murakkab al-Isnādī (predicative compound) or al-Murakkab al-Taqqīdī (restrictive compound).

This study provides a comprehensive analysis of al-Murakkab al-Mawsūlī, aiming to clarify its subcategories and their impact on sentence structure. The research begins by defining al-Murakkab al-Mawsūlī through a detailed explanation of the concepts of "murakkab" and "mawsūl." It then classifies this structure into two main categories: al-Murakkab al-Mawsūlī al-Isīmī and al-Murakkab al-Mawsūlī al-Ḥarfī.

Al-Murakkab al-Mawsūlī al-Isīmī (Nominal Relative Compound):

The first category, al-Murakkab al-Mawsūlī al-Isīmī, is further divided into two types: al-Isīm al-Mawsūl al-Khāṣṣ (specific relative pronouns) and al-Isīm al-Mawsūl al-Mushtarak (common relative pronouns). Each type is examined in terms of its grammatical function, syntactic i'rāb (position in the sentence), and role in sentence formation.

A crucial aspect of al-Isīm al-Mawsūl is its ṣilah (relative clause), which can either be a full sentence or a phrase. The study underscores that Jumlat al-Ṣilah must include a verb, a subject, and a pronoun (ʿā'id) that refers back to al-Isīm al-Mawsūl. Furthermore, it is emphasized that Jumlat al-Ṣilah is always khabariyyah (declarative) rather than inshā'iyah (interrogative) or ta'ajjubiyyah (exclamatory). The research also explores the possibility of ḥadhf (ellipsis) in al-Murakkab al-Mawsūlī al-Isīmī, assessing whether deletion is permissible in the ism al-mawsūl, the verb, or the ʿā'id pronoun under specific syntactic conditions.

Al-Murakkab al-Mawsūlī al-Ḥarfī (Particle-Based Relative Compound):

The second category, al-Murakkab al-Mawsūlī al-Ḥarfī, pertains to ḥurūf al-mawsūl (relative particles), their meanings, and their interaction with different verb forms (past, present, and imperative). The research analyzes how these particles function in their ṣilah and their i'rāb (syntactic role), particularly emphasizing their independence from the 'ā'id pronoun, which is a key difference from al-Murakkab al-Mawsūlī al-İsmī.

This section also investigates the permissibility and conditions of ḥadhf (ellipsis) in al-Murakkab al-Mawsūlī al-Ḥarfī, highlighting how the deletion of specific elements affects sentence structure and meaning. The study provides a comparative analysis between al-Murakkab al-Mawsūlī al-İsmī and al-Murakkab al-Mawsūlī al-Ḥarfī, illustrating their distinct grammatical roles and applications.

Conclusion and Significance of Al-Murakkab al-Mawsūlī:

One of the most significant findings of this study is that al-Murakkab al-Mawsūlī should not be seen as merely a subset of al-Murakkab al-İsnādī or al-Murakkab al-Taḳyīdī. Instead, it is an independent grammatical structure with its own distinct characteristics, rules, and syntactic functions. This conclusion aligns with the view of Sībawayh, who argued for the recognition of al-Murakkab al-Mawsūlī as a standalone linguistic unit.

Furthermore, this research highlights the need for continued academic investigation into al-Murakkab al-Mawsūlī, especially in light of evolving linguistic methodologies and syntactic theories. With the advancement of modern linguistic studies, further exploration of this grammatical construction can provide deeper insights into its impact on Arabic sentence structure and textual interpretation. By bridging traditional Arabic grammar with contemporary linguistic analysis, this study contributes significantly to the broader field of Arabic syntax and language studies, reinforcing the importance of al-Murakkab al-Mawsūlī as a vital component of Arabic grammar.

Thus, this research serves as both an analytical framework and a foundation for future studies on al-Murakkab al-Mawsūlī, encouraging further exploration of its role in literary, religious, and modern linguistic contexts. Its influence extends beyond classical Arabic syntax into practical applications in Qur'anic exegesis, hadith analysis, and modern Arabic linguistics, making it a subject of enduring relevance in both traditional and contemporary grammatical discourse.

- ❖ **“Yapay Zeka Kullanımı:** *Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir”.*

المصادر

- إبراهيم مصطفى وآخرون، المعجم الوسيط، القاهرة: مجمع اللغة العربية، 1972م.
- ابن عقيل، عبد الله بن عبد الرحمن، شرح ابن عقيل على ألفية ابن مالك، تح: محمد محي الدين عبد الحميد، القاهرة: دار مصر للطباعة، ط20، 1980 م.
- ابن مالك، محمد بن عبد الله، شرح تسهيل الفوائد، تح: عبد الرحمن السيد - محمد بدوي المختون، مصر- الجيزة: دار هجر، ط1، 1990 م.
- ابن منظور، محمد بن مكرم، لسان العرب، بيروت: دار صادر، ط3، 1414هـ، 110 / 15.
- ابن هشام، عبد الله بن يوسف بن أحمد جمال الدين، شرح قطر الندى وبل الصدى، تح: محمد محي الدين عبد الحميد، مصر: مطبعة السعادة، ط11، 1963.
- ابن يعيش، يعيش بن علي، شرح المفصل للزمخشري، تقديم: إميل بديع يعقوب، بيروت: دار الكتب العلمية، ط1، 2001 م.
- أبو علي الفارسي، الحسن بن أحمد، الإيضاح العضدي، جامعة الرياض، ط1، 1969، 9.
- أحمد بن فارس بن زكريا، مجمل اللغة لابن فارس، تح: زهير عبد المحسن سلطان، بيروت، مؤسسة الرسالة، ط2، 1986، 396.
- أحمد دعاس وآخرون، إعراب القرآن الكريم، دمشق: دار المنير - دار الفارابي، ط1، 1425هـ.
- الأزهري، خالد بن عبد الله الأزهري، شرح التصريح على التوضيح، تح: محمد باسل عيون السود، بيروت: دار الكتب العلمية، 2000 م.
- الأشُمُونِي، علي بن محمد، شرح الأشُمُونِي على ألفية ابن مالك، بيروت: دار الكتب العلمية، د. ت.
- بهجت عبد الواحد صالح، الإعراب المفصل لكتاب الله المرتل، عمّان: دار الفكر، ط2، 1418 م.
- سعيد الأفغاني، الموجز في قواعد اللغة العربية، بيروت: دار الفكر، 2003 م.
- سيبويه، عمرو بن عثمان، الكتاب، تح: عبد السلام محمد هارون، القاهرة: مكتبة الخانجي، ط3، 1988 م.
- السيوطي، جلال الدين عبد الرحمن، همع الهوامع في شرح جمع الجوامع، تح: عبد الحميد هندواي، مصر: المكتبة السكرية، د. ت.
- الصبان، محمد بن علي، حاشية الصبان على شرح الأشُمُونِي لألفية ابن مالك، بيروت: دار الكتب العلمية، ط1، 1997م.
- عباس حسن، النحو الوافي، القاهرة: دار المعارف، ط15، د. ت.
- فاضل صالح السامرائي، معاني النحو، الأردن: دار الفكر، د. ت.
- المبرد، محمد بن يزيد، المقتضب، تح: محمد عبد الخالق عزيمة، بيروت: دار عالم الكتب، د. ت. م.
- محمد إبراهيم عبادة، الجملة العربية، القاهرة: مكتبة الآداب، ط2، 2001.
- محمد علي طه الدرة، تفسير القرآن الكريم وإعرابه، وبيانه، دمشق: دار ابن كثير، ط1، 2009 م.
- محمد محي الدين عبد الحميد، التحفة السنوية بشرح المقدمة الآجرومية، القاهرة: المكتبة الكبرى، 2014.
- محيي الدين درويش، إعراب القرآن الكريم وبيانه، دمشق - بيروت: دار ابن كثير، ط4، د. ت.
- مصطفى بن محمد سليم الغلاييني، جامع الدروس العربية، بيروت: المكتبة العصرية، ط28، 1993 م.

Bibliography

- 'Abbâde, M. (2001). el-Cümletü'l-'Arabiyye. Mektebetü'l-Âdâb, Kâhire.
- Abdülhamîd, M. (2014). et-Tühfetü's-seniyye bişerhi'l-mukaddimeti'l-ecrûmiyye. el-Mektebetü'l-Kübrâ, Kahire.

- el-Afğânî, S. (2003). el-Mûciz fî kavâ'idi'l-luğati'l-'Arabiyye. Dârü'l-Fikr, Beyrut.
- el-Eşmûnî, A. (ts). Şerhü'l-eşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik. Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut.
- El-Ezherî, H. (2000). Şerhü't-tasrîh ale't-tevdîh. Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut.
- el-Fârisî, E. (1969). el-İdâhü'l-'adudî. Câmiatü'r-Riyâd, Riyad.
- el-Ğalâyînî, M. (1993). Câmiü'd-durûsi'l-'Arabiyye. el-Mektebetü'l-'asriyye, Beyrut.
- El-Müberred, M. (2013). el-Muktedab. Âlemü'l-kütüb, Beyrut.
- En-Nehhâs, A. (1421). İ'râbü'l-Kur'ân. Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut.
- es-Sabbân, M. (1997). Hâşiyetü's-sabbân 'alâ Şerhi'l-Eşmûnî li Elfiyyeti İbn Mâlik. Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut.
- es-Süyûtî, C. (ts). Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'î'l-cevâmi'. thk. Abdülhamîd Hindâvî, el-Mektebetü's-Sükkeriyye, Mısır.
- Hasan, A. (ts). en-Nahvü'l-vâfi. Dârü'l-meârif, Kahire. 15. Basım.
- İbn 'Akîl, A. (1980). Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Dârü Mısır li't-tabâ'a, Kahire.
- İbn Fâris, A. (1986). Mücmelü'l-luğa li'b-ni Fâris. Müessesetü'r-risâle, Beyrut.
- İbn Hişâm, A. (1963). Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Matba'atü's-Seâde, Mısır.
- İbn Mâlik, M. (1990). Şerhu Teshîli'l-fevâid. thk. Abdurrahman es-Seyyid, Muhammed Bedevî el-Mahtûn, Dârü Hecer, Gîze.
- İbn Manzûr, M. (1414). Lisânü'l-'Arab. Dârü sâder, Beyrut.
- İbn Yaîş, M. (2001). Şerhü'l-mufassal li'z-Zemahşerî. Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut.
- Mustafa, İ. vd. (ts). Mecme'u'l-luğati'l-'Arabiyye. y.y., Kahire.
- Sâlih, F. (ts) es-Sâmerrâi. Me'ânî'n-nahv. Dârü'l-Fikr, Ürdün.
- Sîbeveyhi, A. (1988). el-Kitâb. el-Hancî, Kahire.

KLASİKTE MODERNE FARŞÇA'DA İSİMLERİN TASNİFLENDİRİLMESİ: ON BİR ESER BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME¹

THE CLASSIFICATION OF NOUNS IN PERSIAN FROM CLASSICAL TO MODERN PERIODS: A COMPARATIVE STUDY BASED ON ELEVEN KEY WORKS

Didem Şeyma Güncan
Gökhan Çetinkaya

Sayı 6, ss., 49-72.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 16.05.2025

Kabul Tarihi: 24.10.2026

Değerlendirme: Çift Taraflı Kör Hakemlik

Etik Bildirim: lisaniyatstudies@gmail.com

İntihal Denetimi: Yapıldı. (İntihalnet)

Etik Beyan: Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Lisans Bilgisi: Dergimizde yayımlanan çalışmalar, CC-BY-NC-ND lisansı ile açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Issue 6, pp., 49-72.

Article Type: Research Article

Submitted: 16.05.2025

Accepted: 24.10.2026

Evaluation: Double-Blind Review

Ethics Declaration: lisaniyatstudies@gmail.com

Plagiarism Check: Done. (İntihalnet)

Ethics Statement: This study does not require ethics committee approval, and the data used was obtained through a literature review/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to throughout the preparation, and all references are cited in the bibliography.

License Information: The studies published in our journal are published as open access with the CC-BY-NC-ND license.

Atıf Bilgisi / Reference Information:

GÜNCAN, D. Ş. (2025) THE CLASSIFICATION OF NOUNS IN PERSIAN FROM CLASSICAL TO MODERN PERIODS:

A COMPARATIVE STUDY BASED ON ELEVEN KEY WORKS, *Lisaniyat Studies Uluslararası Filoloji Araştırmaları Dergisi*, 6, 49-72

Didem Şeyma Güncan

Katkı Oranı: %60

didemseymaguncan@gmail.com

ORCID: 0009-0009-0635-2174

Gökhan Çetinkaya

Katkı Oranı: %40

Dr. Öğr. Üyesi

Kırıkkale Üniversitesi

gokhancetinkaya43@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6208-7867

Abstract

The subject of "noun" in grammar has been not only one of the fundamental components of language, but also a topic that has been addressed by various grammar scholars throughout history with different methods and perspectives. This study aims to comparatively examine the historical development, content diversity, and methodological approaches of classifications related to nouns in Persian grammar. The research is based on the works of eleven different authors, ranging from the classical to the modern period, analyzing how these authors define the concept of noun and what kinds of classifications they propose. The main objective is to reveal the reflections of the noun concept in different periods of Persian and to examine the theoretical and methodological differences between classical and modern grammatical approaches. Each work has been examined systematically under separate headings in chronological order; it has been observed that in classical works, classifications are mostly intuitive and influenced by Arabic grammar, whereas in modern sources, a more analytical and linguistically grounded approach is prominent. In this context, the transformation of the noun concept in the Persian grammatical tradition has been evaluated both from a historical perspective and through a structural-semantic analysis, offering a holistic view that contributes to the academic literature on the subject.

Keywords: Classification of Nouns, Persian Language, Ezafe Construction, Grammar, Classical and Modern Persian Linguistics.

Özet

"İsim" konusu dilbilgisinde, dilin temel yapı taşlarından biri olmasının yanı sıra tarih boyunca çeşitli dilbilgisi araştırmacılarının, farklı yöntem ve bakış açılarıyla ele aldığı bir konu olmuştur. Bu çalışma, Farsça dilbilgisinde "isim" konusuna dair yapılan tasniflerin tarihsel gelişimini, içeriksel çeşitliliğini ve yöntemsel yaklaşımlarını karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, klasik dönemden modern döneme kadar uzanan on bir farklı yazarın eserleri esas alınarak, bu yazarların "isim" kavramını nasıl tanımladıkları ve ne tür sınıflandırmalar yaptıkları analiz edilmiştir. Temel amaç, Farsçada "isim" kavramının farklı dönemlerdeki yansımalarını ortaya koyarak klasik ve modern dilbilgisel yaklaşımlar arasındaki kuramsal ve yöntemsel farkları incelemektir. Çalışma boyunca her eser, kronolojik sırayla ve ayrı başlıklar altında sistematik biçimde incelenmiş; klasik dönem eserlerinde daha çok sezgisel ve Arapça dilbilgisi etkisindeki sınıflandırmaların, modern kaynaklarda ise daha analitik ve dilbilimsel temelli bir yaklaşımın öne çıktığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda, Farsça dilbilgisi geleneğinin isim konusundaki değişimi hem tarihsel bir perspektifle hem de yapısal-anlamsal bir çözümlemeyle değerlendirilmiş, konuya dair akademik literatüre katkı sunacak bütüncül bir bakış açısı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İsimlerin Sınıflandırılması, Fars Dili, Ezafe Yapısı, Dil Bilgisi, Klasik ve Modern Fars Dilbilimi.

¹ Bu makale Didem Şeyma Güncan'ın 2025 yılında Dr. Gökhan Çetinkaya'nın danışmanlığında hazırlayarak Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne sunduğu "Klasik ve Modern Farsça Dil Bilgisi Kitaplarında İsim Konusu" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

Structured Abstract

Background:

Persian, one of the oldest members of the Indo-European language family, has evolved through distinct historical stages—Old Persian, Middle Persian (Pahlavi), and Modern Persian—over thousands of years. Throughout this diachronic trajectory, the grammatical system of Persian has witnessed substantial transformations. Among its fundamental components, the noun (*esm*) plays a central role in both morphology and syntax. The classification of nouns has remained a focal point for grammarians from different eras, ranging from early treatises influenced by Arabic grammar to modern linguistic analyses rooted in structuralist and functionalist paradigms. These various perspectives have contributed to a diverse and evolving body of knowledge on how nouns are conceptualized, categorized, and contextualized in Persian grammar.

Objectives:

The principal aim of this study is to perform a diachronic and comparative analysis of noun classification in Persian grammar from the classical to the modern period. The research investigates how eleven major Persian grammarians have defined and categorized nouns across three key dimensions: **semantic grouping** (e.g., proper vs. common, abstract vs. concrete), **morphological structure** (e.g., simple, compound, derived), and **quantitative classification** (e.g., singular, plural, and occasionally dual). Furthermore, the study examines how noun classification interacts with other grammatical features such as case markers, inflection, definiteness, and *izāfa* constructions. Particular emphasis is placed on tracing the evolution of terminological and conceptual frameworks across centuries, identifying both continuities and innovations.

Methodology:

This research employs a descriptive-analytical approach grounded in the close reading and comparative analysis of eleven grammar texts spanning from the 16th to the 21st centuries. The selected sources are recognized for their representativeness, historical significance, and differing methodological orientations. The analysis is structured across three levels:

1. **Diachronic Analysis:** Each grammar is contextualized within its time period to uncover the historical progression of noun categorization.
2. **Typological Comparison:** Authors' classifications are compared in terms of syntactic, semantic, and morphological approaches.
3. **Thematic Synthesis:** Key themes—such as definiteness, derivation, plurality, and compounding—are analyzed to determine recurring patterns or conceptual divergences.
- 4.

Sources Analyzed:

The following eleven works serve as the core corpus of the study:

1. *Tacu'd-durûs ve 'İzzu'n-nufûs* (Ahmed b. İshak Bakkâlî, 1534)
2. *Kavâ'id-i Fârsiyye ber Tarz-i Nevîn* (Muhammed Naîm Frâşîrî, 1885)
3. *Tenbîhu's-sıbyân -sıbyân* (Muhammed Hüseyin Ensârî, 1880)
4. *Destûr-i Zebân-i Fârsî* (Gûlam Hüseyin Kâşif, 1913)
5. *Destûr-i Suhen* (Mirzâ Habîb-i İsfahânî, 1938)
6. *Destûr-i Zebân-i Fârsî* (Pervîz Nâtil Hânlerî, 1976)
7. *Farsça Grameri* (Ahmed Ateş & A. Tarzî, 1976)
8. *Farsça Dilbilgisi* (Mürsel Öztürk, 1988)
9. *Farsça Grameri: Sarf ve Nahiv* (Nazif Şahinoğlu, 1997)
10. *Farsça Dilbilgisi* (Hasan Enverî & Hasan Ahmedî Gîvî, 2006)
11. *Farsça Dilbilgisi* (Nimet Yıldırım, 2015)

Findings:

Across the analyzed sources, a tripartite approach to noun classification is prevalent:

- **Semantic classification:** Most grammarians distinguish between proper and common nouns, abstract and concrete nouns, and collective nouns.
 - **Morphological classification:** Nouns are categorized as simple, compound, derived, or inflected.
 - **Quantitative classification:** Singular and plural forms are widely recognized, with pluralization typically involving suffixes like “*hā* (هـ)” and “*ān* (ان)”; dual forms are noted only sporadically due to their limited usage in Persian.
- The study also highlights varying treatments of **definiteness**, especially via *yā-yi iṣārat* (یای اشارت), and different interpretations of *izāfa* constructions, reflecting ownership, specification, or apposition.

Discussion:

A comparison of sources reveals a marked shift from intuitive, Arabic-influenced frameworks in classical texts to more rigorous and linguistically-grounded taxonomies in modern works. Early grammarians such as Mirzâ Habîb-i İsfahânî focused on semantic or etymological classifications rooted in Arabic traditions. In contrast, modern authors like Nazif Şahinoğlu and Mürsel Öztürk emphasize syntactic function, derivation, and contextual usage. Recent grammars also incorporate phonological variants, pedagogical clarity, and cross-linguistic comparisons—particularly with Turkish and Arabic—while maintaining the core triadic classification. These evolving models illustrate not only changing grammatical theories but also broader intellectual and cultural transitions. Despite variation in terminology and emphasis, the continuity of core categories suggests a persistent underlying grammatical tradition that adapts across eras.

Conclusion

This study establishes that while the concept of “*noun*” has remained a cornerstone of Persian grammar, its classification has been dynamically reshaped in accordance with changing linguistic paradigms, pedagogical needs, and cultural influences. From the ornate taxonomies of classical texts to the analytic clarity of modern grammars, the noun remains a grammatical mirror reflecting the evolving identity of the Persian language itself. By tracing this diachronic journey through a carefully curated selection of sources, the present paper offers both a comprehensive framework for future studies and a synthesized understanding of how one linguistic category can encapsulate centuries of scholarly engagement.

Giriş

Hint-Avrupa dil ailesinin en köklü dil üyelerinden biri olan Farsça, tarih boyunca yalnızca dil yapısıyla değil, aynı zamanda taşıdığı tarihsel, kültürel ve edebî mirasıyla da dikkat çeken bir dil olmuştur. Farsça, günümüze ulaşan çok sayıda yazılı belge sayesinde, dilbilimsel araştırmalar bakımından dünya dilleri arasında önemli bir konuma sahiptir. İran coğrafyasının kültürel tarihine ışık tutan bu zengin dil, 2500 yılı aşkın süredir varlığını sürdürmektedir.

Farsçanın tarihsel gelişimi, Eski, Orta ve Yeni Farsça olmak üzere üç ana dönem altında ele alınmaktadır. Eski Farsça dönemi, MÖ 6. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar süren Ahamenîler dönemine tekabül etmekte olup bu döneme ait yazılı belgeler, özellikle Behistun (Bisütun) Kitabesi gibi taş yazıtlarla temsil edilmektedir (Gülmez, 2021, s. 64-80). Eski Farsça ve Avestaca bu dönemde öne çıkan dillerdendir. Orta Farsça, MÖ 3. yüzyıldan MS 7. yüzyıla kadar süren dönemi kapsamaktadır. Sâsânîler döneminde kullanılan Pehlevî yazısı, bu dönemin en belirgin örneği olarak kabul görmektedir. Orta Farsça, ses bilgisi ve sözdizimi açısından Eski Farsçadan ayrılmıştır. Yeni Farsça ise 7. yüzyıldan itibaren başlayan ve günümüze kadar süren süreçte dilin ses, söz varlığı ve gramer yapısında belirgin dönüşümlerin yaşandığı dönemi temsil etmektedir. Bu uzun tarihsel seyir boyunca Farsça, Arapça ve Türkçe başta olmak üzere birçok dil ile karşılıklı etkileşim içerisinde olmuş; söz varlığını ve dil bilgisel yapısını bu etkileşimler aracılığıyla zenginleştirmiştir.

İlk gramer çalışmalarının Arapça üzerinde yapıldığı bilinmektedir. Bunun nedeni ise Kur’an’ı ve hadisleri doğru anlayabilmektir. Dilin doğru, ritmik, akıcı ve etkileyici kullanımı açısından yüce ve özel bir örnek olan Kur’an hem gramer hem de edebi yönden Arapçanın bütün özellik ve inceliklerini göstermektedir ve bu bakımından dil ve edebiyata dair çalışmaların ilk hareket noktası ve kaynağı olmuştur (Öz, 2016, s. 20-21). İslamiyet’in

İran'a girişiyle birlikte Arap diline ait gramer anlayışı Farsça dil bilgisi çalışmalarında belirgin bir şekilde hissedilmiş, aynı zamanda klasik dönem eserlerinde Arapça terimlerin ve nahiv esaslarının etkisiyle şekillenen dilbilgisel bir çerçeve ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte modern döneme gelindiğinde, Batı dillerinin etkisiyle birlikte daha analitik, sistematik ve dilbilimsel temelli bir yaklaşımın benimsendiği dikkate değer bir husustur. Bu dönüşüm, yalnızca dil öğretimi alanında değil, dilin kuramsal incelenmesinde de yeni bir anlayışın habercisi olmuştur. Farsça dil bilgisinin temel unsurlarından biri olan "isim" konusu, tarih boyunca dilciler tarafından farklı yöntem ve ölçütlerle ele alınmıştır. Klasik dönem yazarları, isimleri genellikle anlam, yapı ve sayı temelli sade kategoriler altında değerlendirirken; modern dönem araştırmacıları, isimlerin yapısal, anlamsal ve işlevsel özelliklerini daha ayrıntılı biçimde incelemişlerdir. Böylece, Farsçada "isim" kavramının ele alınış biçimi, yalnızca dilsel bir mesele olmaktan çıkmış, dönemin ilmî zihniyetini, kültürel eğilimlerini ve kuramsal yönelimlerini de yansıtan çok boyutlu bir alan hâline gelmiştir.

Bu çalışmada, XVI. yüzyıldan XXI. yüzyıla kadar uzanan süreçte kaleme alınmış on bir farklı Farsça dil bilgisi eseri incelenmiş; söz konusu eserlerde "isim" konusuna dair yapılan tanım, sınıflandırma ve yorumlar karşılaştırmalı biçimde analiz edilmiştir. Eserlerin seçiminde iki temel ölçüt gözetilmiştir: Birincisi, tarihsel sürekliliği sağlayarak "isim" konusuna ilişkin dilbilgisel yaklaşımların zaman içerisindeki değişimini kronolojik bir çizgide ortaya koymak; ikincisi ise eserlerin ilmî temsil gücünü dikkate almaktır.

Netice itibarıyla, Farsça dil bilgisi geleneğinde "isim" konusunun ele alınışı, dilin kendi iç dinamiklerinin yanı sıra, her dönemin kültürel, siyasî ve ilmî atmosferinin de bir yansıması olarak şekillenmiştir. Klasik eserlerde daha sezgisel ve tanımlardan arındırılmış sade bir yaklaşım benimsenirken, modern dönemde tarihsel bağlama ve terminolojik bütünlüğe dayalı, kapsamlı bir sınıflandırma anlayışı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, bu makale yalnızca "isim" kavramının dilbilgisel evrimini değil, aynı zamanda Farsça gramer geleneğinin tarihsel sürekliliği ve kuramsal dönüşümünü de ortaya koyarak alan literatürüne bütüncül bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Yöntem

Bu makale, Farsça dil bilgisi alanında kaleme alınmış on bir temel eseri esas alarak, "isim" konusuna yönelik yapılan tasniflerin tarihsel süreç içerisindeki gelişimini karşılaştırmalı ve tanımlayıcı bir yaklaşımla ele almayı hedeflemektedir. Araştırma süreci boyunca izlenen yöntem, nitel bir metin analizi olarak yapılandırılmıştır. Farsça gramer literatüründe "isim" konusunu işleyen ve farklı dönemleri temsil eden klasik ve modern eserler taranmış, bu eserler arasından dilsel çeşitliliği ve metodolojik derinliği en iyi yansıtan on bir kaynak seçilmiştir. Bu eserlerin seçiminde üç temel ölçüt esas alınmıştır:

1. **Tarihsel süreklilik ve çeşitlilik:** 16. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar geniş bir zaman aralığını kapsamaması, dilbilgisel değişimin izlenmesine olanak tanımıştır.
2. **Temsiliyet gücü:** Her eser, kendi döneminde öne çıkan dil bilgisi yaklaşımlarını yansıtmaktadır.
3. **İsim konusuna ayrılan içeriksel yoğunluk:** Her eser "isim" konusunu belirgin bir biçimde ele almaktadır.

Bu bağlamda, incelenen yazarlar şunlardır: **Ahmed b. İshak Bakkâlî, Muhammed Naîm Frâşirî, Muhammed Hüseyin Ensârî, Mirzâ Habîb-i İsfahânî, Gûlam Hüseyin-i Kâşif, Pervîz Nâtil Hânlerî, Ahmed Ateş ve A. Tarzî, M. Nazif Şahinoğlu, Hasan Enverî & H. Ahmedî Givî, Nimet Yıldırım ve Mürsel Öztürk.**

Araştırma süreci iki temel aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada, incelenen her kaynak, kendi tarihsel dönemi içerisinde değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, metin okuması ve kronolojik tasnif yöntemi kullanılarak, eserlerin yazıldığı dönemin dil anlayışı, dilin yapısal özellikleri ve tasnif yöntemleri analiz edilmiştir. Her bir yazarın isim konusuna olan yaklaşımı, kendi döneminin teorik bilgi birikimi çerçevesinde ele alınmıştır. Dolayısıyla hem ortak eğilimler hem de dönemsel farklılıklar sistematik bir biçimde tespit edilmiştir.

İkinci aşamada, tematik bir kategorizasyon süreci izlenmiştir. Bu doğrultuda, araştırmada incelenen tüm eserlerde isimlerin anlam, yapı ve sayı bakımından yapılan sınıflandırmalarını karşılaştırmak amacıyla üç ana

tema belirlenmiştir. İlk olarak, anlam temelli tasnifler (örneğin özel isim, cins isim, soyut-somut ayrımı) değerlendirilmiştir. İkinci olarak, yapı temelli tasnifler (basit, bileşik, türemiş ve camid yapılar) analiz edilmiştir. Son olarak, sayı temelli tasnifler (tekil, ikil, çoğul ve topluluk isimleri) ele alınmıştır.

Bunlara ek olarak, araştırma kapsamında izafet yapıları, isim çekimi (hâller), belirli-belirsiz isim ayrımı ve Arapça kökenli yapılara ilişkin açıklamalar da incelemeye dâhil edilmiştir. Böylece hem klasik hem de modern Farsça dil bilgisi eserlerinde isim kavramının tanımlanış biçimleri ile sınıflandırma yöntemleri bütüncül bir yaklaşımla ortaya konulmuştur.

Klasik ve Modern Farsça Dil Bilgisi Kitaplarında İsim Konusu

1. Tacu'd-durûs ve 'İzzu'n-nufûs , Ahmed b. İshak Bakkâlî, 962/1534.

Tacu'd-durûs ve 'İzzu'n-nufûs , Farsça ve Osmanlıca Türkçesi olarak düzenlenmiş bir sözlük ve Farsça dil bilgisi kitabıdır. Eser, Farsça açıklamaların yanında, bu açıklamaların Osmanlı Türkçesi çevirilerine satır altlarında yer vermesiyle dikkat çekmektedir. Yazma, Ahmed b. İshak Bakkâlî tarafından kaleme alınmış ve yazma kaydına göre 962/1554 yılında tamamlanmıştır (Çetinkaya, 2022, s.103).

Birinci bölümde (باب اول); “Esmâ-yı Zevât (Somut İsimler)” başlığı altında somut isimlerin tanımı yapılmış ve somut isimlerin üç kısımdan oluştuğu belirtilmiştir. Bu “ آب، آبدان، آبکش، آتش، آتش انگیز، آسمان، آغوش، امشب، ” , bölümde gibi Farsça kökenli, Arapça ve Türkçede yer almayan somut isimlerden örnekler verilmiştir (Bakkâlî, 1534, yp.3b-29b). İkinci grupta, Farsça ve Türkçede ortaklaşa kullanılan somut isimler zikredilmiştir. Üçüncü grupta ise, Arapça kökenli olup Farsça ve Türkçede ortak kullanılan isimler alfabetik sırayla düzenlenmiştir.

Bakkâlî'nin Tacu'd Durûs ve 'İzzu'n- Nufûs adlı eserinde “isim” konusu, eserin bütünsel yapısı içerisinde ayrı bir bölüm olarak ele alınmamıştır. Müellif, ismi esasen bir varlığı, kavramı ya da niteliği karşılayan kelime olarak tanımlamış ve ardından ismi dil bilgisinin diğer öğeleriyle bağlantılı bir biçimde değerlendirmiştir. İsimler tasnif edilirken, Arapça dil bilgisinde olduğu gibi, genellikle belirli-belirsiz, tekil-çoğul, müştak-camid gibi klasik ayrımlara tabi tutulmuştur. Bakkâlî, örnekler üzerinden bu tasnifleri somutlaştırmaya çalışmış; ancak kavramların açıklamasında ayrıntıdan çok, öğretici ve uygulamalı bir yaklaşımı benimsemiştir.

İsimlerin dil bilgisi üzerindeki etkisi, özellikle fiiller ile kurduğu ilişki ve tamlama yapılarında kazandığı işlevle izah edilmiştir. Aynı zamanda isimlerin kullanımında “izafet” yapısının da merkezi bir görev üstlendiği vurgulanmıştır. Bakkâlî, tamlama konusunu, Arapça dil bilgisindeki izâfet anlayışına benzer şekilde açıklamıştır. Ancak, Arapçada olduğu gibi yoğun i'rab sisteminden ziyade, Farsçanın sabit sözcük yapısına uyumlu ve sadeleştirilmiş örneklerle anlatım güçlendirilmiştir. Ayrıca, isimlerin anlam yapısına göre bir sınıflandırmaya gidilmediği, daha çok sözdizimsel işlevlere ve basit örneklemelere dayalı bir anlatım benimsediği de dikkat çekmektedir. Bu durum, dönemin eğitici dil bilgisi kaynaklarında görülen kural değil, kullanım temelli aktarım anlayışının bir yansıması olarak nitelendirilebilir.

Bakkâlî'nin eserinde “isim” konusu, dönemin dil öğretim pratiğine uygun olarak açıklayıcı, ezbere dayalı ve uygulamaya yönelik bir çerçeve içinde ele alınmış, ayrıntılardan kaçınılmıştır. Tacu'd Durûs ve 'İzzu'n- Nufûs, Farsçadaki “isim” konusunu ayrıntılı bir teorik sınıflandırmaya tabi tutmasa da klasik dönem dil öğretim eserlerinin genel mantığını yansıtmaktadır. Müellifin amacı, dilbilgisel kavramları ayrıntılı biçimde inşa etmekten ziyade, öğrencinin doğru kullanım üzerinden yapıyı sezgisel olarak kavramasını sağlamaktır. Dolayısıyla, isimlerin yapısal ya da anlamsal tasnifleri açısından nizamlı bir analiz sunmak yerine tanımdan arındırılmış yönü ağır basan, geleneksel ve Arap dili etkisinde şekillenen bir anlatım benimsemiştir. Sonuç olarak, Bakkâlî'nin yaklaşımı, modern dilbilimsel sınıflandırmalardan uzak, klasik dönem dil bilgisi geleneğinin öğretici vasfını taşıyan bir nitelik arz etmektedir.

2. Kavâ'id-i Fârsiyye ber Tarz-i Nevîn, Muhammed Naîm Frâşirî, İstanbul, 1303/1885.

Frâşirî'nin *Kavâ'id-i Fârsiyye ber Tarz-i Nevîn* adlı eseri, Şirket-i Mürettebiye Matbaası tarafından 1303/1885 yılında İstanbul'da 64 sayfa olarak neşredilmiştir. Frâşirî, 1865 yılında kardeşi Şemseddin Sâmîyle beraber bir süre İstanbul'da ikamet etmiştir. Burada eğitimine kaldığı yerden devam etmiştir. Frâşirî, klasik edebiyat ve doğu dillerine yoğun ilgi duymuştur. Eserlerini Arnavutça, Türkçe, Yunanca ve Farsça olarak kaleme almıştır. Müellif, eserinin dibace bölümünde sarf ilmine müstesna bir önem vermiş, bir dilin doğru ve kapsamlı bir biçimde öğrenilmesinin öncelikle sarf bilgisiyle mümkün olacağını belirtmiştir.

Müellif, ismin bir şahsa ya da bir şeye delâlet eden kelime olduğunu belirterek isimleri; “اسم علم (özel ad)” ve “اسم جنس (tür adı)” olmak üzere iki başlık altında değerlendirmiştir. Kemiyyet bildiren isimleri müfred ve cem' olarak sınıflandırmış; canlıları ifade eden müfred kelimelerin sonuna “ان”, cansızları ifade eden müfred kelimelerin sonuna ise “ها” ekinin eklenmesiyle kelimelerin cem' hale dönüşebileceğini izah etmiştir. “چشم . درختان درخت . چشم” örneklerinde belirttiği üzere, bazı istisnai durumlarda, cansız varlıkları ifade eden müfred kelimelerin “ان” eki ile çoğul yapılabildiğini, ayrıca kelimenin sonundaki harf durumuna göre imla kuralları uygulandığını vurgulamıştır. Son olarak, bazı müfred isimlerin sonuna “ات” getirilmesiyle de kelimenin çoğul yapılabileceğini ifade etmiştir (Frâşirî, 1885, s.7-8). “احوال اسم” başlığı altında Farsçadaki ismin hâllerini, “مجرد (ismin yalın hâli), مفعول به (ismin -i hâli), مفعول اليه (ismin -e hâli), مضاف اليه (tamlayan hâli)” olmak üzere dört grupta ele almıştır. Frâşirî, okuyucuların konuyu daha iyi kavrayabilmesi adına kapsamlı, Türkçe örnekler sunmuştur (Frâşirî, 1885, s. 8-12).

Frâşirî'nin eserinde “isim” konusu açık ve sistematik bir şekilde ele alınmıştır. Müellif, ismi; “kendi başına bir anlam taşıyan ve fiil ya da harf olmayan kelime türü” olarak tanımlamıştır. Bu tanım doğrultusunda, *Kavâ'id-i Fârsiyye ber Tarz-ı Nevîn*'in dilin yapısal sınıflandırmasına yönelik modern bir yaklaşımı benimsediği değerlendirilmektedir. Müellif, ismi temel bir kelime türü olarak tanımlarken, dilbilgisel zeminde kapsamlı bir sınıflandırmaya tabi tutmuştur. Bu bağlamda, isimleri öncelikle anlamlarına göre; özel isim, cins isim, madde isimleri ve soyut kavramlar gibi kategoriler altında değerlendirmiştir. Bunun yanı sıra yer ve zaman bildiren isimlere de özel bir yer ayırarak kendine özgü bir dil bilgisi yaklaşımı sergilemiştir. Sayı bakımından isimleri **tekil (مفرد)**, **çoğul (جمع)** ve **topluluk** bildiren ifadeler şeklinde ele alan Frâşirî, bu tasnifte yalnızca biçimsel değil, aynı zamanda işlevsel bir ayırım yapmaya da özen göstermiştir. Yapı bakımından ise isimleri; **basit (ساده)**, **türemiş (مشتق)** ve **birleşik (مركب)** olmak üzere üç temel kategoriye ayırarak hem sözcük oluşumu hem de yapısal çeşitlilik açısından incelemiştir. Müellifin bu sınıflandırmaları, klasik dönem dil bilgisi anlayışından farklı olarak daha disiplinli ve sistematik bir çerçevede ele alınmış; aynı zamanda modern Farsça öğretimiyle örtüşen bir dil çözümleme mantığıyla sunulmuştur. Bu yaklaşım, hem öğretici yönü ağır basan geleneksel metinlerle hem de günümüzdeki çağdaş dil bilgisi anlayışıyla bir köprü vazifesi görmektedir.

Frâşirî'nin yaklaşımı, öğretici ve analitik düşünceyi önceleyen bir tarzdadır. İsimlere ait sınıflandırmalar sade ama derindir. Frâşirî'nin hususeten üzerinde durduğu konular arasında çoğul yapılar, isimlerin belirli-belirsiz olması ve **yâ-yi işaret (یای اشارت)** gibi özgün Farsça kullanımlar yer almaktadır. Bu yaklaşım, onun klasik dönem Arap dili tesirini modern bir şekilde ele almaya çalıştığını göstermektedir. Farsçadaki izafet kavramının da üzerinde duran Frâşirî, izâfeti sadece yapısal bir gramatik unsur olarak değil, aynı zamanda cümle içindeki işleviyle birlikte ele almıştır. Buradan hareketle, müellifin Fars dilinin öğretiminde anlamı önceleyen bir yaklaşımı esas aldığı anlaşılmaktadır. Frâşirî'nin eseri, Tanzimat sonrası eğitim reformlarının ve Batı etkili dil öğretim metotlarının yaygınlaştığı bir dönemde kaleme alınmıştır.

Kavâ'id-i Fârsiyye ber Tarz-ı Nevîn, Farsçadaki “isim” konusunu hem klasik hem de modern unsurlarla tasnif eden öncü eserlerden biridir. Müellifin yaptığı sınıflandırmalar, daha sonraki dil bilgisi yazarlarının benimsediği yapının temel taşlarını oluşturmada önemli derecede etkili olmuştur. Müellifin “isim” konusuna atfettiği önem ve konu bağlamında sunduğu örnekler, eseri hem didaktik hem de teorik olarak değerli kılmaktadır. Ayrıca dönemin dil öğretimi anlayışını yansıtan bu eser, klasik ve modern dönem arasında kurduğu köprü göreviyle Farsça dil bilgisi tarihinde özel bir yere sahiptir.

3. Tenbihu's-sıbyân, Muhammed Hüseyin b. Mes'ud b. Abdurrahim-i Ensârî, 1298/1880.

Tenbihu's-sıbyân, Ahter matbaası tarafından 1298/1880 yılında 143 sayfa olarak neşredilmiştir. Muhammed Hüseyin b. Mes'ud b. Abdurrahim-i Ensârî, 1298 yılında Trabzon'da, İran Devleti'nin ataşelik görevini yürütürken, boş zamanlarını Fransızca öğrenmeye ayırmış, dil öğrenmenin temelini, ana dilin kurallarını doğru bir şekilde kavramakla aynı doğrultuda olduğunu ifade etmiştir. Farsça dil bilgisi kurallarının özellikle anadili Farsça olan ve farklı yabancı dilleri öğrenmeye çalışanlar için büyük bir önem arz ettiğini, anadili Farsça olanların dildeki gramer yapısını dikkate almadıklarını, dolayısıyla bunun da dil öğrenme sürecini olumsuz etkilediğini, Arapça dil bilgisi kurallarını bilmenin Farsça öğrenimini kolaylaştırdığını ileri sürmüştür.

Ensârî 19. Yüzyılda ana dilin önemini “*Bir dili konuşanların başka bir dili öğrenmeye başlamadan önce kolayca kavramaları için ana dilinin kurallarını bilmeleri gerektiği açıktır. Çünkü bütün batıda kabul gördüğü ve geçerli olduğu üzere o dili kendi lisanına uyarlayacaktır. Bunun için Farsçanın kurallarını düzenlemeye başladım ve milletime bir hizmette bulunmak ve bir armağan bırakmak üzere bir kısmını kaleme aldım.*” (Çetinkaya, 2022, s.273) cümleleriyle vurgulamıştır.

Farsça dil bilgisi kurallarının özellikle anadili Farsça olan ve farklı yabancı dilleri öğrenmeye çalışanlar için büyük bir önem arz ettiğini, anadili Farsça olanların dildeki gramer yapısını dikkate almadıklarını, dolayısıyla bunun da dil öğrenme sürecini olumsuz etkilediğini, Arapça dil bilgisi kurallarını bilmenin Farsça öğrenimini kolaylaştırdığını ileri sürmüştür. Bu amaçla Farsçanın dil bilgisi kurallarını düzenlemeye özen göstererek *Tenbihu's sıbyân'ı* kaleme almıştır. Kitabın önsöz kısmında, öğrencilere temel dil bilgisiyle ilgili bilgiler sunacak açıklamalara yer verilmiştir. Eserde, öncelikle sarf (صرف) olarak adlandırdığımız çekim bilgisi konusu ele alınmıştır. Müellif, harf ekleme–çıkarma, hareke değişimi ve zaman ekleri gibi biçimsel değişikliklerin kelimenin anlamını değiştirdiğini vurgulamıştır (Ensârî, 1298/1880, s. 7-8).

Müellif, isim konusunda, ismin tanımını yapmaktan ziyade, ismin câmid (جامد) ve müştak (مشتق) olmak üzere iki kısımdan oluştuğunu belirtmiş, isimleri; **ism-i masdar**, **ism-i fâil** ve **ism-i meful** olmak üzere üç ana başlık altında ele almıştır. Ensârî, câmid ismin, hiçbir kelimedenden türememiş, kökü değişmeden varlığını sürdüren isimler olduğunu belirtmiş, “مرد” (**adam**) kelimesinin kökünde bir değişiklik olmadığını, yalnızca sonuna ekler getirilebildiğini ifade etmiştir. Buna karşılık müştak ismin “پرستار، گفتار” örneklerinde olduğu gibi kelimenin sonuna “ار” harfinin eklenmesiyle, ism-i masdarın; “روش، کروش” örneklerinde olduğu gibi kelimenin sonuna bir “ش” harfinin eklenmesiyle, ism-i fâilin; “آینده، رونده، گوینده” örneklerinde belirtildiği üzere kelimenin sonuna “نده” harflerinin eklenmesiyle, ism-i mefulün ise; “زده، گفته” örneklerinde belirtildiği üzere kelimenin sonuna “ه” harfinin eklenmesiyle oluştuğunu izah etmiştir (Ensârî, 1298/1880, s. 8-12). Bu doğrultuda müellifin, sıfatları da isim kategorisinde ele alması dikkate değer bir husustur.

Tenbihu's-sıbyân'da isimler, çok ayrıntılı bir teorik izahlara dayanmaksızın, sade ve örneklemeli bir üslupla sunulmuştur. Ensârî, ismi tanımlarken onu diğer kelime türlerinden ayıran temel anlam görevi üstlenmesine vurgu yapmıştır. Ayrıca isimler tasnif edilirken Frâşîrî ya da Şahinoğlu'nda olduğu gibi detaylı kategorilerin üzerinde durmamış, bunun yerine ismin fiil ve sıfatlarla olan ilişkileri ele alınmıştır. Eserde özellikle isimlerin çoğul yapımı, izâfet ilişkisi ve belirsizlik anlamı kazandıran yapılar dikkat çekmektedir. Ensârî, çoğul yapımında “ها” ve “ان” çoğul eklerinin kullanımı üzerine örnekler sunmuş, bu kullanımı açıklayıcı cümlelerle desteklemiştir. Aynı şekilde, belirsizlik eki olan “ی” hakkında kısa ama anlaşılır açıklamalara da değinmekten kaçınmamıştır. İzâfet yapısına dair açıklamalar ise genellikle örnek odaklı ele alınmış; izâfet kesresiyle yapılan basit tamlamalar, öğrencilerin öğrenmesini kolaylaştıracak biçimde sunulmuştur.

Ensârî'nin eseri, kuramsal sınıflandırmalardan ziyade öğretici açıklamaların ön planda olduğu, didaktik eğilimli bir dil bilgisi kitabı niteliğindedir. Özellikle başlangıç seviyesindeki öğrenciler için sadeleştirilmiş bir dil kullanmıştır. Bu yönüyle Bakkâlî'nin *Tacu'd-durûs ve 'İzzu'n-nufûs* adlı eseriyle her ne kadar benzerlik gösterse de Ensârî, dilin tanımdan arındırılmış kullanımına daha fazla ağırlık vermiş ve eserinin eğitim odaklı yazıldığını açıkça ortaya koymuştur. *Tenbihu's-sıbyân* da “isim” konusu detaylı bir biçimde teorik sınıflandırmalara gidilmeden, daha çok kullanım odaklı ve temel kavramlar çerçevesinde ele alınmıştır.

Dolayısıyla, Şahinoğlu'nun ayrıntılı sınıflandırmalar içeren modern dil bilgisi yaklaşımından oldukça uzakta olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte, Frâşirî'nin sistematik tavrından da daha sade bir üsluba sahiptir. Öte yandan, Bakkâlî'nin *Tacu'd-durûs ve 'İzzu'n-nufûs* adlı esriyle benzer bir sezgisel öğretim anlayışını paylaşmaktadır. Her iki eser de öğrenciyi örneklerle yönlendiren, kavramlar arası ilişkiyi deneyimsel olarak öğreten bir çizgi izlemektedir. Ensârî, isimlere dair işlevsel bilgiyi aktarırken teorik ayrıntıdan kaçınsa da dilin canlı kullanımını esas alarak, öğretici anlayışı benimseyen, dil bilgisi literatüründe sade ama etkili bir konuma sahiptir.

4. Destûr-i Zebân-i Fârsî, Gûlam Hüseyin-i Kâşif, İstanbul, 1329/1913.

Kâşif'in *Destûr-i Zebân-i Fârsî* adlı eseri, Şems Matbaası tarafından 1913 yılında, İstanbul'da 333 sayfa olarak neşredilmiştir. Eserin önsöz kısmında Kâşif, etkili bir iletişimin temel şartının, dilin yapısal kurallarına tam anlamıyla hâkim olmaktan geçtiğini izah etmektedir. Dilin doğal bir yetenek olduğu, bireyin dil bilgisi ve sözdizimi kurallarını öğrenmeden, duygu ve düşüncelerini tam bir şekilde aktaramayacağını vurgulamaktadır. Yazar, bu noktada dil bilgisi eğitiminin yalnızca akademik bir gereklilik olmadığını, aynı zamanda bu eğitimin toplum içinde doğru anlaşılabilmenin ve etkili bir iletişim kurabilmenin temel hususlarından biri olduğunu ifade etmektedir. Dil bilgisinin önemine dair yapılan bu vurgu, aynı zamanda bir eksikliğe de işaret etmektedir. Yazar, kendi dönemine kadar Farsça için çağın gerekliliklerine uygun, sistematik bir dil bilgisi kitabının bulunmadığını dile getirmektedir. Bu eksiklikten hareketle, dil kurallarını açık, anlaşılır ve modern bir çerçevede ele alan bir eser hazırlamanın zorunluluk hâline geldiği görüşünü benimsediğini açıkça ifade etmektedir (Kâşif, 1913, s. 3-5).

Kâşif, eserinde ismin tanımına *"İsimler, bir kişiyi, hayvanı veya nesneyi adlandırmak amacıyla kullanılan kelimelerdir."* şeklinde yer vermiştir. Bu bağlamda isimleri iki grupta değerlendirmiştir (Kâşif, 1913, s. 9-16). İlk olarak, **"Cins isim (اسم جنس)"** kavramını ele almış ve bu tür isimlerin aynı türden tüm varlıkları kapsayan ortak isimler olduğunu vurgulamıştır. Bu konuya **"خاک (toprak)"**, **"کوه (dağ)"** ve **"درخت (ağaç)"** gibi kelimeleri örnek olarak sunmuştur. Buna ek olarak **"Özel isim (اسم خاص)"** kavramına değinerek bu tür isimlerin yalnızca tek bir varlığı işaret ettiğini ifade etmiştir. Bu kapsamda, **"زاینده رود (Zâyende Rud)"** ve **"البرز (Elburz)"** gibi kelimelerin yalnızca belirli bir coğrafi bölgeyi temsil ettiği belirtilmiştir. Ayrıca, genel isimlerin farklı alt kategorilere ayrıldığına da değinen Kâşif, bu sınıflandırmada **"اسم عين (Somut isim)"** ve **"اسم معنا (Soyut isim)"** gibi türlerin bulunduğunu da belirtmiştir. Somut isimlerin, doğrudan fiziksel bir varlığı ifade ettiği vurgulanmıştır. Buna örnek olarak **"باغ (bahçe)"** ile **"درخت (ağaç)"** kelimeleri verilmiştir. Öte yandan, soyut isimlerin fiziksel bir varlıkla doğrudan ilişkilendirilemeyen kavramları ifade ettiği, basit isimlerin **"اسم جامد (اسم جامد)"** başka bir kelimedenden türetilmemiş, kökeni değişmemiş isimler olduğu, türemiş isimlerin **"اسم مشتق (اسم مشتق)"** başka bir kelimedenden türetilmiş isimler olduğu, tekil isimlerin **"اسم مفرد (اسم مفرد)"** yapısal olarak basit isimleri ifade ettiği, bileşik isimlerin **"اسم مرکب (اسم مرکب)"** ise iki veya daha fazla kelimenin birleşmesiyle oluşan isimler olduğu izah edilmiştir. Bu konuların hemen ardından isim tamlamaları, zaman ve mekân bildiren isimler **"اسم مکان واسم زمان (اسم مکان واسم زمان)"** konuları da anlatılmıştır (Kâşif, 1913, s.17-24).

İsim konusunun ikinci alt başlığında sayı ismi **"اسم عدد (اسم عدد)"** anlatılmıştır. İsimler konusunun içerisinde, sayı isimleri konusunu kapsamlı bir şekilde değerlendiren Kâşif, ağırlıklı olarak sayıların farklı kategorilerde kullanımını incelemiştir. İlk olarak, **temel sayılar (اعداد اصلی)** konusu üzerinde durulmuştur. Bu sayılar, bir şeyin sayısını belirtmek için kullanılan temel sayı isimlerini ifade etmektedir. *Kâşif*, birler basamağında yer alan sayıların **(یک, دو, سه)** ve onlar basamağında yer alan sayıların **(ده, بیست, سی)** örneklerle izahını yapmıştır. Ayrıca, bileşik sayılar **(اعداد مرکبه)**, yani 11 ile 19 arasındaki sayıların **(یازده, دوازده, سیزده)** ve yüzler basamağındaki sayıların **(صد, دوست, سیصد)** önemine de vurgu yapmıştır. Bunlara ek olarak sayıların kullanımı ve düzeniyle ilgili belirli kurallara da dikkat çekmiştir. Özellikle, temel sayılar ile kullanılan isimlerin sıralanışı üzerine yapılan açıklamalarda, temel sayıların genellikle sayılandan önce geldiği ifade edilmiştir. Misal olarak iki hafta, üç ay, dört yıl gibi ifadelerde sayılar her zaman sayılandan önce kullanılmaktadır. Ancak bazı durumlarda, sayıya **"ی"** **(belirli bir ek)** eklenerek, sayının ardından bu ek kullanılması gerektiğini de anlatmıştır. **Kesirli sayıların (اسم عدد کسری)**, bütünün bir parçasını ifade etmek için kullanıldığını açıklayan müellif, kesirli sayılara

dair örnekler de sunmuştur. “ نیم (yarım) ”, “ سه یک (üçte bir) ” gibi ifadelerin kesirli sayılar için verilebilecek örnekler olduğunu ifade etmiştir. Kesirli sayıların bazen “از” edatıyla da kullanılabileceğini; “ چهار از بیست و یک (yirmi birin dörtte biri) ” gibi örneklerle izah etmiştir. **Taksimî sayıların** (اسم عدد توزیعی), belirli bir miktarın gruplara eşit olarak dağıtılmasını ifade ettiğini belirterek bu tür sayıların örneklerine de değinmiş ve “ نیم نیم (yarım yarım) ” veya “ پانجه بهجه (beşer beşer) ” gibi kullanımlar buna örnek olarak sunulmuştur. Konun devamında, **topluluk sayılarının** (اسم عدد مجموعی), bir grup sayının bir araya gelerek oluşturduğu bütünü ifade ettiği anlatılmıştır. Son olarak, sıra sayıları ve bu sayılarla ilgili yapılan kurallar da ele alınmıştır. Müellif, sıra sayılarını bir varlığın ya da nesnenin sırasını belirten sayılar olarak ele almış ve bu sayıların dilbilgisel yapıda üstlendiği görevi detaylı şekilde incelemiştir.

Müellif, “ اسم جمع (çoğul isimleri) ” kavramını, bir grup insanı, hayvanı veya nesneyi ifade eden kelimeler olarak tanımlamıştır (Kâşif, 1913, s. 29-36). Çoğul isimler konusunun hemen ardından, ismin cümlede nesne ve tümleç durumları üzerinde duran Kâşif, bunları “ **mef’ûlun sarîh (مفعول صریح)** ” ve “ **mef’ûlun gayri sarîh (مفعول غیر صریح)** ” olmak üzere iki ana gruba ayırmıştır. Mef’ûlun sarîh kavramının, belirli bir ismi doğrudan ifade eden ve “را” edatı kullanarak elde edilen bir yapı olduğunu ve aynı zamanda bu yapının “ **Kimi?** ” veya “ **Neyi?** ” gibi sorulara cevap verdiği açıklanmıştır. Örneğin, “ **ناصر الدین شاه را کشتند (Nâsirüddin Şah’ı öldürdüler.)** ” cümlesinde “ **ناصر الدین شاه** ” kelimesi mef’ûlun sarîhtir. Buna karşılık, mef’ûlun gayri sarîhin, doğrudan bir isimle değil, daha çok dolaylı bir anlatımla belirlendiği ifade edilmiştir. Konuyu pekiştirmek amacıyla “ **Mef’ûl (مفعول)** ” kavramı detaylı bir şekilde incelenmiş, akabinde “ **Mef’ûlun ileyh (إليه مفعول)** ”, “ **Mef’ûlun minh (منه مفعول)** ”, “ **Mef’ûlun fih (فيه مفعول)** ”, “ **Mef’ûlun me’ah (معه مفعول)** ”, “ **Mef’ûlun leh (له مفعول)** ” olmak üzere beş ana grupta ele alınmıştır (Kâşif, 1913, s. 42-48).

Kâşif’in “isim” konusuna yaklaşımı, klasik dil bilgisi geleneğine bağlı kalmakla birlikte, çağdaş öğretim ihtiyaçlarına göre sadeleştirilmiştir. Bu yönüyle, Bakkâlî ve Ensârî gibi daha sezgisel ve örnekleme dayalı eser veren yazarların yöntemlerinden farklı bir yöntem izlemiştir. Aynı zamanda, Frâşîrî’nin erken tasnif çabasını daha da olgunlaştırmıştır. İsfahânî’nin anlamsal derinliğe dayalı açıklamalarını ise öğretim kolaylığıyla harmanlamıştır.

5. Destûr-i Suhen, Mirzâ Habîb-i İsfahâni, 1316/1938.

Destûr-i Suhen, 1872 yılında İsfahâni tarafından kaleme alınmış, 178 sayfa olarak neşredilmiştir. İncelemeye esas aldığımız matbu, İzzet Efendi Matbaası tarafından yapılan baskıdır. İsfahânî, *Destûr-i Suhen*’i kalem alma nedenini eserinin dîbâce kısmında sarîh şekilde ifade etmektedir. İsfahan eyaletinden İstanbul’a gelen İsfahânî, burada bir müddet Arapça ve Farsça tadrîsine zaman ayırmıştır. Her ne kadar Osmanlı toplumunda ilim ve edebiyatla uğraşanlar, Farsçaya yoğun bir ilgi gösterecekler de Mirzâ Habîb-i İsfahânî, dil bilgisi kaynaklarının Fars dilini öğrenmek isteyenler için yetersiz olduğu kanaatine varmıştır. Bu alandaki eksikliği gidermek adına Farsça öğrenimini kolaylaştıran bir kitap yazmaya karar vermiştir. Mirzâ Habîb-i İsfahânî, Türkiye’de “Mirzâ Habîb” adıyla tanınmakta ve Farsça dil bilgisine önemli katkılar sağlamaktadır. Onun kaleme aldığı eserlerin tamamı, özellikle İstanbul’da Farsça öğrenmek isteyenler ile Darüşşafaka ve rüştiye okullarında Farsça derslerine devam eden öğrenciler için hazırlanmıştır. Dolayısıyla, hem bu eserlerin eğitim amaçlı yazılmış olması hem de dönemin eğitim kurumlarında doğrudan kullanılmak üzere tasarlanmış olmaları dikkate değer bir husustur (Çetinkaya, 2020, s. 63-96).

Müellif, “İsimlerin Beyanı” ana başlığında “ **اسماء فارسیه (Farsça İsimler)** ”, “ **اسماء عربیه (Arapça İsimler)** ”, “ **کیفیت (Arapçada miktar belirten isimler)** ”, “ **کمیت اسماء عربیه (Farsçada miktar belirten isimler)** ”, “ **کمیت اسماء فارسی (İsimlerin Nitelenmesi)** ”, “ **اسماء میمکن (İsimlerin Nitelenmesi)** ”, “ **حیثیت اسماء فارسی (Farsça isimlerin yapısı)** ” konularını ele almıştır (s.17-34). İsimleri, anlamlarına, sayı özelliklerine, yapılarına ve işaret ettikleri nesnelere göre on başlık altında incelemiştir. Bu başlıklar sırasıyla, “ **اسم عین (somut isim)** ”, “ **اسم معنی (soyut isim)** ”, “ **اسم جنس (cins isim)** ”, “ **اسم خاص (özel isim)** ”, “ **اسم جمع (topluluk ismi)** ”, “ **اسم مصدر (isim-i mastar)** ”, “ **اسم مشتق (müştak isim)** ”, “ **اسم جامد (câmid isim)** ”, “ **اسم مفرد (tekil isim)** ” ve “ **اسم مرکب (bileşik isim)** ” şeklindedir.

Arapça isimlerin çeşitliliği üzerinde de duran İsfahâni, Arapça isimlerin belirli kurallar dahilinde sınıflandırıldığını ve kendine özgü kullanımları olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, döneminde önemli fakat daha önce üzerinde durulmamış bir ayrıntıya ilk kez dikkat çeken İsfahâni, Farsça isimlerin Arapça isimlerde olduğu gibi cinsiyet ayrımı taşımadığını, ancak bazı istisnaların mevcut olabileceğini belirtmiştir. Çoğul yapıların kullanımına da değinen müellif, Farsça ve Arapçada kullanılan yaygın çoğullardan örnekler vermiş, günlük konuşma dilinde bazı çoğul kullanımların yanlış kullanıldığını açıklamıştır. Sonuç olarak hem Farsça hem de Arapça isimlerin yapısal özelliklerini, cinsiyet ve çoğulluk bakımından kaidelerini, kapsamlı bir şekilde ele alarak konuyu pekiştirici örnekler sunmuştur.

Konunun devamında isimlerin başka bir isme “- (kesre) ” ile bağlanarak muzâf ve muzâfun ileyih ilişkisi oluşturduğunu ifade etmiş ve konu ile ilgili eserinde şu tanımlara yer vermiştir:

“Öncelikle bilinmelidir ki, bir ismin başka bir isme "kesre" yoluyla izafe edilmesi durumunda, ilk isim “muzâf (tamlayan)”, ikinci isim ise “muzâfun ileyih (tamlanan)” olarak adlandırılır. Aynı zamanda bu kesreye “izafet veya nisbet kesresi”de denir. Bu kesre, Farsçadaki kelime birleşimlerinde bulunan tek hareke olup, anlamın oluşmasında önemli bir rol oynar.

Eğer bu ilişki; aidiyet, sahiplik, özel bir tahsis, gerekçe bildirme, zaman ya da yer belirleme gibi anlamlar taşıyorsa –örneğin; “جام جم (Cem’in kadehi)”, “باغ شاه (Şah’ın bahçesi)”, “مرغ شکاری (av kuşu)”, “سیلی پاداش (ceza tokadı)”, “سفر زمستان (kış yolculuğu)”, “سیر باغ (bahçede gezinti)” gibi– bu tür izafet yapıları “izâfet-i lâmiye” olarak adlandırılır.

Ancak, eğer ikinci unsur bir türü, cinsi veya özgü bir niteliği belirtmek amacıyla kullanılıyorsa –örneğin; “انگشتر زر (altın yüzük)”, “بنای سنگ (taş bina)”, “رنگ کل (toprak rengi)”, “شهر شیراز (Şirâz şehri)”, “اشک حسرت (özlem gözyaşı)” gibi– ya da bu kullanım bir teşbih (benzetme) amacı taşıyorsa ve muzâf (ilk öge) mecaz yoluyla bir şeye benzetilen, muzâfun ileyih (ikinci öge) ise ona benzetilen bir şey varsa şayet –örneğin; “کانون سینه (göğüs ocağı)”, “متاع درد (dert sermayesi)”, “خرمان جان (can harmanı)” gibi– bu tür izafet yapıları “izâfet-i beyâniye” olarak tanımlanır.”

İsfahâni, isimlerde belirlilik belirsizlik konusuna yer vererek Farsçada kelimelere eklenen “ی” harfinin (yâ-yı vahdet) kullanımına dair izahlar sunmuş, bu ekin kelimeye belirsizlik (nekrelik) ve soyutluk anlamı kazandırdığını belirtmiş, aşağıdaki örneklerle konunun izahını desteklemiştir.

ای کل تو نیز خاطر بلبل نگاه دار
کانجا که رنگ و بوی بود گفت و گو بود

Yukarıdaki beyitte; “گل (gül)” ve “بلبل (bülbül)” kelimelerinin sınırlı anlamda, yani belirli bir gül ve belirli bir bülbül için kullanıldığı ifade edilmiştir. Ancak aşağıdaki beyitte:

بلبلی برک کلی خوش رنگ در منقار داشت
وندران برگ و نوا خوش ناله های زار داشت

“بلبلی (bir bülbül)” ve “کلی (bir gül)” kelimelerin belirsiz bir anlamda kullanılarak herhangi bir bülbül ve herhangi bir gülün kastedildiği anlatılmıştır.

Ayrıca Müellif, “ی” ekinin yalnızca tekil ve genelleme değil, aynı zamanda tahsis (belirli kılma) ve işaret etme anlamı taşıdığını da belirtmiştir. Ancak bu ekin kazandırdığı tahsis anlamının, diğer işaret veya nida eklerinden farklı olarak kelimeyi yine belirsiz (nekre) kıldığını vurgulamıştır. Dolayısıyla “ی” eki almış kelimelerin başka bir kelimeye tamlayan olamayacağını, yani isim ya da sıfat olarak bir isme bağlanamayacağını vurgulamış, bazı durumlarda “ی” ekinin getirilişine dair imla kurallarına da değinmiştir.

6. Destûr-i Zebân-i Farsî, Pervîz Nâtil Hânlerî, 1976.

Destûr-i Zebân-i Fârsî, İntişârât-ı Bâbek tarafından 1976 yılında, 367 sayfa olarak neşredilmiştir. Bu, eserin tespit edilen dördüncü baskısıdır. Hânlerî tarafından kaleme alınan *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, modern Farsça dil bilgisi terimleri konusunda ilk olma özelliği taşımaktadır (Yıldırım, 2021, s.300). *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, İntişârât-ı Bâbek tarafından 1976 yılında, 367 sayfa olarak neşredilmiştir. Bu, eserin tespit edilen dördüncü baskısıdır. Hânlerî, eserin dibâce kısmında şunları dile getirmiştir.

Müellif, ismi; anlam bakımından **özel isim** (اسم خاص) ve **cins isim** (اسم عام) olmak üzere ikiye ayırmıştır. Özel ismin yalnızca tek bir bireyi ya da varlığı işaret ettiğini; cins ismin ise aynı türden birçok bireyi kapsadığını belirtmiştir. “فریدون” ve “تهران” kelimeleri; özel isme “گره” ve “شهر” kelimelerini ise cins isme örnek olarak göstermiştir. Ayrıca müellif, ismi mahiyeti bakımından; **isim-i zât** (اسم ذات) ve **isim-i ma'nî** (اسم معنی) olarak ikiye ayırmıştır. Müellife göre isim-i zât, doğrudan varlığı bulunan somut nesnelere adlandırırken; isim-i ma'nî, soyut kavramları ve yalnızca başka bir şeyde var olan nitelikleri ifade etmektedir. Örneğin, “دیوار (duvar)” somut bir varlık olduğu için isim-i zât; “سفیدی (beyazlık)” ise başka bir şeyde tezahür eden bir özellik olduğundan isim-i ma'nî olarak sınıflandırılmıştır. Müellif, çoğul yapıların da isim bilgisinin ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Farsçada kelimenin nasıl çoğul yapıldığına dair izahlar sunmuştur. “ان” ve “ها” eklerinin Farsçadaki temel çoğul ekleri olduğunu belirtmiş; “ان” ekinin genellikle canlı varlıklar için, “ها” ekinin ise cansız varlıklar için kullanıldığını örneklerle göstermiştir. Bunun yanı sıra, Arapça kökenli kelimelerde görülen **kırık çoğul** (جمع مکسر) yapılarına da değinmiştir.

Destûr-i Zebân-i Fârsî, modern Farsça dil bilgisi öğretimi açısından büyük bir öneme sahiptir. Özellikle dil bilgisi kavramlarını net bir şekilde tanımlayan Hânlerî, konuları muhtelif örneklerle izah etmiştir. Farsça dil bilgisinin öğretim yöntemleri ve modern yaklaşımların bir araya getirilmesiyle kaleme alınan bu eser, İsfahânî'nin *Destûr-i Sûhen* adlı eserinden referans alınarak hazırlanmıştır. Bu husus, eserin dil bilgisi öğretiminde köklü bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir.

Hânlerî'nin “isim” konusundaki yaklaşımı, Farsça gramer tarihinde klasik öğretim anlayışını aşarak, sistemli ve çok katmanlı bir dilbilgisel çözümleme geleneğine öncülük etmiştir. Onun bu yaklaşımı, Bakkâlî ve Ensârî gibi klasik dönem müelliflerinin sezgisel ve örneklemeyle dayalı tasniflerinden açık biçimde ayrılmaktadır. Frâşîrî'nin sistematikleştirici tavrını kavramsal bir zemine taşıyan Hânlerî, İsfahânî'nin izâfet ve işlev merkezli tespitlerini derinleştirerek daha tutarlı ve dilbilimsel bir çerçeveye oturtmuştur. Öte yandan, Hânlerî, Enverî ve Kâşif gibi modernleşme döneminin didaktik yönü ağır basan yazarların aksine, öğretici olmaktan ziyade açıklayıcı, anlam merkezli ve yorumlayıcı bir yaklaşımı benimsemiştir. Hânlerî'nin yaklaşımı, Şahinoğlu ve Öztürk gibi sistematik sınıflandırmalar yapan çağdaş yazarlarla benzerlik taşımaktadır. Müellif bu sınıflandırmaları yalnızca biçimsel değil; anlamsal, işlevsel ve söylemsel boyutlarda da derinlemesine incelemiştir. Sonuç olarak, Hânlerî'nin “isim” tasnifi, klasik ve modern Farsça gramer anlayışları arasında bir köprü değil; yeni bir dönemi başlatan, kavramsal çerçevesi güçlü, dilsel yapıların dinamik doğasını ortaya koyan özgün bir yaklaşımdır.

7. Farsça Grameri, Ahmed Ateş ve Abdulvehhâb Tarzi, 1976.

Farsça Grameri, 1976 yılında İstanbul'da, Milli Eğitim Basımevi tarafından 464 sayfa olarak neşredilmiştir. Bu, eserin tespit edilen ikinci baskısıdır. Ateş ve Tarzi eserlerinin önsöz kısmında; eserin yazılma amacının ve içeriğinin ne olduğunu açıklamışlardır. Bu açıklamaya göre eser, harf devriminden sonra Farsça öğrenen öğrencilerin yaşadığı zorlukları bertaraf etmek amacıyla yazılmış klasik yeni Farsça dil bilgisi kitabıdır. Eski dil bilgisi kitaplarına erişimin günümüzde oldukça zor olması ve harf devrimi nedeniyle kullanışlı olmaması, yeni bir dil bilgisi kitabına olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, Ateş ve Tarzi, eski dil bilgisi kitaplarında, klasik Farsçanın tarihsel gelişiminin göz ardı edildiğini belirtmişlerdir.

Müellifler, “**isim (Substantiv)**” konusunda, Farsçadaki isimlerin çeşitli özellikleri, çekimleri, tamlamaları ve kullanımlarının yanı sıra isimlerin tekil ve çoğul halleri, cinsleri, sahiplik ekleri gibi konular üzerinde

durulmuştur (Ateş&Tarzi, 1976, s. 52-66). Ateş ve Tarzi, Farsçadaki isimlerin Türkçede olduğu gibi eşya isimlerinde cinsiyet ayrımı olmadığını; fakat canlı varlıklar için erkek ve dişi ayırmak üzere ya farklı kelimeler kullanıldığını ya da isimlere sonradan eklenen sıfatlarla cinsiyetin belirtildiğini ifade etmişlerdir. Konuyu pekiştirmek amacıyla, “مرد (erkek), زن (kadın), پدر (baba), مادر (anne), برادر (erkek kardeş), خواهر (kız kardeş)” örneklerini sunmuşlardır. Müellifler, isimlerin çoğul yapımına da detaylı bir şekilde değinmişlerdir. Çoğul eklerin kullanımında, canlı ve cansız varlıklar arasında farklılıklar olduğu, canlı varlıkların genellikle “ان”, cansız varlıkların ise “ها” ekiyle çoğul hale getirildiği ifade edilmiştir. İsimlerin sonunda aslında var olan ancak genel olarak telaffuz edilmediği gibi yazıda da gösterilmeyen bazı harflerin, kelimenin çoğul hale getirilmesiyle ortaya çıktığı anlatılmıştır. Bu doğrultuda, “ماهرو (ay yüzlü)” kelimesinin çoğulu olan “ماهرویان (ay yüzlüler)” örnek olarak verilmiş, tekil halde düşen bir unsurun, çoğul eki alındığında belirgin hale gelebileceği anlatılmıştır. Ayrıca, “Hâ-yı resmiye (هـ)” ile yazılan ve kısa “a” sesiyle biten isimlerin, çoğul hale dönüştürüldüğünde, bazen uzun “â” sesiyle bitebileceğini açıklamış, bu tür isimlerin, “ان” ekiyle çoğul yapıldıklarında, ekin başına “گ” harfinin eklendiğini belirtmişlerdir. Konuya; Pehlevî Farsçasından örnekler sunmuş, “فالودج” kelimesinin “پالوره” haline dönüştüğünü ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra, bazı kelimelerin Arapçadan gelen çoğul ekleriyle çoğullaştırılabileceği de örneklerle açıklanmıştır. Çoğul eklerin hemen ardından, Farsçada isimlere belirsizlik ve birlik anlamı kazandıran “ی” eki ele alınmıştır. Bu ekin, bazı durumlarda isimlere belirsiz bir anlam kazandırdığı bazı durumlarda ise birlik vurgusu yaptığı belirtilmiştir. İsimlerin çekimi konusunda; ismin halleri, “yalın hal, -i hali (ی), -e hali (ismin başına gelen “به” ve ismin sonuna gelen “را” olmak üzere iki şekilde kullanıldığı ifade edilmiştir.), -nin hali (-), ünlem hali (ای، ایا، ای، -de hali (در، اندر)، -den hali (از، ز)، -ile hali (به، با)” olmak üzere sekiz başlıkta izah edilmiştir.

Türkçe dil bilgisinde isim çekim eklerinin sınıflandırılması, muhtelif dil bilgisi kitapları arasında farklılık gösterebilmektedir. Bazı kaynaklarda çokluk eki, iyelik ekleri ve yalın hal, ilgi hali, belirtme hali, yönelme hali, bulunma hali, ayrılma hali gibi haller durum/hal çekim ekleri içerisinde değerlendirilirken, bazı kaynaklarda bu sınıflandırmada farklı değerlendirmeler yapılmıştır (Erdem, 2011, s. 71-90). Aynı zamanda, araç, aitlik, yön ve eşitlik durumları da birçok gramer kitabında çekim ekleri arasında yer almaktadır. Sonuç olarak Farsça dil bilgisindeki isim çekim sisteminin Türkçe dil bilgisinden pek çok noktada farklı olduğu değerlendirilmektedir. Ateş ve Tarzi'nin n “isim” konusuna yaklaşımı, klasik Arap gramerinden beslenen ancak Farsçanın özgün yapısını dışlamayan, hatta yer yer bu özgünlüğü ön plana çıkaran bir yapıdadır. Bakkâlî ve Ensârî gibi geleneksel öğreticilikten farklı olarak, Ateş'in yaklaşımı hem mukayese hem de tahlil esasına dayanmaktadır. Frâşirî'nin tanzim etme çabasını daha akademik zemine taşımakta, Şahinoğlu ve Öztürk gibi modern dil bilgisi yazarlarının öncüllerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, Hânlerî gibi kavramsal derinlik taşımasa da dilin yapısal yönüne olan vurgusu ve Arapça-Farsça karşılaştırmaları sayesinde nahiv anlayışını, yalnızca yüzeysel değil; katmanlı bir yapı dâhilinde ele almıştır.

8. Farsça Dilbilgisi, Mürsel Öztürk, Ankara, 1988.

Farsça Dilbilgisi kitabı, incelemeye esas aldığımız matbuaya binen, 2017 yılında Ankara'da, Murat Kitabevi tarafından 208 sayfa olarak neşredilmiştir. Bu eserin tespit edilen altıncı baskısıdır. *Farsça Dilbilgisi*, öğrencilere uygun Türkçe bir kaynak eksikliği sebebiyle hazırlanmıştır. Mevcut kaynakların öğrenci seviyelerine uygun olmayışı, bu eserin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Eserin en önemli özelliklerinden birisi muhtevasında yer alan dil bilgisi terimlerinin Türkçe dil bilgisi kaynaklarından alınmış olmasıdır (Söylemez, 2021, s.71-90).

Müellif, “İsimler” konusunu kelime türleri konusunun ana başlığı altında ele almıştır. Öztürk, Türkçe isimlerde olduğu gibi Farsça isimlerde de erkeklik ve dişilik olmadığını belirterek hayvanlarda bu durumun tamamen farklı olduğunu; bir hayvanın erkek mi dişi mi olduğunu belirtmek için erkek isimlerinin başına veya sonuna “نر” veya “نره”, dişil isimlerin başına veya sonuna ise “ماده” eklerinin getirildiğini ifade etmiştir. Ayrıca, Arapçadan Farsçaya geçen bazı kelimelerin dışısının Arapçada olduğu gibi ismin sonuna getirilen “هـ” harfi ile yapıldığını da belirtmiştir (s.90). Çoğul isimler başlığı altında, Farsçadaki isimlerin sayı bakımından iki kısma ayrıldığını, tekil isimleri ifade eden herhangi bir özel işaret bulunmadığını, çoğul isimlerin ise, tekil isimlerin

sonuna eklenen “ها” veya “آن” eklerinin getirilmesiyle yapıldığını ifade etmiş, bu eklerin eklenmesi sonucunda olası yazım hatalarının yaşanmaması adına yazım kuralına da değinmiştir. Birleşik isimlerde, “تخم مرغ ها” (**yumurtalar**)” örneğinde olduğu gibi “ها” eki en sondaki kelimenin sonuna getirildiği anlatılmıştır. Konuşma dilinde çok sık kullanılan “آن” eki ile şahıs isimlerinin, hayvan isimlerinin, bitki ve ağaç isimlerinin, insan vücudunun çift organlarını gösteren isimlerin yapıldığını izah etmiştir (s.91-92). Edebi dilde, Arapçadan Farsçaya geçen bazı kelimelerin Arapça dil bilgisi kurallarına göre çoğul yapıldığını ifade etmiş, “مسافرين” ve “كلمات” örneğinde verildiği gibi “ين” ve “ات” çoğul eki ile kelimenin çoğul yapılabileceği belirtilmiştir (Öztürk, 1988, s. 93-94).

Çoğul isimler konusunun hemen ardından “**Tamlama (izafe)**” konusu ele alınmıştır. Farsça tamlamalarda kelimelerin sırasının Türkçede olandan tam anlamıyla farklı olduğunu, birinci kelimeye tamlanan (muzaf), ikinci kelimeye tamlayan (muzafunileyh) ve arada okunan ancak yazılmayan “i” sesindeki tamlamaya ise izafet kesresi dendiğini açıklayan Öztürk, ikiden fazla kelimenin birbirini tamlamasını ise, zincirleme isim tamlaması olarak adlandırarak ismin tamlamadaki görevini vurgulamıştır. Tamlama çeşitlerini de gruplara ayıran müellif, mülkiyet gösteren tamlama, benzetme (teşbih) gösteren tamlama, aidiyet gösteren tamlama, açıklayıcı tamlama, istiare gösteren tamlama, baba oğul bilgisini gösteren tamlama ve sıfat tamlaması olmak üzere tamlama çeşitlerini yedi alt başlıkta açıklamıştır.(s.97-100). Tamlama konusunun ardından “Belirtili ve Belirtisiz İsimler” konusunu izah etmiştir. Belirtili isimlerin ve belirtisiz isimlerin tanımlarına çok kısa değinerek sadece imla kuralları eşliğine örnekler sunmuştur (Öztürk, 1988, s. 100-101).

Son olarak “İsmin Halleri” konusu ele alınmıştır. Farsçadaki isimlerin cümle içerisindeki durumu, isimlerin önüne veya sonuna getirilen birtakım edatlarla gösterildiğini izah eden Öztürk, isimlerin cümle içerisinde “**yalın hal, -i hali, -e hali, -de hali, -den hali, -ile hali, için hali ve ünlem hali**” olmak üzere sekiz halde bulunabileceğini aktarmıştır (Öztürk, 1988, s. 102-106).

Netice itibarıyla Öztürk’ün, Farsçanın klasik dil yapısını ve Arapça etkilerini göz ardı etmeksizin, modern dil bilgisi anlayışıyla bütünleştirilmiş bir yapı sunmuştur. Müellifin her başlıkta sistemli bir biçimde ilerlemesi ve açıklamalarını örneklerle desteklemesi, çalışmayı hem akademik çevreler hem de Farsça öğrenenler için değerli bir kaynak hâline getirmiştir.

9. Farsça Grameri Sarf ve Nahiv, M. Nazif Şahinoğlu 1997.

Farsça Grameri Sarf ve Nahiv, ilk defa 1997 yılında İstanbul’da Kitabevi yayınları tarafından 741 sayfa olarak neşredilmiştir. İncelemeye esas aldığımız matbu Kitabevi yayınları tarafından yapılan baskıdır.

Şahinoğlu, “İsim” başlığı altında Farsçadaki isimleri; anlamlarına, sayılarına ve yapılarına göre üç alt başlıkta değerlendirmiştir. Anlamlarına göre isimler, “**Özel İsim (اسم خاص), Cins İsim (اسم عام), Madde İsmi (اسم ذات), Mana İsmi (اسم معنی), Yer İsmi (اسم مکان), Zaman İsmi (اسم زمان), Alet İsmi (اسم آلت), Küçültme İsmi (اسم تصغير), Müteradif İsim (اسم مترادف), Zıt (karşıt) İsim (اسم متقابل), Benzer isimler (اسم متشابه)**” olmak üzere on bir başlık altında, sayılarına göre isimleri; “**Çoğul İsim, Tesniye, Belirli İsim, Belirsiz İsim, Yâ-yı İşaret**” olmak üzere beş başlıkta, yapılarına göre isimleri ise; “**Türememiş İsim, Türemiş İsim, Basit İsim, Bileşik İsim**” olmak üzere dört başlıkta ele almıştır.

Şahinoğlu, özel isimlerin; belirli bir kişi, yeri ya da nesneyi ifade ettiğini, cins isimlerin aynı özellikleri taşıyan varlıkları veya kavramları anlatmak için kullanıldığını, madde isimlerinin; beş duyu organıyla algılayabileceğimiz somut nesnelere ifade ettiğini, mana isimlerinin ise; soyut kavramları tanımlayan bir kavram olduğunu izah etmiştir. Aynı zamanda müellif, yer isimleri, zaman isimleri, alet isimleri, küçültme isimleri, müteradif isimler, zıt isimler ve benzer isimlerin önemli bir temel oluşturduğunu ifade etmiştir (s.49-52). Farsçadaki çoğul isimlerin, “**Kitâbhâ (کتابها)**” örneğinde verildiği gibi genellikle kelime sonuna eklenen “**hâ (ها)**” ve “**ân (ان)**” çoğul ekleriyle oluşturulduğunu anlatmıştır. Arapçada var olan tesniye (ikil) kullanımının, Farsçada yaygın olmadığına da dikkat çekmiştir. Nazif Şahinoğlu, belirli isimlerin, yalın halde iken nötr kabul

edildiğini nesne ya da “یای اشارت” aldıklarında belirli hale gelebileceğini anlatmıştır. Belirsiz isimlerin ise, herhangi bir şahsı veya şeyi ifade eden isimler olduğunu, Farsçada bir ismi belirsiz yapmak için sonuna “ (ی)” ekinin getirilebileceğini belirtmiştir. Yâ-yı işaret kavramının Farsçadaki bir ismi belirli kılmak için kullanılan bir “yâ (ی)” harfi olduğunu belirterek “ی” harfinin farklı kullanımına da değinmiştir (Şahinoğlu, 1997, s. 52-68).

Şahinoğlu, türememiş isimlerin, herhangi bir kökten türemeyerek yalın hâlde bulunan isimler olduğunu ifade etmiş, türememiş isimlere “اسب (at)” ve “دشت (çöl)” örneklerini vermiştir. Türemiş isimlerin ise genellikle fiil köklerinden ya da başka isimlerden türetildiğini ve çeşitli ekler alarak yeni anlamlar kazandığını vurgulamıştır. Basit isimlerin, herhangi bir yapım eki almadan, kök hâlinde bulunan isimler olduğunu beyan etmiş, bu tür isimlerin türememiş isimlerle benzerlik gösterdiği, yani başka bir kelimedenden türetilmemiş oldukları açıklanmıştır. “دست (el)” ve “پا (ayak)” gibi örnekler, basit isimlere verilen örnekler arasında yer almaktadır. Bileşik isimlerin, iki ya da daha fazla anlamlı kelimenin bir araya gelerek yeni bir anlam oluşturduğunu ifade etmiştir. Eserde konun pekiştirilmesi adına örnek olarak “کروان سرای (kervansaray)”, “گلاب (gülsuyu)” ve “فرودگاه (havaalanı)” gibi bileşik isimler sunulmuştur (Şahinoğlu, 1997, s. 68-69).

Müellif, “İsim Çekimi” başlığında, isimlerin Farsçadaki hâl durumları; “yalın hâli, -i hâli, meful-i bî vâsita olan hâli, -e hâli, -de hâli, den hâli, -in veya -nin hâli, -ile hâli, için hâli, ünlem hâli ve diğer haller” olmak üzere on bir alt başlıkta ele alınmıştır.

Son olarak “Tamlama (اضافت)” konusunu anlatılmıştır. Nazif Şahinoğlu, tamlamayı “aralarında mantıkî bir ilgi kurmak ve tamlananın anlamını tamamlamak için, genellikle birincisinin sonundaki bir kesre (i sesi) ile birbirine bağlanan en az iki isimden oluşan bir yapı” olarak tanımlamıştır. Tamlamaları; yapılarına ve anlamlarına göre tamlamalar olmak üzere iki ana başlıkta inceleyen müellif, yapılarına göre tamlamaları “İzafet-i mülkiyye (اضافه ملكيه), İzafet-i tahsisiyye (اضافت تخصیصیه), İzafet-i beyâniyye (اضافت بیانیه), İzafet-i teşbihîyye (اضافت تشبیهیه), İzafet-i itibârîyye (اضافت اعتباریه), İzafet-i istiârîyye (اضافت استعاریه), İzafet-i maktû (اضافت مقطوع)” olmak üzere yedi alt başlıkta değerlendirmiş, anlamlarına göre tamlamaları da “nisbet edilenin nisbet edildiği şeye ya da yere izâfeti, ism-i fâil’in mamûlune izâfeti, ism-i mefulün naib-i fâiline izafeti, masdarın mefulüne ya da fâiline izafeti, mazruf’un zarfa yani olayın geçtiği yere izafeti parçanın bütüne veya bütünün parçaya izâfeti, özel isimler arasındaki tamlama” olmak üzere yedi başlıkta ele almıştır.

Şahinoğlu’nun isim konusuna yaklaşımı, klasik dil bilgisi yazarlarından Bakkâlî ve Ensârî’nin, örnekleme temelli yöntemlerinden oldukça farklıdır. Özellikle isimlerin anlam, yapı ve işlev açısından üçlü tasnifi, onu Farsça dil bilgisi tarihinde özgün bir akademik model hâline getirmektedir. Şahinoğlu’nun kullandığı terminoloji, biçim ve içerik açısından Batı dilbiliminden beslenen ama Farsça özgünlüğünü koruyan bir yapı sunmaktadır. Bu nedenle onun yaklaşımı, klasik-modern dil bilgisi sürekliliği içinde bir kırılma değil, olgunlaşma aşaması olarak değerlendirilmelidir.

10. Destûr-i Zebân-i Fârsî, Hasan Enverî ve Hasan Ahmedî Gîvî, 2006.

Destûr-i Zebân-i Fârsî, Hasan Enverî ve Hasan Ahmedî Gîvî tarafından, 1385/2006 yılında Tahran’da, Fâtîmî yayıncılık tarafından 256 sayfa olarak neşredilmiştir. Eser iki ciltten oluşmaktadır. Bu çalışmada, eserin I. cildinin üçüncü baskısı değerlendirilmiştir.

Hasan Enverî ve Ahmedî Gîvî, “İsim” başlığı altında, ismin tanımı, camid ve müştak isim (جامد و مشتق), özel ve cins isim (خاص و عام), belirli ve belirsiz isim (معرفه و نکره), tekil ve çoğul (مفرد و جمع), çoğul isim (اسم جمع), Farsçadaki Arapça çoğullar, basit ve türemiş isim (ساده و مرکب), yansıma isimler, küçültme adları (اسم صوت), (اسم مصغر), mastar (مصدر), ism-i mastar (اسم مصدر), eş anlamlı (مترادف), sesteş (متشابه), zıt anlamlı isimler (متضاد) konularının yanı sıra ismin farklı görevler de üstlenebildiğini ele alan özneler ve görevleri (نقش نهادی), özne ile yüklemnin şahıs ve sayı bakımından uyumu (مطابقت فعل با نهاد), tamamlayıcı öğeler, nesne, tümleş

(نقش مضاف البهی), temyîzin, zarfın ve sıfatın görevi, muzâfu'n- ilehyin görevi (نقش مضاف البهی) ve bedelin görevi (نقش بدلی) konular da anlatılmıştır.

İsmi; bir kişiyi, hayvanı, nesneyi veya soyut bir kavramı adlandıran bir kelime olarak tanımlayan Enverî ve Gîvî, ismin cümlede, özne (نهاد) ve nesne (مفعول) gibi görevlerde bulunabileceğini aynı zamanda çoğul (جمع) ile belirsizlik (نكره) ekleri alabileceğini anlatmıştır. İsimleri, “Türemiş (مشتق)” ve “Türememiş (جامد)” olmak üzere iki başlık altında inceleyen müellifler, türememiş isimleri herhangi bir fiilden türemeyen isimler, türemiş isimleri ise fiil kökünden türeyen isimler olarak nitelendirmiştir. Bununla birlikte, isimlerin anlam yönünden tasnif edilmesine değinerek, “Özel (خاص)” ile “Cins isimler (عام)” arasındaki ayrıma vurgu yapmış, özel isimlerin, tek bir varlığa özgü isimler olduğunu, cins isimlerin ise bir türü veya grubu temsil eden isimler olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca isimlerin, “Belirli (معرفه)” ve “Belirsiz (نكره)” olma durumunu da ele almıştır. Belirli isimlerin, okuyucu tarafından bilinen isimler olduğunu, belirsiz isimlerin ise genel ya da bilinmeyen bir varlığa işaret ettiğini açıklamış, bu isimlerin çoğunlukla sonuna “ى” eki aldığını vurgulamıştır.

Müellifler, sayıları bakımından isimleri, “Tekil (مفرد)” ve “Çoğul (جمع)” olmak üzere iki kısımda değerlendirmiştir. Çoğul yapımında hem Farsça (ها, آن) hem de Arapça eklerin kullanıldığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra, bireysel varlıkları değil, belirli bir grup ya da topluluğu ifade eden “Topluluk isimlerinin (اسم جمع)” de izahını yapmıştır. İsimlerin yapısal formlarını incelerken, “Basit (ساده)” ve “Bileşik (مركب)” isimler arasındaki fark anlatılmış, basit isimlerin tek bir kökten oluştuğunu, bileşik isimlerin ise iki ya da daha fazla kelimenin bir araya gelmesiyle oluştuğunu açıklamıştır. Eserinde, “Yansıma Sözcükler (اسم صوت)” ve “Küçültme İsimleri (اسم مصغر)” gibi özel türlerin kaidelerine yer vermiştir.

Enverî ve Gîvî'nin sınıflandırmaları, teorik derinlikten çok uygulama kolaylığı sağlayan bir yönelim sergiler; ancak yine de geleneksel sınıflandırma çizgisinden ayrılmaz. Bu doğrultuda müelliflerin isim konusuna yaklaşımı, öğretici ve sadeleştirilmiş bir gramer anlayışını temsil etmektedir. Şahinoğlu'nun detaylı, düzenli ve teorik izahlarla dolu eserine mukayese edildiğinde, Enverî ve Gîvî'nin yaklaşımı daha çok örneklemeye ve uygulamaya yönelik bir nitelik arz etmektedir. Bu bakımdan, Destûr-i Zebân-i Fârsî; öğretim amacı güden, işlevsel ve sadeleştirilmiş dil bilgisi kitaplarının tipik bir örneği olarak Farsça dil eğitimi tarihinde önemli bir konuma sahiptir.

11. Farsça Dilbilgisi, Nimet Yıldırım, İstanbul, 2015.

İncelemeye esas aldığımız *Farsça Dilbilgis kitabı*, 2015 yılında İstanbul'da, Kabalıcı Yayıncılık tarafından 439 sayfa olarak neşredilmiştir.

Yıldırım, isimleri; anlamları bakımından, yapıları bakımından ve sayıları bakımından üç başlık altında incelemiştir. Anlamları bakımından isimler; özel isim (اسم خاص), cins isim (اسم عام), somut isim (اسم ذات), soyut isim (اسم معنی), belirli isim (اسم معرفه), belirsiz isim (اسم نكره), alet ismi (اسم آلت), küçültme ismi (اسم مصغر) (s. 1-27), Yapıları bakımından isimler; basit isim (اسم ساده), bileşik isim (اسم مركب), türetilmiş isim (اسم جامد), türemiş isim (اسم مشتق) (s. 28-31), sayıları bakımından isimler ise; tekil isim (اسم مفرد), ikil isim (اسم تثنيه), çoğul isim (اسم جمع), topluluk ismi (اسم جمع) (s. 32-39) başlıklarıyla ele almıştır. Bunların yanı sıra, Arapça Çoğullar başlığı altında; kurallı eril çoğul (جمع مذكر سالم), kurallı dişil çoğul (جمع مؤنث سالم), kuralsız çoğul (جمع مكسر) gibi Farsça'da yaygın olarak kullanılan Arapça çoğul kalıplarına değinmiştir (Yıldırım, 2015, s. 37-38).

Yıldırım'ın sınıflandırmasında ilk olarak anlamlarına göre isimler yer almaktadır. Bu bağlamda isimler sekiz grupta değerlendirilmiştir: özel isim (اسم خاص), cins isim (اسم عام), somut isim (اسم ذات), soyut isim (اسم معنی), belirli isim (اسم معرفه), belirsiz isim (اسم نكره), alet ismi (اسم آلت) ve küçültme ismi (اسم مصغر). Bu başlıklar altında, varlıkların zihindeki kavramsal temsilleri esas alınmış ve anlam alanları üzerinden bir gruplandırmaya gidilmiştir. Özellikle soyut ve somut isim ayrımı, nesnelere duyular yoluyla algılanıp algılanamaması esasına dayandırılmış; belirli ve belirsiz isimler ise anlamı sınırlayan ya da belirsizleştiren dil

unsurları üzerinden ele alınmıştır. Bu bağlamda, Farsçaya mahsus “-ی” belirsizlik eki ile “ya-yı işaret” gibi dil unsurlarının işlevleri de açıklanmıştır. Ayrıca, alet ismi ve küçültme ismi gibi kategorilerle, dilin türetici ve anlatım gücünü artıran yapılara da değinilmiştir.

İkinci olarak ele alınan tasnif ise yapılarına göre isimlerdir. Bu bölümde isimler; **basit isim** (اسم ساده), **birleşik isim** (اسم مرکب), **türememiş (câmid) isim** (اسم جامد) ve **türemiş (müştak) isim** (اسم مشتق) olmak üzere dört grupta değerlendirilmiştir. Basit isimler, herhangi bir yapım eki almamış, kök hâlinde bulunan sözcüklerdir. Buna karşılık, birleşik isimler en az iki kelimenin bir araya gelmesiyle meydana gelen ve yeni bir anlam ifade eden yapılardır. Türememiş isimler, başka bir kelimedenden türemediği kabul edilen sözcüklerdir. Türemiş isimler ise, genellikle fiil köklerinden yapım ekleri vasıtasıyla türetilmiş ve yeni anlamlar kazanmış olan kelimelerdir. Bu sınıflama, Farsçadaki sözcük üretim süreçlerinin kavranması bakımından büyük önem arz etmektedir. Üçüncü ana başlık ise sayılarına göre isimlerdir. Bu çerçevede isimler, **tekil isim** (اسم مفرد), **ikil isim** (اسم تثنيه), **çoğul isim** (اسم جمع) ve **topluluk ismi** (اسم جمع) olmak üzere dört ana gruba ayrılmıştır. Tekil isimler, yalnızca bir varlığı; ikil isimler, iki varlığı; çoğul isimler ise üç ve daha fazla varlığı ifade eder. Topluluk isimleri ise, görünüşte tekil olmakla birlikte çokluğu ifade eden ve çoğu zaman canlı ya da sosyal varlık gruplarını temsil eden isimlerdir. Yıldırım, bu bölümde klasik Arapça gramerinden Farsçaya geçen ikil yapıları da örneklerle açıklamış, her ne kadar günümüz Farsçasında kullanımı sınırlı olsa da, klasik metinlerde bu yapılarla karşılaşılabilceğini belirtmiştir.

Bunlara ilaveten, Yıldırım “**Arapça Çoğullar**” başlığı altında Farsçada yaygın olarak kullanılan Arapça menşeli çoğul yapıları da değerlendirmiştir. Bu bağlamda üç ayrı çoğul türüne yer verilmiştir: **kurallı eril çoğul** (جمع مذكر سالم), **kurallı dişil çoğul** (جمع مؤنث سالم) ve **kuralsız çoğul** (جمع مکسر). Bu çoğul biçimleri, Farsçaya Arapçadan geçen pek çok kelimedede varlığını muhafaza etmiş olup, özellikle klasik metinlerde ve edebî eserlerde yoğun biçimde kullanıldığı gözlemlenmektedir. Netice itibarıyla, Nimet Yıldırım’ın isimlere dair yaptığı bu üçlü tasnif Farsça dil bilgisi çalışmalarında dikkate değer bir konumdadır.

Kavramsal Terimlerin Kıyaslanması

Farsça dil bilgisi geleneğinde “isim” kavramı, genellikle zaman unsurundan bağımsız olma ve tek başına anlam ifade edebilme ölçütleri çerçevesinde tanımlanmıştır. Bu tanım, ismi fiilden ayıran en belirgin vasfın zamansal bir işlev taşıması olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak tarihî seyir içerisinde bu tanımın muhtevası, tertibi ve yorumlanış biçimi müellifler arasında farklılık arz etmiştir. Klasik dönem eserlerinde genellikle Arapça nahiv geleneğine yaslanan, nakil ve aktarıma dayalı bir sistemin varlığı dikkat çekmektedir. Modern dönem çalışmaları ise bu terminolojiyi, anlam-merkezli ve işlevsel bir çerçevede yeniden düzenleyerek, öğretime uygun biçimde sadeleştirme yoluna gitmiştir. Klasik dönemde telif edilen eserlerde-özellikle 16. yüzyıldan 19. yüzyıla uzanan süreçte-isim kavramının daha çok somutluk esasına ve köken bilgisine dayalı olarak ele alındığı görülmektedir. Bu yaklaşımda, terimsel çeşitlilikten ziyade varlık temelli bir bakış açısının hâkim olduğu anlaşılmaktadır.

Nitekim Bakkâlî’nin 16. yüzyıl ortalarında kaleme aldığı *Tacu’d-Durûs ve İzzu’ n-Nüfûs’ta* “Esmâ-yı Zevât” başlığı altında yapılan sınıflandırma, isimleri maddî varlık üzerinden tanımlamakta; ancak kavramların mahiyetine dair detaylı bir izaha yer vermemektedir. 18. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen 19. yüzyıl sonlarında telif edilen Ensârî’nin *Tenbîhu’ s-Sıbyân*’ında ise “câmid” ve “müştak” ayrımı merkeze alınmış, bu temel ayırım “ism-i masdar”, “ism-i fâil” ve “ism-i mef’ûl” gibi klasik terimlerle zenginleştirilmiştir. Böylece klasik dönemin aktarımcı geleneği korunmuş; bununla birlikte dil öğretiminde uygulanabilirliği artıran sistematik unsurlar da metne dâhil edilmiştir. Klasik geleneğin 19. yüzyıl sonlarındaki bir diğer örneği olan Frâşîrî’nin *Kavâ'id-i Fârsiyye ber Tarz-i Nevîn*’inde, geleneksel terminoloji daha sade bir anlatım çerçevesinde düzenlenmiştir. “İsm-i âlem” ve “ism-i cins” ayrımı, açık ve öğretici bir biçimde sunulmuş; “Ehvâl-i isim” başlığı altında ise isimlerin dil içindeki görevleri kavramsal olarak sınıflandırılmıştır. Bu yaklaşım, klasik terimlerin muhafaza edildiği ancak anlatımın modern öğretim ihtiyaçlarına göre uyarlanarak sistemleştirildiği bir anlayışı yansıtmaktadır. 20. yüzyılın başlarından itibaren klasik tanım ve tasniflerin modern dil bilgisi anlayışıyla

harmanlandığı bir döneme girildiği görülmektedir. Kâşif, *Destûr-i Zebân-i Fârsî* adlı eserinde “isim” kavramını, hem anlam hem de yapı bakımından çok boyutlu bir yaklaşımla ele almış; ism-i has, ism-i cins ve ism-i ma’na gibi anlam temelli tasniflerle klasik geleneğe bağlılığını sürdürürken, câmid ve müştak ayrımlarını ise yapısal açıdan tafsilatlı biçimde izah etmiştir. Aynı şekilde, İsfahânî’nin *Destûr-i Suhen*’inde isim türleri on başlık altında anlam ve yapı bakımından kapsamlı bir biçimde tasnif edilmiş; her kavram örneklerle somutlaştırılmıştır.

Modern dönemin ikinci yarısında isim kavramının yalnızca sözdizimsel bir öge olarak değil, anlambilimsel açıdan da değerlendirildiği dikkat çekmektedir. Hânlerî, ismi “adlandırma” işlevi üzerinden tanımlamış; ismi bir varlığa delalet eden ve o varlığı dil düzleminde sabitleyen unsur olarak konumlandırmıştır. Ateş ve Tarzi, *Farsça Grameri* adlı çalışmalarında kavramsal terimleri Türkçe ile mukayeseli biçimde sunmuş; cinsiyet ve aidiyet kavramlarını karşılaştırmalı olarak izah etmişlerdir. Öztürk, *Farsça Dilbilgisi*’nde klasik terminolojiyi korumakla birlikte, bu terimleri Arapça ve Türkçe karşılıklarıyla birlikte ele almıştır. Şahinoğlu’nun *Farsça Grameri: Sarf ve Nahiv*’inde ise isimler anlam, yapı ve sayı bakımından ayrıntılı biçimde sınıflandırılmış; ism-i alet, ism-i mekân, ism-i zaman vb. kategorilerle zenginleştirilmiştir. Enverî ve Ahmedî Givî, *Destûr-i Fârsî* eserlerinde klasik terimleri muhafaza etmekle birlikte modern dilbilimin işlevsel kavramlarını (“نقش نقش مفعولی”, “نقش نهادی”) da sisteme dâhil etmektedir. Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*’nde klasik terminolojiyi modern anlatım teknikleriyle yeniden yapılandırmış; temel terimleri örneklerle destekleyerek izafet türlerini anlam temelli bir tasnif içerisinde sunmuştur.

Tarihsel gelişim dikkate alındığında, klasik dönemde isim kavramının daha çok Arapça nahiv geleneği çerçevesinde tanımlandığı; modern dönemde ise Farsçanın kendine özgü yapısal ve anlamsal özelliklerinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Modern yaklaşım, yüzeysel sınıflandırmaların ötesine geçerek, dilin hem yapı hem de anlam boyutunu kapsamlı ve sistemli bir şekilde ele almaktadır. Dolayısıyla, modern dönemin kategorik netliği, kimi zaman dilin bağlamsal esnekliğini sınırlandırabilmektedir.

Anlam Temelli Tasniflerin Gelişimi

Farsça dilbilgisi geleneğinde “isim”lerin anlam temelli tasnifi, tarih boyunca yalnızca gramatik bir ayrıştırma faaliyeti olarak değil, dilin kavramsal dünyasını şekillendiren bir zihniyetin tezahürü olarak da karşımıza çıkmaktadır. Klasik dönemde bu tasnifler, çoğu zaman doğrudan teorik başlıklar hâlinde sunulmamış; daha ziyade metinlerin içerisinde örnekler üzerinden, somut ve soyut varlık ayrımı yahut aidiyet, nitelik ve boyut gibi anlam unsurları çerçevesinde dolaylı biçimde yer almıştır. Bununla birlikte, klasik dönemdeki eserlerde dilin anlam boyutuna dair sezgisel bir hassasiyetin mevcut olduğu, kelimelerin yalnızca şekil ve kökenleriyle değil, ifade ettikleri kavramsal alanlarla da değerlendirilmiş oldukları anlaşılmaktadır. Örneğin, Bakkâlî’nin *Tacu’d-Durûs ve İzzu’n-Nüfûs* eserinde somut isimlerin kökenlerine göre yapılan ayrımlar, doğrudan bir “soyut–somut” tasnifine dönüşmese de, anlam merkezli bir yaklaşımın izlerini taşımaktadır. Benzer biçimde, Ensârî’nin *Tenbîhu’s-Sıbyân*’ında da “câmid” ve “müştak” ayrımı, yapısal bir tasnif olmanın ötesinde, durağan veya dinamik anlam alanlarını işaret eden bir anlam perspektifiyle desteklenmiştir. Klasik geleneğin bu dolaylı anlam tasnifleri, Frâşirî ve Kâşif gibi müelliflerde daha belirgin bir hâl almıştır. Frâşirî, *Kavâ'id-i Fârsiyye ber-Tarzi Nevîn*’de “ism-i has” ve “ism-i cins” ayrımını hem dilbilgisel hem de varlıksal bir karşıtlık olarak ele alırken; Kâşif, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*’de “somut–soyut” ayrımını açıkça tanımlamış ve sayı isimlerinin nicel değerlerin ötesinde soyut işlevler de taşıyabileceğini belirtmiştir. İsfahânî’nin *Destûr-i Suhen*’i ise “اسم عين – اسم معنى” ve “اسم جنس – اسم خاص” gibi karşıtlıkları, “ى” harfinin soyutluk, belirsizlik ve genellik kazandıran işleviyle birleştirerek hem dilbilgisel hem edebî bir zenginlik sunmuştur.

Modern döneme gelindiğinde, anlam temelli tasniflerin daha sistematik, kategorik ve terminolojik bir çerçeveye oturtulduğu görülmektedir. Hânlerî’nin “اسم ذات” ve “اسم معنى” ayrımı, kelimenin maddî yahut maneî bir hakikate delalet etme biçimi üzerine inşa edilmiş; Ateş ve Tarzi’nin çalışmasında ise biçim ile bağlamın birlikte değerlendirildiği, özellikle “ى” ekinin bağlama göre farklı anlam değerleri taşıdığı vurgulanmıştır. Öztürk’ün değerlendirmelerinde çoğul ekleri ve izafet yapıları üzerinden kelime anlamının ait

olduğu varlık türüne göre şekillendiği belirtilmiş; “ى” ekinin birlik ve belirsizlik anlamları da bu bağlamda ele alınmıştır. Şahinoğlu, klasik kavramları modern dilbilimin imkânlarıyla bütünleştirerek “madde ismi”, “mana ismi” ve anlam ilişkileri (müteradif, mukabil) gibi tasniflerin, dilin varlık algısını da yansıttığını göstermiştir. Enverî ve Gîvî, anlam ilişkilerini (خاص و عام, مترادف, متضاد) bağlam içerisindeki görevleriyle irdelemiş; Yıldırım ise klasik ve modern yaklaşımı birleştirerek hem temel isim türlerini hem de tamlamaların anlam yönünden sınıflandırmasını (اضافه ملکی، اضافه بیانی، اضافه استعارى) sistemli biçimde ortaya koymuştur.

Bu genel çerçevede, klasik dönem eserlerinde anlam temelli ayrımların daha çok sezgisel, örnek temelli ve bağlama dayalı bir biçimde ortaya çıktığı; buna karşılık modern dönem eserlerinde kategorik, açık ve teorik olarak sistemleştirilmiş hâle geldiği söylenebilir. Eleştirel bir değerlendirme yapıldığında, klasik dönem yazarlarının anlam ayrımlarını sistemli başlıklarla sunmaması, dönemin yazılı kültüründe teorik kavramlara verilen önemin görece azlığı ile açıklanabilir. Buna karşın, modern yazarların fazlasıyla kategorik yaklaşımı, zaman zaman doğal dil kullanımındaki geçişkenlikleri göz ardı edebilmektedir. Örneğin, bazı isimler hem soyut hem somut anlamda kullanılabilirken, katı sınıflandırmalar bu çift yönlü işlevi göz ardı edebilir. Dolayısıyla, anlam temelli sınıflandırmalar yapılırken bağlamsal esnekliğin korunması oldukça önemlidir.

Yapı Temelli Tasniflerin Gelişimi

Kavramsal terimlerdeki çeşitlilik ve anlam temelli tasniflerdeki dönüşüm, doğal olarak yapı temelli sınıflandırmaların da seyrini etkilemiştir. Zira, bir ismin yalnızca hangi anlam alanına dâhil olduğu değil, aynı zamanda hangi biçimbilimsel sürece tabi olduğu da dilbilgisel tahlilde belirleyici unsurdur. Bu nedenle, yapı temelli tasniflerin gelişim çizgisi, hem kavramsal hem de anlamsal boyutlarda meydana gelen değişimlerle paralel bir şekilde ilerlemiştir. Farsça dil bilgisi tarihinde isimlerin yapı temelli sınıflandırılması, başlangıçta büyük ölçüde biçimsel tasniflerle sınırlı iken, zamanla morfolojik çözümlmeyi kavramsal ve işlevsel bir boyuta taşıyan sistemli yaklaşımlara dönüşmüştür. Klasik dönemdeki eserlerde, bu tasnif çoğunlukla Arapça dil bilgisi geleneğinden alınan “câmid” ve “müştak” ayrımı ile şekillenmiş; kelimenin türemişlik durumu, kökeni ve ek ilişkisi temel belirleyici unsurlar olmuştur. Bununla birlikte, klasik dönem yazarlarının bir kısmı, yapıyı yalnızca kelimenin biçimsel görünüşüne göre değil, anlam ile yapı arasındaki bağı da dikkate alarak ele almış, ancak terim sistematikliğini belirginleştirmemiştir. Bakkâlî gibi müellifler, doğrudan teorik bir yapı tasnifi geliştirmemiş olsalar da, aynı kökten türeyen kelimeleri kullanarak türetim ilişkisine dair sezgisel bir farkındalık ortaya koymuşlardır. Ensârî'nin *Tenbîhu's-Sıbyân*'ında ise yapı temelli tasnif, “câmid” ve “müştak” ayrımı üzerinden sistemleştirilmiş; müştak yapılara alt başlıklarla düzen getirilmiş ve eklerin işlevi örneklerle somutlaştırılmıştır. Bu dönemde Frâşîrî gibi müellifler, yapısal sınıflandırmaları açık başlıklar hâlinde sunmaktan ziyade örnekler üzerinden işlemeyi tercih etmiş; çoğul eklerin (ان, ها, ات) kullanımına dair ayrımlar hem anlam hem yapı düzleminde farkındalık yaratmıştır.

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyıl başları ise bu mirasın daha sistemli bir anlatıma kavuşturulduğu dönem olmuştur. Kâşîf'in *Destûr-i Zebân-i Fârsî'si*, “câmid”, “müştak” ve “merkeb” ayrımlarını açık biçimde tanımlamış; birleşik yapıdaki morfolojik ilişkileri örneklerle ortaya koymuştur. İsfahânî'nin *Destûr-i Suhen*'inde ise yapı temelli tasnif, hem Farsça hem Arapça isimlerin karşılaştırılmasıyla zenginleştirilmiş; birleşik yapıların izafet ilişkileri içerisindeki konumu ayrıntılı biçimde açıklanmıştır.

Modern dönemle birlikte yapı temelli tasnifler, daha geniş bir terminoloji ve disiplinli bir sınıflandırma çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır. Hânlerî, kırık çoğullar, kalıplaşmış biçim değişimleri ve kelime sonu imlâ farklılıklarını da inceleyerek yapısal farkındalığı derinleştirmiştir. Ateş ve Tarzi, çoğul eklerin canlı-cansız ayrımına göre dağılımını morfolojik kurallarla ilişkilendirmiş, tarihî dönemlerden kalan biçimlerin güncel yapı üzerindeki izlerini değerlendirmiştir. Öztürk, birleşik isimlerin çoğullaşmasında son unsurun belirleyici olduğunu vurgulamış; Arapçadan geçen kırık çoğullar ile kök değişimine dayalı biçimlerin yapısal çeşitlilikteki yerini göstermiştir. Şahinoğlu ise basit, türemiş, birleşik ve sade yapı kategorilerini net biçimde tanımlamış; kelime kökeni, yapım ekleri ve anlam ilişkilerini sistematik bir bütünlük içinde ele almıştır. Modern dönemin bu terminolojik kesinliği, Enverî ve Gîvî'nin eserinde klasik ayrımların korunmasıyla birlikte “اسم صوت” ve

“اسم مصغر” gibi özel yapı türlerinin de sisteme dâhil edilmesiyle daha da genişlemiştir. Yıldırım ise sade, birleşik, türetilmiş ve türememiş yapı türlerini modern dil biliminin terminolojisiyle açıklamış, izafet türlerini yapısal açıdan tasnif ederek klasik çerçeveyi güncel öğretim amaçlarına uyarlamıştır. Bu gelişim süreci, kavramsal terimlerin tarihî sürekliliğini ve anlam temelli tasniflerdeki çeşitlenmeyi tamamlayıcı bir unsur olarak değerlendirilebilir. Zira yapı, dilin anlam dokusunu belirleyen asli unsurlardan biridir. Modern dönemde yapı temelli tasniflerin sistematikleşmesi, kavram ve anlam boyutundaki gelişmelerle bütünleştiğinde, Farsça dil bilgisi çalışmaları hem tarihî mirasın derinliğini hem de çağdaş dilbilimin açıklık ve düzenini yansıtan bütüncül bir çerçeveye kavuşmaktadır. Ateş ve Tarzi, yapısal çeşitliliği özellikle çoğul yapım biçimleri üzerinden değerlendirmiştir. Canlı varlıklar için “ان”, cansızlar için “ها” eklerinin kullanılması gibi ayrımlar, dilin morfolojik kurallarına dair dikkatli bir çözümlemeyi yansıtır. Ayrıca “ماهرو. ماهرویان” örneğiyle yapı içindeki görünmeyen unsurların çoğul ekle birlikte nasıl ortaya çıktığı gösterilmiştir. Pehlevî Farsçasından gelen sözcüklerdeki yapı unsurlarına da yer verilmesi, tarihî dil katmanlarının yapıya etkisine dair önemli bir değerlendirmedir. Öztürk, yapı temelli sınıflandırmada özellikle birleşik isimlere yoğunlaşmış ve bu yapıların çoğullaşmasında son unsurun önemini vurgulamıştır. “تخم مرغها” örneğinde olduğu gibi çoğul ekinin birleşik yapının sonunda yer alması, Farsçada yapı bilincinin sistematik biçimde işlediğini göstermektedir. Ayrıca Arapçadan geçen kırık çoğullara dair örnekler “جریده – جرايد” yapının sadece eklemeli sistemle değil, kök değişimleriyle de çeşitlendiğini ortaya koymaktadır. Şahinoğlu, yapı bakımından isimleri dört ana başlık altında sınıflandırmıştır: türememiş (basit), türetilmiş (müştak), birleşik (merkeb) ve sade. Bu yapılar, örnekler aracılığıyla desteklenmiş ve kelimenin kökeni ile yapım ekleri arasındaki ilişki detaylandırılmıştır. “اسب” ve “دشت” gibi örnekler sade yapıları “کروان سرای” ve “فرو دگاه” gibi kelimeler ise birleşik yapıları temsil etmektedir. Bu yapı analizleri, dilin morfolojik işleyişine dair net bir kavrayış sunmaktadır. Enverî ve Ahmedî Givî, yapı temelli sınıflandırmayı klasik Arapça terminolojisine sadık kalarak dört ana başlıkta sunmuşlardır: sade, birleşik, câmîd ve müştak. Ancak bununla kalmamış; “اسم صوت” ve “اسم مصغر” gibi özel yapı türlerini de dahil ederek Farsçaya özgü yapısal detaylara dikkat çekmişlerdir. Ayrıca birleşik yapıların Farsçaya mahsus özelliklerini özgün biçimde açıklamış olmaları, bu eseri yalnızca aktarıcı değil, çözümleyici bir kaynak hâline getirmiştir.

Son olarak, Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi* adlı eserinde yapı temelli sınıflandırmayı “sade”, “birleşik”, “türetilmiş” ve “türememiş” isimler başlıkları altında vermiştir. Tamlama türleri de yapısal açıdan değerlendirilmiş; “اضافه مقلوب” gibi türlerin yapı içindeki dilbilgisel rolü ayrıntılı biçimde sunulmuştur. Yıldırım’ın bu değerlendirmesi, klasik yapıyı muhafaza ederken modern terminolojiyle kavramsal çerçeveyi yeniden inşa etme çabasının bir tezahürüdür.

Sayı Kavramının Kullanımı

Farsça dil bilgisinde sayı kavramı, isimlerin tekil, çoğul, tesniye ve topluluk biçimleri çerçevesinde ele alınarak hem dilin doğal işleyişini hem de tarihsel gelişim sürecini yansıtan temel bir unsur olmuştur. Klasik dönem eserlerinde bu kavram, çoğunlukla “müfred – cem” karşıtlığı ekseninde, sınırlı bir çerçevede ve bağımsız bir dil bilgisi başlığı olarak değil, isimlerin genel tasnifi içerisinde tali bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Bakkâlî’nin *Tacu’d-Durûs ve İzzu’n-Nüfûs* eserinde sayı doğrudan kavramsal bir düzenle sunulmasa da tekil biçimlerin ağırlıkta olması, sayısal ayrımın sezgisel biçimde varlığına işaret etmektedir. Ensârî, *Tenbîhu’s-Sıbyân*’da sayı kavramını müstakil bir başlık altında değerlendirmemiştir. Tekil biçimlerin ağırlıklı olarak tercih edilmesi, klasik dönem anlayışının sade ve işlevsel yönünü yansıtmıştır. Frâşirî, “müfred – cem” ayrımını koruyarak “ان” ve “ها” eklerini canlı–cansız ayrımı temelinde açıklamıştır. Modern dönemde ise sayı kavramı, çok daha sistematik ve ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Kâşif, *Destûr-i Zebân-i Fârsî* esrinde temel, bileşik, kesirli, topluluk ve sıra sayıları gibi tasniflere yer vererek, konuyu yalnızca tekil–çoğul ilişkisiyle sınırlandırmamış, anlamsal ve sözdizimsel boyutlarıyla da birlikte değerlendirmiştir. İsfahânî ise, *Destûr-i Suhen*’de sayıları “isim” başlığı altında değil, “sıfatların beyanı” kısmında sunmuştur. Bu bağlamda, Arapça–Farsça karşılaştırmalarıyla klasik dönem anlayışındaki sıfat merkezli yaklaşımı ön plana çıkarmıştır. Hânlerî de, sayı kavramını bağımsız bir başlıkta ele almamıştır. Frâşirî gibi “ان” ve “ها” eklerinin canlı–cansız ayrımı üzerinden kullanımına değinmiş, sayının sözdizimsel uyum ve anlam ilişkilerine vurgu yapmıştır. Ateş ve Tarzi,

“müfred – cem” ayrımının yanı sıra “topluluk ismi” kavramını da zikretmişlerdir. Müellifler, Arapça çoğul eklerinin (vb. ات, ين) Farsçadaki kullanımını örnek temelli anlatımla izah etmiş, sayının yalnızca nicel değil, kavramsal ve türsel çokluk anlamı taşıdığını da vurgulamışlardır. Öztürk ise Farsça Dilbilgisi adlı eserinde, konuyu bağımsız bir başlık altında ele almamakla birlikte “ها” ve “ان” eklerinin kullanım alanlarını, sıklık ve anlam ilişkilerini izah etmiştir. Ayrıca kırık çoğul yapılarına değinmiş, bu doğrultuda Farsçanın çok dilli yapısına işaret etmiştir. Şahinoğlu, klasik sistem içerisinde “ها” ve “ان” eklerini örneklerle açıklamış, Arapçadaki tesniye yapısının Farsça dil bilgisinde karşılığının olmamasını yapısal bir fark olarak değerlendirmiştir. Aynı zamanda sayı kavramı içerisinde “ی” ekinin hem belirsizlik hem de birlik anlamı taşıyabileceğini vurgulamıştır. Enverî ve Givî, “ism-i cem” kavramını kapsamlı bir şekilde ele almış; Farsça ve Arapça çoğul biçimlerini beraber değerlendirerek, sayı kavramını kültürel ve tarihî etkileşim bağlamında yorumlamışlardır. Yıldırım ise tekil, ikil, çoğul ve topluluk isimlerini sistemli biçimde tasnif etmiş; Arapçadan geçen eril–dişil çoğullar ile kuralsız çoğul biçimlerin Farsçadaki yerini ayrıntılı biçimde açıklamıştır. Sonuç olarak, klasik dönem müelliflerinin sayı kavramına yaklaşımının daha çok tekil–çoğul ekseninde, sezgisel ve doğal dil kullanımı temelli olduğu ifade edilebilir. Bunun aksine modern dönem yazarlarının ise konuyu yapısal, anlamsal ve sözdizimsel boyutlarıyla disipline ederek çok katmanlı ve karşılaştırmalı bir şekilde ele aldıklarını söylemek mümkündür.

Belirlilik-Belirsizlik Konusu

Farsçada **belirlilik** (معرفه) ve **belirsizlik** (نكره) kavramları, yalnızca dilbilgisel bir ayrım olarak değerlendirilmemekle birlikte, dilin anlam dünyasını inşa eden temel yapı taşları arasında yer almaktadır. Bu iki kavramın, özellikle isimlerin anlamını tayin etme ve cümle içerisindeki işlevlerini belirleme noktasında üstlendikleri görev hem klasik hem de modern dil bilgisi anlayışlarında farklı yönleriyle karşımıza çıkmaktadır. Klasik dönem eserlerinde bu kavramlar çoğunlukla dolaylı örnekler üzerinden sezdirilmekte, ancak terimsel olarak açık biçimde formüle edilmemektedir.

Örneğin, Bakkâlî'nin kaleme aldığı *Tacu'd-Durûs ve İzzu'n-Nüfûs* adlı eserde, belirli ve belirsiz isimler arasındaki fark, doğrudan bir tanıma bağlanmaksızın, izafet yapıları ve bağlam içi kullanım yoluyla aktarılmaktadır. Eserde belirli bir ismin bir başka isimle kurduğu aidiyet ilişkisi, çoğu kez örnekler aracılığıyla sezdirilmiş; düzenli kuramsal bir altyapıdan ziyade, tanımdan arındırılmış kullanımın yönlendirici olduğu bir öğretim anlayışı benimsenmiştir. Bu sezgisel aktarım biçimi, dönemin dil öğretim yaklaşımının örnek temelli olduğuna işaret etmektedir. Klasik çizgiyi devam ettiren müelliflerden Ensârî ise, *Tenbîhu's-Sıbyân* adlı eserinde fiilden türeyen isimlerdeki belirsizlik kullanımlara dikkat çekmiş; “گوینده” ya da “آینده” gibi örneklerde, öznenin tanımsızlığına dayalı bir belirsizliğin doğrudan yapının doğasında bulunduğunu vurgulamıştır. Bu yaklaşımda, kelimenin biçiminden çok, kullanım bağlamı ve göndergesel niteliği esas alınmış; belirlilik ya da belirsizlik, ancak cümle içerisinde şekillenen bir anlam olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan, klasik yöntemle yazılmış olmakla birlikte modern düşünceye daha açık bir duruş sergileyen Frâşirî, “ی” ekini doğrudan belirsizliğe delalet eden bir biçimsel unsur olarak tanımlamış; “مردی آمد” örneği üzerinden herhangi bir adamın kastedildiğini, buna karşılık “مرد آمد” ifadesiyle belirli bir şahsın kastedildiğini açık biçimde ortaya koymuştur. Böylelikle klasik bir dil bilgisi yapısı içinde, modern öğretim metotlarına yakın bir terminoloji kullanılarak yapının işlevi ile anlam düzeyi arasındaki bağ kuvvetlendirilmiştir. Bu geçişin daha belirginleştiği bir diğer örnek, Kâşif'in kaleme aldığı *Destûr-i Zebân-i Fârsî* adlı eserde karşımıza çıkmaktadır. Müellif, “ی” ekinin yalnızca belirsizlik değil, aynı zamanda birlik ve genellik anlamı taşıdığını vurgulamış; “کتابی، پدری، ملکی” gibi kelimeler aracılığıyla söz konusu ekin anlam dünyasındaki örneklerini detaylı bir şekilde izah etmiştir. Özellikle izafet yapılarındaki belirli-belirsiz ayrımına dair sunduğu açıklamalar, klasik dönemin biçimsel sezgilerinden sıyrılan, daha kuramsal ve düzenli bir yaklaşımı benimsemektedir. Kâşif'in üslubu, klasik formu koruyarak modern dilbilgisi anlayışına geçiş kolaylaştıran bir köprü vazifesi görmektedir. Aynı yaklaşımı izleyen İsfahânî ise konuya daha çok izafet zincirleri bağlamında yaklaşmış; belirli-belirsiz isim ayrımını doğrudan terminolojiyle ifade etmese de, sunduğu örneklerle söz konusu farkı dikkatli bir okuyucunun kavrayabileceği bir şekilde açıklamıştır. Modern döneme geçildiğinde ise belirlilik-belirsizlik kavramlarının ele alınış biçiminde gözle görülür bir sistematikleşme ve kavramsal derinleşme ortaya

çıkılmaktadır. Bu bağlamda Hânlerî'nin *Destûr-i Zebân-i Fârsî* eseri, kavramları doğrudan terminolojik bir biçimde sunmuş aynı zamanda bağlam ve cümle içi yapıların belirlilik üzerindeki etkilerini de göz önüne alarak değerlendirmelerde bulunmuştur. Özellikle “کتابی خواندم” ve “کتابی که دیروز خریدم” gibi örneklerle, biçimsel olarak belirsiz görünen yapının bağlamla birlikte belirli hâle gelebileceğini vurgulaması, modern dil biliminin işlevsel yaklaşımıyla örtüşmektedir. Hânlerî'nin bu yaklaşımı, Farsçada bağlamın anlam inşasındaki belirleyici gücünü ortaya koyması bakımından dikkate değerdir.

Ateş ve Tarzî'nin ortak çalışmasında ise, “ی” ekinin hem belirsizlik hem de genellik taşıyabileceği ifade edilerek klasik ve modern görüşler arasında sentezci bir yaklaşım sergilenmiştir. Özellikle izafet yapıları içindeki belirli-belirsiz ayrımı, yalnızca biçimle değil, anlatıcının zihinsel yönelimiyle de ilişkilendirilmiş; anlamın yalnızca yapısal değil, aynı zamanda niyet temelli bir düzlemde de şekillendiği belirtilmiştir. Modern anlayışın temsilcilerinden biri olan Öztürk, “ی” ekinin anlam alanlarını çok yönlü biçimde ele almış; izafet yapılarındaki tamlayan-tamlanan ilişkisi üzerinden yapının genel konumunu tayin etmiştir. Ayrıca çoğul eklerin belirsizlikle birlikte kullanılması durumunda meydana gelen anlam değişimlerine dikkat çekmesi, müellifin yapısal çözümlere verdiği önemi yansıtmaktadır. Aynı dönemde kaleme alınan Şahinoğlu'nun *Farsça Grameri: Sarf ve Nahiv* adlı eseri ise bu konuyu oldukça detaylı bir düzlemde işlemekte; “همین . همان” gibi pekiştirici belirleyicilerle “ی” ekinin karşılaştırmalı kullanımını örneklerle açıklamaktadır. Belirliliğin derece derece nasıl inşa edildiğine dair sunduğu yapılandırılmış açıklamalar, yalnızca teorik değil, öğretimsel bakımdan da güçlü bir kaynak niteliğinde olmuştur. Bu sistematik yaklaşım, modern dil öğretimi içinde anlam farkındalığını geliştirmeye yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmelidir. Enverî ve Gîvî tarafından kaleme alınan *Destûr-i Zebân-i Fârsî*'de ise klasik terminolojiyle modern yaklaşım arasında dengeli bir çizgi kurulmuş; belirsiz kelimelerin genellikle “ی” ekiyle belirtildiği, belirli kelimelerin ise zamir, tamlama ya da özel adlarla meydana geldiği açık biçimde izah edilmiştir.

Son olarak Yıldırım'ın sistematik ve öğretim odaklı dil bilgisi yaklaşımı, belirlilik-belirsizlik kavramının yalnızca biçimsel bir mesele olarak değil aynı zamanda anlam ve bağlam ilişkileri düzeyinde değerlendirmiş, izafet yapılarındaki belirli-belirsiz ayrımları klasik ve modern terminoloji üzerinden karşılaştırmalı biçimde yorumlamıştır. Sonuç olarak, Farsçada belirlilik ve belirsizlik meselesinin klasik dönemden modern döneme evrilirken yalnızca biçimsel değil, aynı zamanda kavramsal ve bağlamsal boyutlar kazandığı görülmektedir. Klasik dönemde örnek merkezli sezgisel bir aktarım göze çarparken, modern dönemde işlevsel, sistematik ve öğretim yönü ağır basan bir dil bilgisi anlayışı hâkimdir. Sonuç olarak, Farsçada belirlilik-belirsizlik meselesi, klasik dönemden günümüze kadar biçimselden işlevsele, bağlamsaldan yapısal doğru değişim göstermiştir. Bu kavramların öğretimi, özellikle ikinci dil olarak Farsça öğrenenler için, anlam ayrımına dayalı sözdizimsel farkındalık geliştirmede kritik bir rol oynamaktadır.

İzafet Yapısındaki Farklılıklar

Farsça dilbilgisinde izafet, bir ismin başka bir unsurla kurduğu bağı ifade eden en köklü ve temel yapılardan biridir. Hem biçimsel hem de anlamsal düzeyde, dilin iç örgüsünü tayin eden bu yapı, klasik dönemde daha ziyade Arapçadaki “mudâf – mudâfun ileyh” sisteminin Farsçaya uyarlanmış bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Modern dönemde ise biçimbilimsel, sözdizimsel ve anlambilimsel yönleriyle çok boyutlu bir inceleme alanı hâline gelmiştir. İncelenen eserler, klasik-modern yaklaşım farkı gözetilerek ve kronolojik sıra takip edilerek ele alındığında, izafet kavramının tarihsel seyir içerisinde geçirdiği dönüşüm açıkça görülmektedir. Bakkâlî'nin *Tacu'd-Durûs ve İzzu'n-Nüfûs* adlı eserinde izafet doğrudan terimleştirilmemiş, “کتاب دوست”, “کتاب خوب” örneklerinde olduğu gibi klasik öğretim geleneğine uygun olarak doğal dil kullanımına dayalı şekilde sezdirilmiştir. Bu yaklaşım, kavramı sistemleştirmekten ziyade dilsel sezgiye dayanan geleneksel aktarım tarzının bir yansımasıdır. Ensârî'nin *Tenbîhu's-Sibyân* adlı eserinde ise Arapçanın etkisi belirgin olup “mudâf – mudâfun ileyh” esasına dayalı açıklamalar yapılmış, izafet çoğunlukla “isim–isim” zincirlemesiyle sınırlı tutulmuştur. Bu da klasik dönemin Arapça merkezli öğretim geleneğinin Farsçaya tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Frâşirî, klasik anlayışı sürdürmekle birlikte modern yaklaşıma kapı aralayarak izafeti “افزودن” (ekleme) anlamı üzerinden yorumlamış, ayrıca “ی” harfiyle kurulan kesik izafetleri

de işlemiştir ki bu, klasik dönemde nadir görülen bir ayrıntıdır. Kâşif, izafeti “مقطوع”, “ساده”, ve “مقلوب” şeklinde sınıflandırarak hem yapısal hem anlamsal boyutu içeren en kapsamlı klasik tasniflerden birini ortaya koymuştur; bu tavır, geç klasik dönemde sistemleşmeye yönelik güçlü bir eğilimin göstergesidir. İsfahânî'nin *Destûr-i Suhen*'i ise izafeti sade bir sistemle açıklamış, Arapça ve Farsçadaki farklara işaret etmiş, zamirli izafet gibi dönemi için yenilik sayılabilecek örnekler sunmuştur. Modern döneme gelindiğinde Hânlerî, izafeti hem yapısal hem işlevsel yönleriyle ele almış, özellikle kesik izafetin belirlilik–belirsizlik bağlamındaki işleyişini detaylandırmıştır; bu yaklaşım, izafeti yalnızca bağ kuran bir yapı değil, anlam derinliği oluşturan bir unsur olarak kavramsallaştırmıştır. Ahmed Ateş ve Abdulvehhâb Tarzi ise klasik ve modern perspektifleri harmanlayarak “اضافه عددی، اضافه توصیفی، اضافه ملکی” gibi alt türlerle tanımlamış; zamirli ve sıfatlı izafetleri ayrıca ele alarak öğretim açısından işlevsel bir sistem kurmuşlardır. Öztürk ise, hem klasik terminoloji hem modern dilbilim yaklaşımıyla sade, zamirli ve sıfatlı izafetleri işlemiş; ayrıca izafet zincirinde son unsurun belirleyiciliğine dair tespitleriyle yapısal–anlamsal bağlantıyı netleştirmiştir. Şahinoğlu da izafeti anlam ve belirlilik ilişkisi açısından çözümlenmiş, özellikle “ی” ekinin belirsizlik yaratan işlevini ve izafet zincirinde neden olduğu anlam kaymalarını örneklemiştir. Enverî ve Givî, klasik tasnifleri modern terimlerle yeniden yapılandırmış, böylece klasik kaynaklara bağlı kalarak modern öğretim beklentilerini karşılamışlardır. Nimet Yıldırım ise izafeti yapı, anlam, vurgu, belirlilik ve bağlam boyutlarında çok katmanlı olarak incelemiş; izafeti modern Farsça öğretiminin merkezî unsuru hâline getirmiştir. Genel olarak bakıldığında, klasik eserlerde izafetin daha çok sezgisel, örnek temelli ve Arapça etkili bir yaklaşımla ele alındığı; modern dönemde ise yapısal, anlamsal ve bağlamsal boyutlarıyla sistemleştirilerek dil öğretiminin merkezine yerleştirildiği görülmektedir. Bu gelişim çizgisi, izafetin tarihsel süreçte yalnızca dilin gramatik bir ögesi olmaktan çıkıp, anlam üretiminde ve söylem örgüsünde belirleyici bir unsur hâline geldiğini göstermektedir.

Objektif bir değerlendirme ile ele alındığında, klasik eserlerde izâfet kullanımının yoğun ama tanımsız oluşu, uygulama pratiği yüksek ama kuramsal derinliği eksik bir yaklaşım sunmaktadır. Buna karşılık modern eserlerde izâfetin yapısal katmanlara ayrılması, dil bilgisi öğretiminde büyük kolaylık sağlayabilir. Bu tür dilbilgisel yapıları öğrenirken, öğrencilerin anlamı tam olarak kavramadan, yalnızca biçimsel yapıları ezberlemeleri, dilin daha kapsamlı bir şekilde öğrenilmesini zorlaştırabilir. İzâfet konusunun öğretilmesinde, yalnızca dilbilgisel kuralların değil, yapı, anlam ve bağlam ilişkilerinin de dikkate alınması, dilbilgisel bilgilerin kalıcı bir şekilde kazanılmasını sağlayan etkili bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, izâfet yapısı, klasik dönemden günümüze biçimselden işlevselliğe, sözdiziminden anlam inşasına doğru gelişmiş; her dönemin gramer anlayışına göre yeniden yorumlanmıştır. Farsçada izâfet, yalnızca bir dil bilgisi unsuru değil, aynı zamanda dilin anlam kurucu merkezi olarak hem biçimsel hem de anlam yönüyle derin ve çok boyutlu bir yapı olarak değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, klasik ve modern dönemlerde “isim” konusunun Farsça dilbilgisinde nasıl ele alındığını karşılaştırmalı bir bakış açısıyla tahlil ederek, isim tasnifinin tarihî ve yöntemsel tekâmülünü ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırma için tercih edilen on bir temel eser, yalnızca kendi dönemlerinin dilbilgisel anlayışını yansıtmakla kalmamış, Farsçanın dilsel işlevine ışık tutacak önemli emareler sunmuştur. Araştırma kapsamında ortaya çıkan bulgular, klasik dönem dilbilgisi anlayışının ekseriyetle sezgisel, uygulamaya yönelik ve Arapça nahiv geleneğinden mülhem bir çizgide şekil aldığını; buna mukabil modern dönemdeki yaklaşımların ise daha ilmî, tahlilî ve düzenli kaidelerle inşa edildiğini göstermektedir.

Klasik dönem yazarları, özellikle Bakkâlî, Frâşirî, Ensârî, “isim” konusuna daha çok **Arapça nahiv geleneği** çerçevesinde yaklaşmışlardır. Bu yaklaşımda, **öğretici amaç** ön plana çıkarken dilbilgisinin kuramsal çerçevesi yerine, örneklerle sezdirilen, kullanım odaklı bir sistem tercih edilmiştir.

Klasik-modern geçiş dönemi yazarları olan İsfahânî, Kâşif ve Ateş bu sezgisel yapıya sınırlı olarak derinlik katmaya çalışmışlardır. Anılan yazarlar, dilin işleyişine dair farkındalık geliştirmiş olsalar da hâlâ klasik

kuramsal altyapıya yaslanmakta ve dilbilgisini bir bilim değil, **bir uygulama disiplini** olarak ele almışlardır. Bu bağlamda, isim konusunda verilen örneklerin çeşitliliği artmış, izafet gibi konular daha dikkatli gözlemlerle aktarılmıştır.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, **özellikle Hânlerî, Şahinoğlu, Enverî, Yıldırım ve Öztürk** gibi yazarlarla birlikte, gramer sadece öğretim aracı olmaktan çıkarak bilimsel çözümlene nesnesine dönüşmüştür.

Araştırmanın en önemli katkılarından birisi, klasik dönemde kaleme alınan eserlerin, günümüzde hâlâ kıymetli ve önemli bir konumda olduğunu ortaya koymasıdır. Ancak bu eserlerin sadece olduğu gibi muhafaza edilmesi yeterli değildir. Modern yaklaşımlarla, yani günümüz yöntem ve bakış açılarıyla klasik eserlerin yeniden incelenmesi dilbilgisi araştırmalarına sağlanacak katkılar açısından oldukça mühim bir husustur. Özellikle Arapça ve Türkçe dilbilgisi gelenekleriyle mukayeseli incelemelerin derinleştirilmesi, Farsça isim tasniflerinin diller arası karşılaştırmalarla daha kapsamlı biçimde değerlendirilmesine imkân tanıyacaktır.

Sonuç olarak, Farsçada “**isim**” konusuna dair kuramsal yaklaşımlar, **öğretim temelli sezgicilikten analitik çok katmanlılığa, örneklem odaklı gözlemden sistematik sınıflandırmaya** doğru evrilmiştir. Bu dönüşüm, yalnızca dilbilgisi anlayışının değil, aynı zamanda **dilin nasıl anlaşıldığına ve nasıl öğretildiğine** dair paradigmanın değişimini temsil etmektedir. Dolayısıyla klasik dilbilgisi eserlerinin modern yöntemlerle yeniden değerlendirilmesi hem tarihî birikimin yenilenmesine hem de modern dilbilgisi kuramlarının beslenmesine zemin hazırlamaktadır.

- ❖ **“Yapay Zeka Kullanımı:** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.”

KAYNAKÇA

- Ateş, A., & Tarzi, A. (1976). *Farsça grameri* (2. bs.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Bakkâlî, Ahmed b. İshak. (1534). *Tacu'd-durûs ve 'İzzu'n-nufûs*.
- Çetinkaya, G. (2020). Mîrzâ Habîb-i İsfahânî'nin Farsça dil bilgisi kitapları. *Erdem*, 79, 63–96.
- Çetinkaya, G. (2022). *Anadolu sahasında yazılmış Farsça dil bilgisi kitapları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Enverî, H. & Gîvî, H. A. (2006). *Destûr-i Zebân-i Fârsî*. Tahran: Fâtîmî Yayıncılık.
- Erdem, M. (2011). Türkçede çekim ve yapım eklerinin özellikleri ve sınırları. *Bilig*, 58, 71-90.
- Ensârî, Muhammed Huseyn b. Mes'ud b. Abdurrahim (1298/1880). *Tenbihu's-sıbyân*. İstanbul: Ahter Matbaası.
- Frâşîrî, M. N. (1885). *Kavâ'id-i Fârsiyye ber Tarz-i Nevîn*. İstanbul: Şirket-i Mürettebiye Matbaası.
- Gülmez, A. (2021). Behistun (Bisütun) kitabesinin İslami bakış açısıyla tahlili. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 64–80.
- Hânlerî, P. N. (1976). *Destûr-i Zebân-i Fârsî* (4. bs.). Tahran: İntişârât-ı Bâbek.
- İsfahânî, M. H. (1872). *Destûr-i Suhen*. İstanbul: İzzet Efendi Matbaası.
- Kâşif, G. H. (1913). *Destûr-i Zebân-i Fârsî*. İstanbul: Şems Matbaası.
- Öz, Y. (2016). *Tarih boyunca Farsça-Türkçe sözlükler* (2. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öztürk, M. (2017). *Farsça dilbilgisi* (6. bs.). Ankara: Murat Kitabevi.
- Söylemez, İ. (Ed.). *Afganistan-İran-Tacikistan dil ve edebiyat yazıları*. İstanbul: Demavend Yayınları.
- Şahinoğlu, M. N. (1997). *Farsça grameri sarf ve nahiv*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Yıldırım, N. (2021). Fars edebiyatında kaynaklar. *Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını*, s. 300.
- Yıldırım, N. (2015). *Farsça dilbilgisi*. İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.

ÖMER BAHÂEDDİN EL-EMÎRÎ'NİN ŞİİRLERİNDE DİRENİŞ¹

RESISTANCE IN THE POETRY OF OMAR BAHAA AL-DIN AL-AMIRI

Ömer YUSUF
Ramazan MEŞE

Sayı 6, ss., 73-88.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 10.09.2025

Kabul Tarihi: 19.10.2025

Değerlendirme: Çift Taraflı Kör Hakemlik

Etik Bildirim: lisaniyatstudies@gmail.com

İntihal Denetimi: Yapıldı. (İntihalnet)

Etik Beyan: Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen

nitelikte olup kullanılan veriler literatür

taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir.

Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere

uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada

belirtildiği beyan olunur.

Lisans Bilgisi: Dergimizde yayımlanan çalışmalar, CC-BY-NC-ND lisansı ile açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Issue 6, pp., 73-88.

Article Type: Research Article

Submitted: 10.09.2025

Accepted: 19.10.2025

Evaluation: Double-Blind Review

Ethics Declaration: lisaniyatstudies@gmail.com

Plagiarism Check: Done. (İntihalnet)

Ethics Statement: This study does not require ethics committee approval, and the data used was obtained through a literature review/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to throughout the preparation, and all references are cited in the bibliography.

License Information: The studies published in our journal are published as open access with the CC-BY-NC-ND license.

Atıf Bilgisi / Reference Information:

MEŞE, R., YUSUF Ö. (2025) RESISTANCE IN THE POETRY OF OMAR BAHAA AL-DIN AL-AMIRI, *Lisaniyat Studies Uluslararası Filoloji Araştırmaları Dergisi*, 6, 73-88

Ömer Yusuf

Katkı Oranı: %60

İnönü Üniversitesi

omaryusuf20@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7555-5866

Ramazan Meşe

Katkı Oranı: %40

İnönü Üniversitesi

ramazan.mese@inonu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8524-7923

Abstract

In modern Arabic literature, Palestine and the developments taking place in this geography have constituted one of the most prominent themes addressed in literary works. In particular, the establishment of the State of Israel on Palestinian lands in 1948 and the subsequent resistance movement have become central subjects in the works of many authors. Poets, in particular, have frequently treated the resistance of the Palestinian people against oppression and injustice as one of the dominant themes in their poetry. In this context, one of the poets who engaged with the theme of Palestinian resistance in his works is 'Umar Bahā' al-Dīn al-Amīrī. Recognized as an intellectual and diplomat, al-Amīrī is regarded as one of the leading figures of modern Arabic literature and has produced numerous poetry collections, a significant portion of which directly focus on the Palestinian cause. His profound commitment to the Palestinian issue constitutes one of the fundamental elements of his literary identity. This study examines the theme of "resistance" in the poetry of 'Umar Bahā' al-Dīn al-Amīrī. It analyzes how the turning points in the poet's life and his intellectual background are reflected in his resistance poetry. The aim of the research is to demonstrate that al-Amīrī's poetry occupies a distinctive place within the literature of Palestinian resistance and to reveal that he is not merely a poet of lamentation but also a poet of hope and struggle. In this study, the theme of resistance in al-Amīrī's poetry is evaluated within the following frameworks: a call to awaken from negligence, exhortations to steadfastness and armed struggle, praise for the actions of the Palestinian National Liberation Movement (Fatah), support for the Intifada, glorification of heroism, and the concept of jihād as the ultimate path to liberation. Consequently, it is argued that the poet, drawing inspiration from the Qur'ān, the Sunnah, and Islamic history, treated the theme of resistance with artistic depth and transformed his poetry into a powerful discourse that stirs the conscience of the Muslim ummah.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Modern Arabic Literature, Palestine, Resistance Poetry, 'Umar Bahā' al-Dīn al-Amīrī.

Özet

Modern Arap edebiyatında Filistin ve bu coğrafyada yaşanan gelişmeler, edebî eserlerde en çok işlenen temalardan birini teşkil etmiştir. Özellikle 1948'de İsrail devletinin Filistin topraklarında kurulması ve bunu takip eden direniş süreci, pek çok edebiyatçının eserlerinde merkezî bir konuma yerleşmiştir. Şairler, Filistin halkının maruz kaldığı baskı ve zulme karşı direniş, şiirlerinde öne çıkan başlıca temalardan biri olarak işlemişlerdir. Bu bağlamda Filistin direnişini şiirlerinde ele alan şairlerden biri de Ömer Bahâeddin el-Emîrî'dir. Entelektüel ve diplomat kimliğiyle tanınan modern Arap edebiyatının öncü isimlerinden el-Emîrî'nin pek çok şiir divanı bulunmaktadır ve bunların önemli bir kısmı doğrudan Filistin davasına odaklanmaktadır. Onun Filistin meselesine olan derin bağlılığı, edebî kimliğinin temel unsurlarından birini oluşturur. Bu çerçevede çalışma, Ömer Bahâeddin el-Emîrî'nin şiirindeki "direniş" temasını incelerken şairin hayatındaki dönüm noktalarının ve fikir altyapısının direniş şiirine nasıl yansıtıldığını da analiz etmektedir. Araştırmanın amacı, el-Emîrî'nin şiirinin Filistin direniş edebiyatı içerisinde özgün bir yere sahip olduğunu göstermek ve onun yalnızca bir ağıt şairi değil, aynı zamanda umut ve mücadele şairi olduğunu ortaya koymaktır. Nitel araştırma desenine uygun olarak betimsel analiz yönteminin kullanıldığı çalışmada, el-Emîrî'nin şiirlerindeki direniş teması; gafletten uyanışa çağrı,

¹ Bu makale Ömer Yusuf'un 2025 yılında Doç. Dr. Ramazan Meşe'nin danışmanlığında hazırlayarak İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne sunduğu "Ömer Bahâeddin el-Emîrî'nin Şiirlerinde Filistin" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

metanet ve silahlı mücadeleye teşvik, Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi (Fetih) eylemlerine övgü, İntifada'ya verilen destek, kahramanlıkların yüceltilmesi ve nihai kurtuluş yolu olarak görülen cihad kavramı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Neticede şairin, Kur'an, Sünnet ve İslam tarihinden ilham alarak direniş temasını sanatsal bir derinlikle işlediği ve şiirini ümmetin vicdanını harekete geçiren güçlü bir söyleme dönüştürdüğü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Modern Arap Edebiyatı, Filistin, Direniş Şiiri, Ömer Bahâeddin el-Emîrî.

Structured Abstract

This article presents a thematic analysis of "resistance" in the poetry of 'Umar Bahâ' al-Dîn al-Amîrî (1916-1992), a major figure in 20th-century Arabic literature known as a poet, diplomat, and combatant (*mujahid*). The study's objective is to move beyond general acknowledgment of his pro-Palestinian stance to deconstruct the theological, political, and strategic layers of his resistance poetics. It demonstrates that al-Amîrî's contribution to Palestinian resistance literature is unique, due to the authenticity derived from his direct participation in the 1948 war and his commitment to an Islamic ideological framework. This research posits that al-Amîrî was not a poet of elegy lamenting loss, but a proactive ideologue of struggle who architected a holistic vision for liberation. His poetry is examined as a manifestation of an Islamic interpretation of *iltizâm* (commitment), which contrasts with the predominantly secular nationalist ideologies of his contemporaries. The study seeks to establish his position as a poet of action and hope, whose work functions as a manifesto designed to awaken the collective conscience of the Muslim Ummah, instill resilience, and fortify the belief in ultimate victory.

This study uses a qualitative, textual analysis, conducting a close and contextual reading of 'Umar Bahâ' al-Dîn al-Amîrî's major poetry divans on the Palestinian cause. The primary sources include *Min Wahyi Filastîn*, *al-Hazîmah wa'l-Fajr*, *al-Aqşâ wa Fath wa'l-Qimmah*, and *Hijâratun min Sijjîl*. The framework is interdisciplinary, blending literary criticism with historical and theological contextualization. The methodology involves identifying al-Amîrî's symbolic lexicon, recurring motifs, and rhetorical strategies, particularly his use of irony. A significant component is the examination of *tanâşş* (intertextuality), tracing his dialogue with foundational Islamic texts. The study documents how he integrates Qur'anic verses, Prophetic traditions (Sunnah), and pivotal events from Islamic history to elevate the contemporary political struggle into a timeless and sacred continuum of faith. This approach allows for an understanding of how al-Amîrî constructs a uniquely Islamic poetics of resistance, where every act of defiance is imbued with divine significance.

The research reveals that al-Amîrî's vision of resistance is a sophisticated, multi-stage process for communal revival and liberation.

The foundational stage is a searing critique of the internal maladies of the Arab and Islamic world, a state he diagnoses as *ghafah* (heedlessness). He argues that the 1948 *Nakba* was not merely a military defeat but a consequence of a spiritual and moral collapse. His poetry targets the hollow rhetoric and impotence of Arab leaders, exemplified by his critique of the Bandung Conference, where words were immense but deeds were brief. For al-Amîrî, resistance must begin with an internal awakening—a casting off of false slogans and a return to Islamic principles.

Flowing from this diagnosis is the second stage: a resolute call for armed struggle (*kifâh*) and fortitude (*şabr*) as the only honorable path to reclaiming dignity. He dismisses diplomatic passivity as an exercise in futility. His poetry champions the language of force as the only discourse the occupier understands. He further conceptualizes the conflict as a two-front war against "two enemies": the overt Zionist enemy and the insidious internal enemy of corrupt Arab regimes.

The third stage is the glorification of tangible acts of resistance, transforming principles into celebrated realities. He dedicates powerful verses to the *fidâ'iyyîn* of the Fatah movement, lionizing their performance at the 1968 Battle of Karamah. He elevates this battle by explicitly linking it to the Prophet's victory at Badr, suggesting divine sanction for the Palestinian fighters. His most passionate work is dedicated to the First Intifada. In his divan *Hijâratun min Sijjîl*, the stone-throwing children of Palestine are transfigured into

legendary heroes. The title itself is a Qur'anic reference to the birds that defeated an army with stones of baked clay. Through his verses, a simple stone becomes a sacred projectile, and the Palestinian child an archetype of defiant innocence. He employs bitter irony, as seen in his poem "*Intişārāt Yahūdiyyah*" (Jewish Victories), to expose the moral bankruptcy of an armed state celebrating "triumphs" over unarmed civilians.

The final stage of al-Amīrī's framework is the concept of Jihad. For him, Jihad is the ultimate and sole legitimate path to liberation. He presents it not as indiscriminate violence but as a comprehensive and obligatory Islamic duty (*farḍ*), encompassing spiritual, intellectual, and, crucially, armed defense of the homeland and holy sites. He frames the struggle as a continuous Jihad "until victory" (...*wa-innahu la-jihādun ḥattā al-naṣr...*). In his poetry, the call to Jihad echoes the Islamic call to prayer, framing it as an urgent act of faith.

This study concludes that 'Umar Bahā' al-Dīn al-Amīrī occupies a unique and vital position within the canon of Palestinian resistance literature. His originality is rooted in the synthesis of his lived experience as a *mujahid* with his theological convictions, creating a body of work that is at once authentic and resonant. Unlike peers who operated from secular nationalist platforms, al-Amīrī's poetry is uncompromisingly Islamic, providing a robust theological foundation for the Palestinian cause. He did not merely document tragedy; he prescribed a faith-based cure. His work is a powerful counter-narrative to despair, transforming poetry from a medium of lament into a tool for ideological mobilization, a roadmap for resistance, and a testament to the power of faith against oppression. This research affirms that his legacy is not simply that of a poet who felt for Palestine, but of an intellectual and spiritual guide who articulated a clear and unwavering Islamic vision for its eventual liberation.

Giriş

Ulusal ve siyasi mücadelelerin en hararetli anlarında, edebiyat ve özellikle şiir, bir toplumun ruhunu, acılarını ve umutlarını yansıtan en güçlü ayna haline gelir. Modern Arap dünyasının tarihinde, Filistin meselesi kadar derin ve sürekli bir ilham kaynağı olmuş başka bir trajedi yoktur. 1948 Nekbesi'nden bu yana, Filistin davası, duyarlı şairler için sadece bir siyasi tema olmanın ötesinde, bir kimlik, onur ve varoluş mücadelesinin adı olmuştur. Bu bağlamda, "direniş şiiri" olarak adlandırılan güçlü bir edebi akım yaygınlaşmış, bu akım içinde farklı ideolojik perspektiflerden gelen sayısız şair sesini yükseltmiştir (Polat & Meşe, 2024, s. 605-608). Bu sesler arasında, *İnanan İnsanın Şairi* (Şâiru'l-İnsâniyyeti'l-Mü'mine) unvanıyla tanınan Ömer Bahâeddin el-Emîrî, direniş kavramına getirdiği İslami derinlik ve bizzat mücadelenin içinde yer almış olmanın getirdiği samimiyetle kendine özgü, sarsılmaz bir yer edinmiştir.

Modern Arap edebiyatında "iltizam" (adanmışlık/bağlılık) kavramı, sanatçının fildişi kulesinden çıkarak toplumunun ve ümmetinin sorunlarına karşı sorumlu bir duruş sergilemesini ifade eder (İsat & Zubeyde, 2019, s. 22-30). el-Emîrî, bu kavramı İslami bir perspektifle somutlaştıran en önemli örneklerden biridir. Onun adanmışlığı, ideolojik bir dayatmadan veya popülist bir eğilimden değil, inancının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan, hayatının her aşamasına sinmiş varoluşsal bir duruştur. O, Filistin'i sadece işgal altındaki bir vatan toprağı olarak değil, aynı zamanda İslam ümmetinin ortak kutsalını, ilk kıblesini ve Peygamberin İsrâ mucizesinin yaşandığı mübarek bir mekânı olarak görmüştür. Bu nedenle onun şiirindeki direniş, salt milliyetçi bir tepkinin ötesinde, imanî bir sorumluluk ve cihad ruhuyla beslenir.

Bu çerçevede makale, Ömer Bahâeddin el-Emîrî'nin şiirindeki direniş temasını, temel dinamikleri ve sanatsal tezahürleriyle birlikte incelemektedir. Çalışma, şairin direniş vizyonunu şekillendiren biyografik ve fikrî arka planı detaylıca ortaya koyduktan sonra, bu direnişin en temel meşruiyet kaynağı olan Filistin'in kutsiyetine dair şiirsel tasvirlerini analiz edecektir. Ardından, şiirlerindeki direniş olgusu; ümmetin içinde bulunduğu gaflet haline yönelik sert bir eleştiri ve uyanışa çağrı, metanet ve silahlı mücadeleye teşvik, fedai eylemlerine ve İntifada'ya övgü gibi alt başlıklar altında tahlil edilecektir. Bu tahliller aracılığıyla, el-Emîrî'nin şiirini nasıl bir umut, azim ve mücadele manifestosuna dönüştürdüğü ve Filistin davasını zafere kadar canlı tutacak bir direniş meşalesi olarak nasıl kurguladığı gösterilecektir.

Ülkemizde Ömer Bahâeddin el-Emîrî üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, Muhammed Aşantoğrul'un şairin hayatını ve şiirini genel bir çerçevede ele alan doktora tez çalışması bulunmaktadır. Ayrıca, Yousif Abdulkrem Abdghfor Almashehed tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde şairin Hicâratün min Siccîl divanını üslup yapıları açısından analiz eden bir araştırma bulunmaktadır. Yapılan taramalarda Türkiye'deki akademik çalışmaların bu iki eserle sınırlı olduğu görülmüştür. Yurt dışında ise şairin yaşamını ve sanatını konu edinen birçok çalışma mevcuttur. Ancak, mevcut literatürde el-Emîrî'nin şiirlerinde merkezî bir önem taşıyan Filistin direnişini müstakil ve bütüncül bir tematik yaklaşımla ele alan kapsamlı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu sebeple, yapılan bu çalışma, söz konusu spesifik boşluğu doldurarak alana katkı sunmayı hedeflemektedir.

1. Ömer Bahâeddin el-Emîrî: Şair, Mücahit, Diplomat

Ömer Sıdkı b. Muhammed Bahâeddin el-Emîrî. Baba tarafından kökeni Irak'ın Basra kentine dayanan el-Emîrî (et-Tabbâh, 1988, s. 7/29-32; el-Gazzî, 1992, s. 2/244; er-Rifâî, 2011, s. 19-21; Yusuf, 2002, s. 2/72-73; el-Hilêbî, 2009, s. 18-19; el-Hilêbî, 2006, s. 36-40) 2 Mayıs 1916'da (h. 29 Cemaziyelahir 1334) Suriye'nin Halep şehrinde dünyaya gelmiştir (er-Rifâî, 2011, s. 52-57; el-Hilêbî, 2006, s. 39-40; Heyetü't-Tahrîr, 2008, s. 94). Babası Muhammed Bahâeddin el-Emîrî, Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Halep mebusu olarak görev yapmış, reformist ve entelektüel bir şahsiyetti. Babasının bu kimliği, oğlunun erken yaşta siyaset ve fikir dünyasıyla tanışmasına, olgunlaşmasına ve geniş bir ufuk kazanmasına vesile olmuştur. el-Emîrî, babasının önde gelen düşünce ve siyaset adamlarıyla yaptığı meclislere katılarak, çağının meselelerine dair erken bir bilinç geliştirmiştir (el-Gazzî, 1992, s. 3/416; et-Tabbâh, 1988, s. 7/34; er-Rifâî, 2011, s. 21-42; el-Hilêbî, 2006, s. 43-47, 59-60, 66-67, 78). Annesi Samiye el-Cendeliyye ise derin inancı ve kültürüyle şairin manevi dünyasının şekillenmesinde kilit bir rol oynamıştır. Öyle ki, el-Emîrî'yi Filistin'deki cihada katılması yönünde teşvik eden bizzat annesi olmuştur; bu durum, şairin annesine duyduğu derin saygının ve annesinin onun karakteri üzerindeki belirleyici rolünün önemli bir göstergesidir (el-Emîrî, 1978, s. 14, 16-17, 29-30, 40-44, 272; el-Hilêbî, 2006, s. 68-70; Heyetü't-Tahrîr, 2008, s. 94; er-Rifâî, 2011, s. 42-46).

el-Emîrî, ilk ve orta öğrenimini Halep'te, İslami bir yönelime sahip olan el-Medresetü'l-Fârûkiyye'de tamamlamıştır. Bu okulda, Şeyh Mustafa es-Sermîni ve allâme Ahmed ez-Zerkâ² gibi hocalardan aldığı dersler, onun dinî ve fikrî altyapısını sağlamlaştırmıştır (el-Hilêbî, 2006, s. 73-76; er-Rifâî, 2011, s. 78-79, 83-87; Heyetü't-Tahrîr, 2008, s. 95). Daha sonra Paris'e giderek Sorbonne Üniversitesi'nde Edebiyat ve Dilbilimi eğitimini kısmen almış, Batı düşüncesi ve metodolojisiyle de tanışma fırsatı bulmuştur. Babasının vefatı üzerine Suriye'ye dönerek Şam'daki Arap Hukuk Enstitüsü'nden dönem birincisi olarak mezun olmuştur (el-Hilêbî, 2006, s. 57, 78-79, 81; Heyetü't-Tahrîr, 2008, s. 94-95; Yusuf, 2002, s. 2/72-73; er-Rifâî, 2011, s. 6, 65, 92, 103, 105). Genç yaşta şiir yazmaya başlayan el-Emîrî'nin yeteneği, Mısır'daki *er-Risale* dergisinin kurucusu Ahmed Hasan ez-Zeyyât³ gibi dönemin önemli ediplerinin teşvikiyle gelişmiş ve olgunlaşmıştır (el-Hilêbî, 2006, s. 76-77).

el-Emîrî'nin hayatı, sadece edebi ve akademik çalışmalarla sınırlı kalmamıştır. O, ümmetin meselelerine karşı son derece duyarlı, eylemci bir kimliğe sahipti. Filistin davası, bu duyarlılığın merkezinde yer alıyordu. 1948'de Nekbe'nin⁴ başlangıcında, davasına olan bağlılığını somut bir eyleme dönüştürerek Arap Kurtuluş Ordusu'na (Ceşşü'l-İnkâz) gönüllü olarak katılmış ve Filistin topraklarında, Kudüs ve "Müselles" bölgesi gibi stratejik noktalarda fiilen savaşmıştır. Bu tecrübe, onun ruhunda derin izler bırakmış ve şiirindeki direniş temasının en samimi ve güçlü kaynağını oluşturmuştur. Savaşın acımasızlığına, Arap ordularının yaşadığı hayal kırıklıklarına

² Ahmed b. Muhammed el-Zerka (1285-1357/1868-1938): Yaşadığı dönemde Halep'in en önde gelen fakihlerinden biridir ve el-Emîrî ailesinin el-Hayr Camii gibi bazı büyük camilerinde ders vermiş ve Nizamiye Medreselerinde öğretmenlik yapmıştır. Eski edebiyat ve tarih alanındaki geniş bilgisiyile tanınmıştır ve *Kavâ'idü Mecelleti'l-Ehkâmi'l-Adliyye* üzerine bir şerhi vardır. Aralarında şairimizin de bulunduğu çok sayıda Halepli âlim ve edebiyatçı onun tarafından eğitilmiştir (Ebû Gudde, 1997, s. 83-95).

³ Ahmed Hasan ez-Zeyyât (1885-1968), Mısırlı yazar, *er-Risale* dergisinin kurucusu ve modern Arap nesrinin en önde gelen yazarlarından biridir. Mısır ve Irak'taki çeşitli okullarda Arapça öğretti. Edebî ve nakdî eserler yazdı ve Mecmau'l-Lugati'l-Arabiyye'nin bir üyesiydi. En önemli kitapları şunlardır: *Târîhu'l-Edebi'l-Arabi*, *Vahyü'r-Risâle* (ez-Zirikli, 2002, c. 1, s. 113-114).

⁴ Nekbe: 1948 yılında yüz binlerce Filistinli'nin, Siyonistlerin işgal devleti "İsrail'i ilan etmeleri, I. Arap-İsrail Savaşı'nın patlak vermesi ve bu süreçte yüzlerce Filistin köyünün katliamlar, yıkımlar ve geniş çaplı tahribatlarla yok edilmesi sonucu anavatanlarından zorla sürülmelerini ifade eder. Nüfusun büyük bir kısmı, komşu ülkelere veya Filistin içindeki farklı bölgelere sığınmacı olarak dağılmıştır (Züreyk, 1948, s. 7-15).

ilk elden tanıklık etmesi, onun şiirindeki eleştirel ve gerçekçi tonu beslemiştir (el-Hilêbî, 2006, s. 85-87, 93-94, 98).

Hayatının ilerleyen dönemlerinde diplomatik görevler üstlenmiş; Suriye'nin Pakistan ve Suudi Arabistan Krallığı'ndaki ilk büyükelçisi olarak hizmet etmiştir. Pakistan'da "Pakistan Arapça Cemiyeti"ni kurarak Arap dilini ve İslam kültürünü yaymak için yoğun çaba sarf etmiştir. Bu görevleri sırasında Ebu'l-Hasan en-Nedvî⁵ gibi İslam dünyasının önde gelen âlim ve düşünürleriyle yakın ilişkiler kurarak fikrî birikimini zenginleştirmiştir (el-Hilêbî, 2006, s. 88-91). Ancak siyasi duruşu ve ilkelerinden taviz vermeyen karakteri, dönemin Suriye'deki askeri yönetimiyle ters düşmesine neden olmuştur. Cumhurbaşkanı Edib Çiçekli⁶ rejimine muhalif olması sebebiyle görevinden ayrılmış ve bir süre Irak'ta sürgünde kalarak siyasi mücadelesini sürdürmüştür (el-Hilêbî, 2006, s. 92-93). Daha sonra Lübnan'a yerleşmiş, ancak burada da Filistin direnişine, özellikle Fetih⁷ hareketine verdiği destek nedeniyle tutuklanıp hapsedilmiştir (el-Hilêbî, 2006, s. 79, 82, 85-87, 93-94, 98-99). Bu olaylar, onun direnişin bedelini bizzat ödeyen bir şair olduğunu göstermektedir.

Ömrünün son yıllarını büyük bir saygı gördüğü Fas'ta geçiren şair (el-Hilêbî, 2006, s. 96-97, 99), 1992 yılında vefat etmiş ve vasiyeti üzerine Medine-i Münevver'e'deki Cennetü'l-Baki kabristanlığına defnedilmiştir (er-Rifâî, 2011, s. 551-554; el-Hilêbî, 2006, s. 5, 38-39). el-Emîrî, ardında yirmiyi aşkın şiir divanı bırakmıştır. Bu divanlardan birkaçı doğrudan Filistin meselesine odaklanmıştır: *el-Hezîme ve'l-Fecr* (Yenilgi ve Şafak), *el-Aksâ ve Feth ve'l-Kimme* (Aksa, Fetih Hareketi ve Zirve), *Melhametü'n-Nasr* (Zafer Destanı), *Min Vahyi Filistîn* (Filistin Vahyinden) ve *Hicâratün min Siccîl* (Siccil'den Taşlar). Bu eserler, onun Filistin davasını bir şairin vicdanıyla nasıl içselleştirdiğinin ve bir mücahidin kararlılığıyla nasıl savunduğunun en açık kanıtlarıdır.

2. Filistin Direniş Şiiri

Filistin direniş şiiri, 1948 Nekbesi ile başlayan ve toprak kaybı, sürgün, mültecilik ve işgalin getirdiği acılarla şekillenen modern Arap şiirinin en önemli kollarından biridir. Bu şiir türü, sadece bir ağıt ve hüznün ifadesi olmanın ötesinde, aynı zamanda bir kimlik inşası, ortak hafızayı canlı tutma ve mücadeleye çağrı aracı olarak işlev görmüştür. Arap dünyasının dört bir yanından şairler de eserleriyle bu direniş ruhuna güçlü bir ses vermişlerdir.

Genel olarak direniş şiiri, tematik olarak birkaç ana eksen etrafında gelişir. İlk olarak, kaybedilen vatana duyulan özlem sıkça işlenir. İkinci olarak, işgalin yarattığı trajedinin, katliamların, hapis ve işkencenin acı bir dille tasviri yer alır. Üçüncü ve en önemli eksen ise direnişin kendisidir (er-Rifâî, 2011, s. 523-525). Bu eksen de şiir, pasif bir kederden aktif bir mücadele çağrısına evrilir. Fedailer kahramanlaştırılır, silahlı mücadele yüceltilir ve halk, onurunu korumak için ayağa kalkmaya teşvik edilir. Bu şiir, aynı zamanda işgalcinin dilini ve anlatısını reddeden, kendi tarihini ve haklılığını inşa eden karşı bir söylem oluşturur.

3. el-Emîrî'nin Şiirinde Direniş

Ömer Bahâeddin el-Emîrî'nin şiir evreni, Filistin meselesi ekseninde bir araya geldiğinde, pasif bir ağıt ve keder ifadesinden, aktif bir eylem ve mücadele manifestosuna dönüşür. Onun direniş anlayışının temelinde, davanın siyasi boyutlarını aşan, derin bir akidevî ve varoluşsal bağlılık yatar. Filistin, onun için sadece işgal edilmiş bir toprak parçası değil, İslam akidesinin ve ümmetin ortak hafızasının müdafaa edilmesi gereken

⁵ Ebu'l-Hasan Ali el-Hasanî en-Nedvî (1914-1999): Hindistanlı âlim ve davetçi, yirminci yüzyılın en önde gelen İslam düşünürlerinden biridir. Hindistan'daki Nevdevetü'l-Ulemâ'ya başkanlık etmiş ve İslam düşüncesi üzerine etkili eserler yazmıştır. Bunlar arasında; "Mâzâ Hasira'l-Âlemü bi-İnhîtâi'l-Müslimin" ve "Silsiletü Kışaşı'n-Nebiyin li'l-Ef'âl" bulunmaktadır. Muhammed Ekrem en-Nedvî, *Ebü'l-Hasen en-Nedvî el-âlimü'l-mürebî ve'd-dâ'iyetü'l-hakîm* (en-Nedvî, 2006, s. 40-72).

⁶ Edib Çiçekli (1909-1964), Suriye askeri lideri ve 1953'ten 1954'e kadar Suriye Devlet Başkanıydı. 1948 Filistin Savaşı'na katıldı. Askeri darbe düzenledi, ardından istifa etti ve sürgüne gönderildi, 1964'te Brezilya'da öldürüldü (ez-Ziriklî, 2002, c. 1, s. 285-286).

⁷ Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi (Fetih): Yirminci yüzyılın ellili yıllarının sonlarında kurulan bir Filistin ulusal hareketidir. Askeri başlangıcı, 1 Ocak 1965'te, Kuzey Filistin'deki İsrail hedeflerine karşı ilk fedai operasyonunun düzenlenmesiyle ilan edildi. Hareket, başta Yaser Arafat, Halil el-Vezir (Ebu Cihad) ve Salah Halef (Ebû İyâd) olmak üzere bir grup Filistinli tarafından kurulup Filistin topraklarını özgürleştirmek için silahlı mücadele ilkesine dayanır. Filistin'in kurtuluşunu savundu. 1968 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü'ne katıldı ve en büyük fraksiyonu haline geldi. Kahire'deki dördüncü Filistin Ulusal Konferansı'ndan itibaren liderliğini üstlendi. Fetih'in rolü, popülaritesini artıran 1968'deki Karameh Muharebesi gibi muharebelerde öne çıktı (Sâlih, 2022, s. 85-87, 101, 106, 112).

kutsal bir emanettir. Bu sebeple şiirindeki direniş, salt bir tepkisellikten ibaret olmayıp, köklerini imandan alan, sabırla beslenen ve zafere olan kesin bir inançla yürütülen onurlu bir varoluş mücadelesidir.

Bu imanî temel üzerine inşa edilen direniş, şairin şiirlerinde çok aşamalı ve bütüncül bir süreç olarak işlenir. Bu süreç, ilk olarak ümmetin içinde bulunduğu derin manevi ve siyasi krizin, yani gaflet halinin acımasız bir teşhisiyle başlar. Şair, yenilginin asıl sebebini dış düşmanın gücünden çok, içerideki bölünmüşlükte, ilkesizlikte ve köklerden kopuşta arar. Bu teşhis, kaçınılmaz olarak bir silkinme, metanet ve onuru yeniden kazanmak için silahlı mücadeleyi de içeren bir uyanış çağrısına evrilir. Ardından şair, bu mücadelenin sahadaki somut tezahürlerini, yani Fetih hareketinin fedai eylemlerini ve İntifada'nın kahramanlıklarını büyük bir coşkuyla selamlayarak direniş ruhunu somutlaştırır. Nihayetinde, tüm bu direniş silsilesi, kurtuluşun tek ve meşru yolu olarak gördüğü cihad kavramında birleşir ve ilahi zafere duyulan sarsılmaz bir inançla taçlanır.

el-Emîrî, bu direniş anlatısını örerken zengin bir sanatsal cephanelik kullanır. Şiirleri, Kur'an-ı Kerim, Sünnet-i Nebeviyye ve İslam tarihinin şanlı sayfalarıyla sürekli bir diyalog (tenâs) halindedir. Yaptığı iktibaslar ve telmihlerle, güncel bir siyasi mücadeleyi, tarihin derinliklerinden gelen kutsal bir davanın devamı olarak konumlandırır. Böylece, Filistinli bir çocuğun attığı taşı Bedir'in oklarına, Kerameh'in zaferini İslam'ın ilk fetihlerine bağlayarak direnişe hem manevi bir güç hem de ölümsüz bir anlam kazandırır.

3.1. Uyanışa Davet ve Gafleti Ret

el-Emîrî'ye göre, Filistin'de yaşanan felaketlerin temel nedenlerinden biri, Arap ve İslam dünyasının içine düştüğü gaflet, atalet ve en önemlisi bölünmüşlük halidir. Direnişe geçmeden önce, bu hastalığın teşhis edilmesi ve ümmetin bu ölümcül uykudan uyandırılması gerektiğine inanır. Bu nedenle şiirlerinde, sadece düşmana yönelik bir öfke değil, aynı zamanda ümmetin kendi içine yönelik sert bir eleştiri ve sarsıcı bir uyanış çağrısı yankılanır.

Min Vahyi Filistîn divanında yer alan bir yazısında bu durumu net bir şekilde teşhis eder: "*Beni en çok üzen şey ise genel olarak Arap ümmetinin, Nekbe kültüründen ve ruhundan uzak yaşamasıdır! Sanki o felaket hiç başlarına gelmemiş gibi! ...Arap gençliğinin bugünkü ahlaki ve manevi liyakati, Nekbe günlerindeki kadar düşüktür; Arap orduları sayı ve teçhizat olarak artsa bile.*" (el-Emîrî, 1971, s. 20-22). Bu acı tespit, onun şiirindeki eleştirel tonun ve uyanış çağrısının temelini oluşturur. Şiirlerinde, sahte sloganlara, içi boş konferanslara ve eyleme dönüşmeyen sözlere karşı derin bir tepki vardır. Ona göre kurtuluş, nutuk atmakla değil, kurtuluşun yollarına girmekle mümkündür (el-Emîrî, 1971, s. 21). 1955'teki Bandung Konferansı'nda⁸ Doğu liderlerine seslenirken bu ikiyüzlülüğü eleştirir:

يَا قَادَةَ الشَّرْقِ فِي «بَانْدُونْغ» مَعْدِرَةً إِنَّ شَابَ أَمَالِي الْكُبْرَى بِكُمْ حَذْرٌ

Ey Bandung'daki Doğu liderleri, af dilerim, büyük umutlarım sizinle endişeyle karıştıysa (el-Emîrî, 1971, s. 32-33).

سَجِلُّ أَقْوَالِكُمْ ضَخْمٌ بِهِ سَيْرٌ شَتَّى، وَلَكِنَّ سِفْرَ الْفِعْلِ مُخْتَصِرٌ

Sözlerinizin kaydı, çeşitli siretlerle doludur; lâkin amelinizin defteri kısıdır (el-Emîrî, 1971, s. 32-33).

el-Emîrî için en büyük tehlike, bu eylemsizliği ve bölünmüşlüğü yaratan liderlerin kendisidir. Onlar, halklarını aldatan, yabancı güçlerin kuklası haline gelmiş ve ümmetin kutsallarını pazarlık konusu yapmaktan çekinmeyen kişilerdir. Şair, bu liderlerin durumu karşısında duyduğu hayal kırıklığını ve öfkeyi gizlemez:

⁸ Bandung Konferansı: Sömürgecilikle mücadele ve Güney halkları arasında dayanışmayı teşvik etmek amacıyla 1955 yılında Endonezya'da 29 Asya ve Afrika ülkesinin katılımıyla düzenlenen ve Bağlantısızlar Hareketi'nin ilkelerini oluşturan uluslararası konferans. Konferans Filistin meselesini bir ulusal kurtuluş meselesi olarak ele almış, Filistin halkını desteklediğini ve İsrail işgalini reddettiğini teyit etmiştir (Hassûne, 1955, s. 47, 92-93, 114-115, 169).

وَقُلُوبٌ مِّنْ حَوْلِي حَجَزَ
أَوْطَانِ أَكْفَرُ مَنْ كَفَرُ!!
أَبْنَاءُ يَغْرُبُ أَوْ مُضَرُ!
أَلَى مَجْدُ قَوْمِي وَأَنْدَلُزُ
فَمَضَى التَّعَجُّبُ وَأَنْحَسَرَ

مَا حِيَلْتِي يَا صَاحِبِي
وَالزَّاعِمُونَ قِيَادَةَ الـ
وَيُفَاخِرُونَ بِأَتَهُمْ
قَدْ كُنْتُ أَعْجَبُ كَيْفَ وَلـ
حَتَّى رَأَيْتُ رَجَالَنَا!

Neyleyeyim ey Dostum? Çevremdekilerin kalpleri taş kesilmiş.

Ve vatanlara liderlik ettiğini iddia edenler, en nankörlerden daha nankör!

Ve övünüyorlar Ya'rub veya Mudar'ın evlatları olmakla!

Şaşıyordum nasıl da kavmimin şanı kaybolup gitti ve yok oldu.

Ta ki adamlarımızı görene kadar! İşte o zaman şaşkınlığım geçti ve dindi (el-Emîrî, 1971, s. 27-28).

Bu gaflet hali sadece liderlerle sınırlı değildir; halkların da bu duruma sessiz kalmasını, sahte sloganlarla oyalanmasını eleştirir. 1967 Nekse⁹ yenilgisinin ardından yazdığı şiirlerde bu uyanış çağrısı daha da keskinleşir. Liderlerin halkı boş sloganlarla nasıl aldattığını ve gerçekleri nasıl gizlediğini acı bir dille ifade eder:

تُ وَزُورُ «نَرْقَى» بِهَا شَرَّ مَرْقَى!
للال، في «مَوْكِبِ التَّحْرُرِ»، سَوْقًا!
خَنَقُوا ثُورَةَ «الْجَمَاهِيرِ» خَنْقًا
نَ «بَكِمْتُمْ، فَلَا تُطِيقُونَ نُطْقًا!

«الشَّيْعَارَاتُ» لِالْخُدَاعِ هُتَافًا
وَيَسَافِقُ الشَّعْبُ الْمُكَبَّلُ بِالْأَغْ
مَوْهُوا «التَّكْبَةَ الضَّرُوسَ»، عَلَيْهِ
أَيُّهَا الصُّمُّ عَن دَوَاهِي «حَزِيرَا

“Sloganlar” aldatmaca için birer haykırış ve yalan, onunla tahribatın nirvanasına yükseliriz!

Zincirlenmiş halk, “kurtuluş alayında” sürüklenir!

O acımasız Nekbe/felaketi kamufle edip ona unutturdular, Halkların devrimini bastırdılar.

Ey “Haziran”ın felaketlerine karşı sağıra dönenler, dilsiz kesildiniz, tek bir kelime edemez oldunuz! (el-Emîrî, 1971, s. 165-167).

Bu dizeler, halkların nasıl bir aldatmaca içinde olduğunu ve "kurtuluş" adı altında aslında esarete sürüklendiğini gösterir. Şair, bu sahte düzene karşı sessiz kalanları "sağırılar" ve "dilsizler" olarak nitelendirerek onları sarsmaya ve bu gaflet uykusundan uyandırmaya çalışır. Liderlerin sadece başarısız değil, aynı zamanda Allah'a karşı küstahlık içinde olduklarını ve yenilginin asıl sebebinin bu manevi çöküş olduğunu belirtir:

⁹ Nekse: 1967 yılındaki Nekse yenilgisi ilk Nekbe'nin yaralarını daha da derinleştirmiş ve Kudüs ile Mescid-i Aksa da dâhil olmak üzere işgal altındaki toprakların alanını genişletmiştir. Nekse, ya da Haziran 1967 Savaşı, Batı literatüründe “Altı Gün Savaşı” olarak bilinir. Bu savaş, bir yanda İsrail ile diğer yanda Mısır, Suriye ve Ürdün arasında 5-10 Haziran 1967 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Savaş, Arap ordularının yenilgisi ve İsrail'in Mısır'dan Sina Yarımadası ve Gazze Şeridi'ni, Ürdün'den Doğu Kudüs dâhil Batı Şeria'yı ve Suriye'den Golan Tepeleri'ni işgal etmesiyle sonuçlanmıştır (Ömer, 2015, s. 382).

قَدْ كَابَرُوا اللَّهَ، وَاسْتَدْعَلُوا عَلَى سَفِهِ
وَأَعْلَنُواهَا، وَمَا خَاضُوا مَعَامِعَهَا!
مُنَى كَوَاذِبُ، دَعْوَى غَيْرِ مُعْتَنَقِ!
وَلَا أَعَدُّوا لَهَا إِعْدَادَ ذِي حَدَقِ!
هَذِي جَحَافِلُهُمْ مُهْزَمَةُ الْمِرْقِ
فَكَانَ مِنْ أَمْرِنَا مَا كَانَ مِنْ فَشَلِ

Allah'a karşı küstahlaştılar, akılsızca böbürlendiler, yalan dolan kuruntular, benimsenmeyen davalarla!

Onu ilan ettiler, ama savaşına girmediler! Ve ustaca bir hazırlık yapmadılar!

İşte bu yüzden başarısızlık bizim sonumuz oldu. İşte onların orduları perişan halde mağlup! (el-Emîrî, 1968, s. 15-16).

el-Emîrî için uyanış, sadece siyasi bir bilinçlenme değil, aynı zamanda ahlaki ve manevi bir diriliştir. Çözüm, ümmetin kendi kimliğine, tarihine ve inancına dönmesinde yatar. Gafletten kurtulmak, sahte liderleri ve ithal ideolojileri redderek yeniden İslam'ın birleştirici ve diriltici sancağı altında toplanmakla mümkündür.

3.2. Metanete ve Silahlı Mücadeleye Davet

Ömer Bahâeddin el-Emîrî'nin şiirinde ümmetin içinde bulunduğu gaflet halinin teşhisi, asla bir umutsuzlukla veya karamsarlıkla sonuçlanmaz. Aksine, bu teşhis, bir tedavi reçetesinin ilk adımıdır. Hastalığı tüm çıplaklığıyla ortaya koyduktan sonra şair, direnişi, metaneti ve silahlı mücadeleyi kurtuluşun ve onurun yeniden kazanılmasının yegâne yolu olarak işaret eder. Onun için pasif bir bekleyiş veya zalimin insafına sığınmak, zilleti kabullenmektir. Gerçek onur, ancak bedeli ödenerek, mücadele edilerek ve düşmanın anladığı tek dil olan güç diliyle konuşularak geri alınabilir.

Şair, laf üretmekle yetinen, eyleme geçmeyen konferansları ve liderleri sert bir dille eleştirir. Ona göre, yenilginin utancını temizleyecek tek şey, fedakârlık ve kararlılıkla yürütülen bir mücadeledir:

خَزِيْهِ الْهَزِيْمَةِ لَا يَجْتَنُّ شَأْفَتَهُ¹⁰
دَعَائِمُ الْمَجْدِ: إِيْمَانٌ وَمَعْرِفَةٌ
غَيْرُ الْكِفَاحِ، فَمَا يُجْدِيهِ مُؤْتَمَرُ
وَعُدَّةٌ وَعَدِيدٌ لِأَلَى صَبْرُوا

Yenilginin utancını, mücadeleden başkası kökünden söküp atamaz; konferanslarda fayda vermez?

Yüceliğin dayanakları şunlardır: İman, bilgi, donanım ve sabredenler için yeterli insan gücü (el-Emîrî, 1971, s. 32-33).

Bu dizeler, el-Emîrî'nin direniş felsefesinin bir özetidir. Zafer; iman, bilgi (strateji), maddi hazırlık (donanım) ve sabırlı insan gücünün birleşiminden doğar. Şairin gözünde mücadele (*kifâh*), sadece fiziksel bir eylem değil, aynı zamanda manevi bir arınma sürecidir. Yenilginin getirdiği zillet ve onursuzluk, ancak bedel ödenerek, kan ve ter dökülerek temizlenebilecek bir lekedir. Konferanslar ise bu lekeyi sadece daha parlak sözlerle örten, ancak asla ortadan kaldırmayan nafîle çabalarıdır. Zaferin dayanaklarını sayarken "imani" ilk sıraya koyması, onun direniş anlayışının temelini ortaya koyar: Strateji, teçhizat ve asker sayısı ancak sağlam bir inanç temeli üzerine inşa edildiğinde anlamlı ve kalıcı bir zafere dönüşebilir.

Bu temelden hareketle, ümmete yönelik çağrısı net, keskin ve coşkuludur. Bu çağrı, sadece Araplara değil, İslam kimliğini taşıyan herkese yöneliktir:

يَا أُمَّةَ الْعَرَبِ وَالْإِسْلَامِ حَيِّ عَلَى الْ— جِهَادِ، أَنْ أَوَانَ الرَّحْفِ فَاسْتَبَقُوا...

Ey Arap milleti, ey İslam ümmeti, haydi cihada, artık saldırı zamanı, koşun... (el-Emîrî, 1971, s. 53).

¹⁰ يَجْتَنُّ شَأْفَتَهُ: Kökünden söküp almak (İbn Manzûr, 1993, c. 2, s. 126; c. 9, s. 168).

Bu sadece retorik bir coşku ifadesi değil, aynı zamanda kurtuluş için tek yolun cihad olduğuna dair derin bir inancın ilanıdır. *el-Hezîme ve'l-Fecr* divanında, 1967 yenilgisinin acısını tasvir ederken dahi umudunu yitirmez ve zaferin formülünü yeniden hatırlatır:

وَالْتَّصِرُ بِالصَّبْرِ وَالْإِيمَانِ مَعْقِدُهُ وَالْمَجْدُ بِالْعَزْمِ وَالْإِعْدَادِ وَالسَّبَقِ

Zaferin düğüm noktası sabır ve imandır; şanı elde etmek ise azim, hazırlık ve önde gitmekle olur (el-Emîrî, 1968, s. 19).

Sabır ve iman, silahlı mücadeleyi de içeren direnişin manevi yakıtıdır.

Şair, mücadelenin sadece dış düşmana karşı olmadığını da vurgular. *Min Vahyi Filistîn* divanında yer alan "Adüvvân" (iki Düşman) başlıklı şiirinde, ümmetin aynı anda iki düşmanla savaştığını belirtir. Biri, hilesi ve savaşı aşikâr olan dış düşman Siyonistlerdir. Daha tehlikeli olan ikinci düşman ise, kendi halkına zulmederek adeta düşmanının ahlakına bürünmüş ve şairin tırnak içinde "Yahudi ahlakı" olarak betimlediği, "içimizden" bir yöneticidir:

عَدُوُّ صُرَاخٍ، سَافِرُ الْكَيْدِ وَالْوَعَى
«يَهُودُ»، وَهَلْ أَخْنَى وَأَشْنَا وَأَمْكَرُ
وَأَخَرُ «أَخْلَاقُ الْيَهُودِ» تَحَكَّمَتْ
بِهِ، حَاكِمٌ مِنَّا يَجُورُ وَيَغْدِرُ!

Biri açık düşman, hilesi ve savaşı aşikâr "Yahudiler"; daha alçak, daha kötü ve daha kurnazı var mı?

Diğeri ise "Yahudi ahlakının" hükmettiği; bizden bir yönetici ki, zulmeder ve hainlik eder! (el-Emîrî, 1971, s. 124).

Bu tespit, mücadelenin çift yönlü olması gerektiğini gösterir: Hem dış işgale karşı hem de içerdeki yozlaşma ve ihanete karşı bir direniş. Bu iç düşman alt edilmeden, dış düşmana karşı verilecek mücadelenin tam bir zafere ulaşması mümkün değildir.

Şairin mücadele çağrısı, özellikle liderlere yöneliktir. Onları, halkın gücünü İslam sancağı altında birleştirmeye ve korkaklığı bir kenara bırakarak savaş meydanına atılmaya davet eder. *Melhametü'n-Nasr* divanında yer alan bir kasidede, bir liderin şahsında tüm yöneticilere seslenerek izlenmesi gereken yol haritasını çizer:

فَاجْمَعِ عَلَى اللَّهِ الْعِبَا وَجَدْ صُفُوفَ الْعُرْبِ بِأَلْ
دَ، فَإِنَّهُ رَبُّ الْعِبَادِ
فَالْقَوْمُ فِي الصَّفِّ الْمَشْتَأْتِ
إِسْلَامٍ وَأَنْتَ هَجِ الرَّشَادِ
وَأَمْدُ «فَلَسْطِينَ» السَّلِي
تَ لَيْسَ يَنْفَعُهُمْ عَتَادِ
وَأَشْدُّ عَلَى أَعْدَائِهَا أَلْ
بَةَ بِالْمُضَمَّرَةِ الْجِيَادِ¹¹
بَاغِينَ بِالْقَوْمِ التَّيَادِ
وَحُضِ الْوَعَى، فَالْتَّصِرُ حَفْ
قُ وَالطُّغَاءُ إِلَى نَفَادِ

Kulları Allah'ın sözüne çağırıp birleştir, zira O kulların Rabbidir.

Arapların saflarını İslam ile birleştir ve yönelt doğru yola.

Safları dağılmış kavme hiçbir teçhizat vermez fayda.

¹¹ الْمُضَمَّرَةُ الْجِيَادُ: Özel bir eğitim ve bakımdan geçirilerek yarış veya savaş için hazırlanmış At (İbn Manzûr, 1993, c. 4, s. 491-492).

Ve yardım et gaspedilmiş "Filistin'e" savaşçı hazırlıklı atlarla.

Onun düşmanlarına, O zorbalara saldır çetin kavimle.

Ve savaşa atıl; çünkü zafer haktır ve zalimler mahkûmdur yok olmaya (el-Emîrî, 1974, s. 20-22).

Bu dizeler, el-Emîrî'nin stratejik vizyonunu açıkça ortaya koyar. Ona göre askeri teçhizat ve maddi güç, ancak manevi bir birlik ve doğru bir ideolojik zemin (İslam) üzerine kurulduğunda etkilidir. Birlik olmadan teçhizat işe yaramaz. Bu birlik sağlandıktan sonra atılacak adımlar ise nettir: Gasp edilmiş Filistin'e somut askeri destek sağlamak ve zalim düşmanın üzerine cesurca yürümek. Şair için zafer, bir ihtimal değil, bu şartlar yerine getirildiğinde gerçekleşmesi kaçınılmaz olan ilahi bir vaattir.

3.3. Filistin Ulusal Kurtuluş Örgütü Fetih'e Övgü

Ömer Bahâeddin el-Emîrî'nin şiiri, direnişin sahadaki somut tezahürlerini büyük bir coşkuyla selamlar. 1960'ların ortalarından itibaren Filistin direniş sahnesinde belirginleşen fedai eylemleri ve bu eylemlerin öncüsü olan "Fetih" hareketi, onun şiirinde özel bir yer bulur. O, bu hareketi, Arap rejimlerinin acziyetine ve eylemsizliğine bir cevap, ümmetin vicdanından doğan bir umut ışığı olarak görür. Ancak bu övgü, koşulsuz bir partizanlık değildir. Aksine, bir nasihat ve yönlendirme sorumluluğu içerir. Şair, Fetih'i İslam'ın yolundan ayrılmamaya, takvaya sarılmaya ve mücadelesini Allah rızası için sürdürmeye davet eder.

Emîri Fetih'e doğrudan seslenir ve 1968'deki Karameh Muharebesi'nde¹² kazanılan zafere telmihte bulunarak ilahi desteği hatırlatır. Bu muharebe, 1967 yenilgisinin ardından gelen ilk askeri başarı olması sebebiyle Arap dünyasında büyük bir moral kaynağı olmuştur. el-Emîrî, bu zaferi dünyevi bir başarı olarak değil, ilahi bir müdahale olarak görür ve onu İslam tarihinin en büyük zaferi olan Bedir Gazvesi ile ilişkilendirir:

فَيَا «فَتْحُ» هَذِي يَدُ اللَّهِ مُدِّي إِلَيْهَا يَدًا، وَاسْتَزِيدِي الْعَطَاءَ
أَمَا أَبْصَرَ الْأَوْفِيَاءَ الْمَلَائِكُ يَوْمَ «الْكَرَامَةِ» فِي الْأَوْفِيَاءِ؟

Ey "Fetih", işte bu Allah'ın elidir, ona bir el uzat ve ihsanını artır.

O vefalılar, "Karameh Muharebesi" gününde melekleri vefalılarının yanında görmediler mi? (el-Emîrî, 1971, s. 16-17).

مَا بَيْنَ «بَدْرٍ» وَ«الْكَرَامَةِ» عُرْوَةٌ قُدْسِيَّةٌ، وَمَلَائِكُكَ أَرْحَامُ

"Bedir" ile "Kerameh" arasında kutsal bir halka vardır ve melekler (onlar arasında) bir bağıdır (el-Emîrî, 1970, s. 24).

Bedir'de müminlere yardım eden meleklerin, Kerameh'te de vefalı mücahitlerin yanında olduğunu imâ ederek, Fetih hareketinin mücadelesini kutsal bir tarih zincirine eklemeler. Bu, harekete hem büyük bir onur verir hem de büyük bir sorumluluk yükler. Bu nedenle şair, övgüsünün hemen ardından nasihatini sıralar ve hareketin geleceğine dair endişelerini dile getirir:

يَا «فَتْحُ» أَمْ «الْعَاصِفَاتُ» تَيْقِظِي يُخْشَى عَلَى عَزَمَاتِكَ الْإِزْغَامُ
وَيُخَافُ أَنْ يَطْغَى عَلَيْكَ مِنَ الْعِدَا بَعْدَ الْهُدَى، الْإِغْرَاقُ وَالْإِفْخَامُ

¹² Karameh Muharebesi: 21 Mart 1968 tarihinde Ürdün ordusu ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) -Fetih hareketi büyük kısmını oluşturyordu- ile İsrail işgal ordusu arasında gerçekleşmiştir. Savaş 21 Mart 1968'de bir tarafta Ürdün ordusu ve el-Fetih'in çoğunlukta olduğu Filistin Kurtuluş Örgütü, diğer tarafta ise İsrail işgal ordusu arasında gerçekleşmiştir. Savaş Ürdün toprakları içinde Ürdün Nehri'nin doğusundaki Kerame bölgesinde gerçekleşti. Ürdün'den işgal altındaki topraklara doğru başlatılan Fedai operasyonlarına yanıt olarak meydana geldi. Ürdün güçleri ve direniş hareketleri İsrail saldırısını püskürtmeyi başardı ve ağır kayıplar verdirerek onları geri çekilmeye zorladı. Bu muharebe 1967'deki Neksedden sonra kazanılan ilk zafer olarak kabul edilir (Sâlih, 2020, s. 2-4, 22-26).

لِيَفْتَّ فِي عَضُدٍ «الْفِدَاءِ» مُرَاوَعًا بِاسْمِ السَّلَامِ، وَ«سَلْمُهُ» اسْتِسْلَامٌ!

Ey "Fetih", ey kasırgaların anası, uyanık ol, azminin zorla bastırılmasından korkulur.

Ve korkarım ki, doğru yoldayken düşmanın yıpratma ve sızma taktikleri seni yoldan çıkarır.

"Feda"nın gücünü kırmak için barış adına aldatıcı bir şekilde, oysa onların gözünde barış teslim olmaktır! (el-Emîrî, 1970, s. 22).

Şair, Fetih hareketinin başarısını ve meşruiyetini, Allah'ın yardımına ve İslamî ilkelere bağlılığına endeksler. Onu, selefin yolunun bir devamı olarak görür ve müminlerin ona olan bağlılığının sebebini bu İslami temele dayandırır:

مَا أَنْتِ إِلَّا «الْفَتْحُ» مِنْ سَلْفٍ مَضَوْا لَّهُمْ عَلَيْنَا مَوْثِقٌ، وَذِمَامٌ¹³
بِاللَّهِ فُؤْمَتِ، وَبِاسْمِهِ وَبِحَقِّهِ لَكَ مِنْ رِقَابِ الْمُؤْمِنِينَ زِمَامٌ

Sen, ancak bizlere ahdi ve zimmeti olan geçmiş bir selefin Fethisin.

Sen Allah'la, O'nun ismiyle, O'nun hakkıyla kıyama durdun. İnananların gönül bağlılığı da bu yüzden sanadır (el-Emîrî, 1970, s. 23).

Bu dizeler, el-Emîrî'nin direniş örgütlerine bakışını özetler: Onların gücü ve meşruiyeti, seküler ideolojilerden değil, Allah'a ve ümmetin tarihsel mirasına olan bağlılıklarından gelir. Bu İslami kimlik korunduğu sürece, hareket zafere ulaşma potansiyelini taşır; ancak bu kimlikten uzaklaştığı anda, hem meşruiyetini hem de gücünü yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalır.

3.4. İntifadaya Destek ve Kahramanlıkları Yüceltme

1987'de patlak veren ve "Taş İntifadası" olarak bilinen Birinci Filistin İntifadası¹⁴, el-Emîrî'nin şiirinde direniş temasının zirveye ulaştığı bir dönüm noktası olur. Şair, bu halk hareketinde, özellikle de çocukların ve gençlerin en modern silahlara karşı taşlarla karşı koymasında, imanın maddeye üstünlüğünün ve zulmü reddeden fitratın en saf halini görür. Bu döneme adadığı *Hicâratün min Siccîl* divanı, İntifada kahramanlıklarına yazılmış bir destan niteliğindedir. Divanın adı bile başlı başına bir manifestodur. "Siccil", Kur'an-ı Kerim'de Ebrehe'nin fil ordusunu helak eden Ebabel kuşlarının attığı taşları ifade eder (Fil, 105/1-5). Şair bu başlıkla, Filistinli çocukların attığı sıradan taşları, ilahi bir misyonla yüklenmiş kutsal silahlara dönüştürür.

El-Emîrî, divanın girişinde İntifada'yı şöyle tanımlar: *"Bu, zulmü ve aşağılanmayı reddeden fitratın saflığından ve Allah'a olan imanın izzetinden, O'nun desteğine ve yönlendirmesine olan güvenden, davanın adaletine ve uğruna ölümü göze alarak hayatını feda edecek kadar değerli olduğuna dair sarsılmaz bir inançtan kaynaklanan, son derece coşkulu ve içten bir atılımdır!"* (el-Emîrî, 1989, s. 19).

İntifada'nın toplumsal bir seferberlik olduğunu, kadınların güçlerinde erkekler gibi olduğu, küçüklerin büyüklere önderlik ettiği topyekûn bir direniş olduğunu vurgular:

صَارَ التِّسَاءُ رَجَالًا قَادَ الصِّغَارَ الْكِبَارًا

¹³ ذِمَامٌ: Ahit, söz, hak, güvence (İbn Manzûr, 1993, c. 12, s. 221).

¹⁴ Birinci Filistin İntifadası; aynı zamanda Taş İntifadası ve Filistin Halk İntifadası olarak da bilinir, hatta Taş Çocuklar İntifadası adıyla da anılır. Filistin halkının İsrail işgaline karşı bir direniş biçimidir. İntifada, Aralık 1987'nin başlarında Gazze Şeridi'ndeki Cibaliye kampında, bir İsraili yerleşimcinin dört Filistinliyi kasten ezerek şehit etmesiyle patlak verdi ve kısa sürede Batı Şeria ile Kudüs'e yayıldı. Bu İntifada, tezâhürat-miting, grev, taş kullanarak çatışma, ekonomik boykot ve diğer sivil isyan şekillerini içeren geniş çaplı halkın katılımıyla öne çıktı. Filistin mücadelesi tarihinde önemli bir dönüm noktası teşkil etmiş, Filistin davasının uluslararası ve medya gündeminin ön plana taşınmasına katkıda bulunmuştur (en-Neşşâş, 1994, s. 89-100).

مِنْ كُلِّ فَجِّ عَمِيقٍ أَفْوَاجُهُمْ تَتَبَارَى..!
الْعَزْمُ فَلَّ حَدِيدًا وَالْكَفُّ تَرْمِي حِجَارًا..!
فَكُلُّ قَذْفَةٍ زَنَدٍ تَصُدُّ ثُمَّ عِيَارًا!

Kadınlar Erkek libasına büründüler... Küçükler büyüklere önderlik etti.

Her derin vadiden... Kafileleri yarışır!

Azim, demiri (Silahı) eritti... Ve el taşları fırlatır!

Her bir bileğin atışı... Orada bir mermiyi durdurur! (el-Emîrî, 1989, s. 72-74).

Şair, *İntisârat Yehûdiyye* (Yahudi Zaferleri) başlıklı şiirinde, işgal ordusunun acımasızlığını ve silahsız bir halk karşısındaki sahte zaferlerini ortaya koymak için keskin bir ironi kullanır. Üç sahne halinde, İsrail askerlerinin bir çocuğa, dört gence ve bir kız ile annesine karşı işlediği suçları alaycı bir dille "zafer" olarak nitelendirerek anlatır. Birinci sahnede, masum bir çocuğa işkence edip öldüren askerlere şöyle seslenir:

أَجْنُودَ «إِسْرَائِيلَ»... يَا
هَيَّا... أَقْتُلُوا الطِّفْلَ الْفَاسِدَ
مِنْ دَمْعِهِ.. وَدِمَائِهِ..
«رَمَزَ» الْجِدَارَةَ... وَالْحَضَارَةَ..!
طِينِيَّ وَأَتَّخِذُوا عُصَارَةَ..
وَتَبَادَلُوا الْكَأْسَ الْمُدَارَةَ
جَيْشِ الْيَهُودِيِّ أَنْتِصَارَةَ!
سَجِّلْ أَيَا تَارِيخُ، لِي

Ey "İsrail" askerleri... Ey becerinin... Ve medeniyetin "sembölü"!

Haydi... Filistinli çocuğu öldürün ve özünü alın...

Gözyaşlarından ve kanlarından... Dolaşan kadehi birbirinize uzatın.

Ey tarih, Yahudi ordusunun zaferini kaydet! (el-Emîrî, 1989, s. 121-122).

أَجْنُودَ «إِسْرَائِيلَ»... «أَزْ»
عِشْرُونَ أَنْتُمْ... فَلْيَسِدْ
مَرْحَى.. جُنُودَ «يَهُودَ»..! قَدْ
هَيَّا... ازْكُلُوهُمْ.. وَارْجُمُو
وَتَمَتَّعُوا بِفَنَائِهِمْ..!
بَعَّةٌ» أَتَارُوا زَوْبَعَةً..!
دِ كُلِّ فَرْدٍ مِذْقَعَةً
أَسِرَ الشَّبَابِ الْأَرْبَعَةَ..!
هُمْ... بِالْحَصَى.. وَالْمِقْرَعَةَ..!
وَتَدَاوَلُوا كَأْسًا مُدَارَةَ

Ey İsrail" askerleri... "Dört kişi" fırtına kopardı!

Siz yirmisiniz... Her biriniz silahını doğrultsun!

Aferin size, ey "Yahudi" askerleri! Dört genç esir alındı bile!

Haydi... Onları taşılayın tekmeyle ve sopalarla vurun!

Onların yok oluşundan zevk alın... Ve kadehi aranızda dolaştırıp çevirin (el-Emîrî, 1989, s. 123-124).

حَبَبَتِ الْقَدَارَةَ.. وَالْعَهَارَةَ..
بَصَقَتْ عَلَيْكُمْ بِالْحِجَارَةَ..
رَشَّاشٌ، صُوبُوا مِنْهُ نَارَهُ
هُ... وَأُمَّهَا هَجَمَتْ مُتَّارَةَ..
طَرَحَتْ... فَتَادُوا بِالْبِشَارَةَ!..
وَتَدَاوَلُوا كَأَسَا مُدَارَةَ

أَجْنُودَ «إِسْرَائِيلَ»... يَا
هُذِي «فَتَاةُ الْقُدْسِ» قَدْ
لَا تَهْرُبُوا... بَلْ سَدِّدُوا الر
هَاقِدُ تَجَنَّدَتْ¹⁵ الْفَتَا
وَأَصَابَهَا الرَّشَّاشُ، فَأَنْ
قَاتَلُوا الْفَتَاةَ.. وَأُمَّهَا

"İsrail" askerleri... Ey pisliğin ve ahlaksızlığın dibi...

İşte "Kudüs kızı" üzerinize taşlarla tükürdü...

Kaçmayın... Makineli tüfeği doğrultun, mermi yağdırın!

İşte genç kız yere serildi... Annesi ise hiddetle saldırdı...

Makineli tüfek onu da vurdu, yere düştü... Müjdeleler olsun diye sesleri yükseldi!

Genç kızı ve annesini öldürdüler, kadehi aralarında dolaştırıp çevirdiler (el-Emîrî, 1989, s. 125-126).

Bu acı ironi, işgalin ahlaki çöküşünü ve vahşetini gözler önüne sererken, aynı zamanda direnişin haklılığını ve ahlaki üstünlüğünü vurgular. *Tıflü Filistinî'l-Mârid* (İsyankâr Filistinli Çocuk) kasidesinde, İntifada çocuğunun efsanevi bir portresini çizer. Bu çocuk, artık bireysel bir varlık değil, bir ümmetin dirilişini simgeleyen bir arketiptir. Korku zincirlerini kırmış, "Allahu Ekber" nidalarıyla ölüme meydan okuyan, sol eliyle göğsündeki yarayı tutarken sağ eliyle Kur'an'ı kaldıran bir kahramandır:

صَائِحًا: اللَّهُ أَكْبَرُ...

وَأَنْبَرَى مِنْ سِجْنِهِ، مِثْلَ شِهَابٍ... وَتَحَرَّرَ...

ضَاقَ بِالْفُؤْمِ... وَاسْتَعَلَى عَلَيْهِ... فَتَكَسَّرَ...

Haykırarak: Allahu Ekber...

Dar geldi ona Güğüm... Ve yükseldi, üzerine çıktı... Derken parçalandı... Ve zindanından fırladı, Bir meteor gibi... Ve özgürleşti...

وَالْيَدُ الْيُمْنَى بِهَا الْقُرْآنُ... مِلءَ الْكُونِ... يَزْأَنُ..

كَفَّهُ الْيَسْرَى تَضُمُّ الْجُرْحَ، فِي الصَّدْرِ الْمُعَقَّرِ...

وَهُوَ يَشْتَدُّ... وَلَا يَزْتَدُّ يَمْضِي كَالْعَضَنَفَرِ...

Sol eli yarayı sarar. Toz-toprağa bulaşmış göğsünde... Sağ elinde ise Kur'an var... Evrene duyurur... Kükrer...

Ve o daha da kuvvetlenir... Geri dönmez, aslan gibi ilerler... (el-Emîrî, 1989, s. 81-87).

Bu imge, el-Emîrî'nin direniş anlayışının özünü yansıtır: Fiziksel acıya rağmen manevi güçten beslenen, kaynağını imandan (Kur'an) alan ve asla geri adım atmayan bir kararlılığı yansıtmaktadır.

¹⁵ جَنْدَل: Taş veya sert zemin (İbn Fâris, 1972, c. 1, s. 512).

3.5. Cihat: Kurtuluşa Giden Tek Yol

el-Emîrî'nin şiirindeki direniş temasının ulaştığı nihai nokta, cihadın kurtuluş için tek ve meşru yol olduğu fikridir. Şair için cihad, sadece silahlı çatışmadan ibaret değildir; ahlaki, manevi, fikrî ve maddi tüm enerjileri Allah yolunda, hakkı üstün kılmak ve zulmü ortadan kaldırmak için seferber etmeyi içeren kapsamlı bir kavramdır. Ancak bu kapsamlı tanım, Filistin bağlamında silahlı mücadeleyi dışlamaz, bilakis onu zorunlu ve kaçınılmaz bir parça olarak görür.

Şair, barışçıl çözümlerden ve uluslararası diplomasiden umudunu kesmiştir. Mektuplarından birinde belirttiği gibi, "Nekbe'nin kaygan zemini hâlâ aynı zemindir" ve bunun sebebi "Arap hükümdarlarının bölünmüşlüğü" ve "inatçı gaddar düşmanlar" karşısındaki acziyetleridir (el-Emîrî, 1971, s. 21). Bu nedenle çözüm, dışarıdan değil, ümmetin kendi içinden, kendi gücünden ve inancından doğacaktır.

وَأَنَّهُ لِيَجْهَدَ حَتَّى النَّصْرِ... وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ

... Bu zafere dek bir cihattır... Büyük ve Yüce olan Allah'tan başka hiçbir yardım ve güç yoktur (el-Emîrî, 1989, s. 28).

Bu cümle, onun vizyonunu özetler: Cihat bir süreç, zafer ise kaçınılmaz bir sonuçtur.

Şair, bu çağrısını en net ve en coşkulu şekilde *Min Vahyi Filistîn* divanında yapar. Buradaki seslenişi, sadece siyasi bir toplanma çağrısı değil, ezandaki "Hayye ale's-Salâh" (Haydi namaza) nidasını andıran kutsal bir davettir:

يَا أُمَّةَ الْعَرَبِ وَالْإِسْلَامِ حَيَّ عَلَى الْجِهَادِ، أَنْ أَوَانَ الرَّحْفِ فَاسْتَبِقُوا...

Ey Arap milleti, ey İslam ümmeti, haydi cihada, artık saldırı zamanı, koşun... (el-Emîrî, 1971, s. 53).

Bu dize, cihadı, namaz gibi ertelenemez ve kaçınılmaz bir İslami görev mertebesine yükseltir. Zamanın geldiğini "فَاسْتَبِقُوا" belirterek, atalete yer olmadığını altını çizer.

Şair, Filistin'deki cihadın, Aksa'da namaz kılınacak güne dek süreceğini ifade ederek ruhani ve maddi egemenliğin birleştiği bir gelecek vizyonu sunar. Bu vizyon, yaşlı neslin mücadelesini genç neslin devralacağı, sürekliliği olan bir ahittir:

سَأُوَالِي جِهَادَنَا فِي فِلَسْطِينِ
مَوْعِدُ مُبْرَمٍ إِذَا مَاتَ عَنْهُ
عَلِمُ الْكُونِ فِي عَدِيٍّ، وَنَشِيدُ أَلِ
نَنْ نُقِيمُ الصَّلَاةَ فِي «أَقْصَانَا»
شَيْخُنَا الْقَرْمُ¹⁶ فِيهِ يَنْمُو فَتَانَا
كُونَ طُرًّا وَخَطَّنَا وَخَطَانَا

Filistin'de cihadımız devam edecek, namazı "Aksa'mızda" kılacağız.

Bu, kesinleşmiş bir vaattir: Ona önderimiz yaşlı yiğidimiz ulaşmasa bile, içinde genç delikanlımız büyüyecek.

Yarının evrensel sancağı ve kâinatın marşı, tamamen bizim adımlarımız ve çizgimiz olacak (el-Emîrî, 1989, s. 145).

Şair, Filistin'deki cihadın, Aksa'da namaz kılınacak güne dek süreceğini ifade ederek ruhani ve maddi egemenliğin birleştiği bir gelecek vizyonu sunar. Bu vizyon, yaşlı neslin mücadelesini genç neslin devralacağı, sürekliliği olan bir ahittir.

¹⁶ الْقَرْمُ: Azametli önder-lider (İbn Manzûr, 1993, c. 12, s. 473).

Bu mücadele sadece Filistin'in kurtuluşuyla sınırlı değildir; aynı zamanda hak ve adaletin evrensel bir sancağı ve marşı haline gelecektir. Şair, bu davanın Allah'a olan iman ve gelecek nesillere duyulan güvenle kesin bir zafere ulaşacağına inanır. Bu zafer, yalnızca toprağın geri kazanılması değil, aynı zamanda adalet ve onur değerlerinin hakim olduğu bir devletin kurulmasını da içerir.

Şiirlerinde bu fikir, farklı bağlamlarda tekrar tekrar vurgulanır. Mescid-i Aksa yangını sonrası ümmete seslenirken şöyle der:

يَا أُمَّةَ الْمَجْدِ الْغَرِيقِ، تَوْتَّبِي فَالْتَّصِرْ حَقُّكَ، وَالْجِهَادُ لِرَامٍ

Ey Şanı batmakta olan ümmet, yüreklenin, çünkü zafer senin hakkındır ve bunun için cihad farzdır (el-Emîrî, 1970, s. 20).

Burada "cihad" kelimesi, bir seçenek değil, zafer hakkını elde etmek için yerine getirilmesi gereken "farz" (*lizam*) bir görev olarak sunulur. Şair, İntifada'yı tanımlarken de aynı ısrarı gösterir ve bu halk hareketini en yüce mertebeye, yani cihada yükseltir:

لَا تَقُولُوا «انْتِفَاضَةً»... بَلْ جِهَادٌ رَاسِخُ الْعَزْمِ مُبْرَمٌ إِصْرَارُهُ

İntifada demeyin... O, bir cihattır! Derinlere kök salmış bir azim ve sarsılmaz bir kararlılık ile (el-Emîrî, 1989, s. 102).

Bu ısrar, mücadelenin kutsallığını ve ciddiyetini vurgular. El-Emîrî'nin cihat çağrısı, kör bir şiddet çağrısı değil, meşru bir hakkı savunmak ve kutsalları korumak için onurlu bir duruşa davettir.

Sonuç

Bu kapsamlı incelemenin ortaya koyduğu üzere, Ömer Bahâeddin el-Emîrî'nin Filistin ile ilişkisi, geçici bir edebi etkileşimden öte, derin bir ideolojik, akidevî ve varoluşsal bağlılıktır. Filistin davası, onun şiir projesinin zirvesinde yer almış, bu konudaki vizyonu dinî, insanî ve direniş boyutlarını içeren bütüncül bir perspektife sahip olmuştur. Şair, şiirini Filistin davasını ruhlara nakşetmeyi ve zafer ile kurtuluş anına dek bu davayı nesillerin hafızasında canlı tutmayı amaçlayan bir araç olarak kullanmıştır.

Sanatsal açıdan ise, el-Emîrî'nin Filistin şiirleri, güçlü bir yapıya, Kur'an, Sünnet ve İslam tarihinden yapılan iktibaslar ve ilhamlarla şekillenen zengin bir içeriğe sahiptir. Onun direniş şiiri, sadece bir ağıt ve feryat olmaktan çıkarak, ümmetin vicdanını harekete geçiren, gafletten uyanmaya çağırın, mücadele azmini aşılardan ve ilahi zafere olan sarsılmaz bir inancı ilan eden bir manifestoya dönüşmüştür. Sonuç olarak, el-Emîrî, adanmış hayatı ve güçlü kalemiyle, Filistin direniş edebiyatının en samimi, en derinlikli ve en İslami seslerinden biri olarak tarihteki onurlu yerini almıştır.

- ❖ **“Yapay Zeka Kullanımı:** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.”

Bibliography

- Ebû Gudde, A. (1997). Terâcimü sitte min fuḫahâ'î'l-âlemi'l-İslâmî fi'l-ḫarnî'r-râbi' aşer ve âşâruhümü'l-fıḫıyye. Mektebül-Matbûâtî'l-İslâmiyye.
- el-Emîrî, Ö. B. (1968). el-Hezîme ve'l-Fecr. Dâru'l-Beyân.
- el-Emîrî, Ö. B. (1970). el-Aksâ ve Feth ve'l-Kimme.
- el-Emîrî, Ö. B. (1971). Min Vahyi Filistîn. Dâru'l-Feth.
- el-Emîrî, Ö. B. (1974). Melhametü'n-Nasr. Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm.
- el-Emîrî, Ö. B. (1978). Ümmî. Dâru'l-Feth.
- el-Emîrî, Ö. B. (1989). Hicâratün min Siccîl. Dâru's-Sekâfe.
- el-Gazzî, K. el-P. el-H. (1992). Nehrü'z-zeheb fi târîhi Haleb (Ş. Şa's & M. Fâhûrî, Ta'lîk.). Dâru'l-Kalemi'l-Arabî. (2. Basım).
- Hassûne, M. A. (1955). el-Mü'temerü'l-Asyeviyyü'l-İfrîkiyyü'l-ewel el-ma'ḫud fi Bandung bi-Endûnişyâ (18-24 Nîsân 1955). Matâbiu Cerîdeti's-Sabâh.
- Heyetü't-Tahrîr. (2008). es-Sîretü'z-zâtiyye li's-şâ'ir Ömer Bahâeddin el-Emîrî. Mecelletü'l-Edebi'l-İslâmî, 60, 94.
- el-Hilêbî, H. S. (2006). Ömer Bahâeddin el-Emîrî şâ'irü'l-insâniyyeti'l-mü'mine. Menşûrâtü Nâdî Câzân el-Edebî.
- el-Hilêbî, H. S. (2009). el-Binâ'ü'l-fennî fi şî'ri Ömer Bahâeddin el-Emîrî. Nâdî el-Ahsâ el-Edebî.
- İbn Fâris, A. (1972). Mu'cemü meḫâyisi'l-luğa (A. M. Hârûn, Ed.). Şeriketü Mektebe ve Matbaati Mustafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduh.
- İbn Manzûr, C. M. (1993). Lisânü'l-Arab. Dâru Sâdir.
- İsat, H., & Zubeyde, S. (2019). el-Ma'na eş-Şî'ri fi'ş-Şî'ri'l-Mültezem Ömer Bahâeddin el-Emîrî Ünmûzecen. Câmi'atu İbn Haldun Üniversitesi - Tiaret.
- Kur'an-ı Kerim.
- Polat, H., & Meşe, R., (2024). Filistinli Şair Abdürrahim Mahmûd ve Direniş Şiirleri. *Mevzu Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 601-633.
- Min'e-şî'ri'l-İslâmiyyi'l-ḥadîs: Şu'arâ'ü Râbiḫati'l-edebi'l-İslâmî. (2005). Mektebetü'l-Ubeykân.
- en-Nedvî, M. E. (2006). Ebü'l-Ḥasen en-Nedvî el-âlimü'l-mürebbî ve'd-dâ'iyetü'l-ḫakîm. Dâru'l-Kalem.
- en-Neşşâş, A. (1994). el-İntifâdatü'l-Filistîniyyetü'l-kübrâ. Dâru'l-Yenâbî'.
- Ömer, A. K. (2015). Hîşânü Tîrvâde: el-Gâratü'l-fikriyye 'ale'd-diyâri's-sünniyye (M. M. eş-Şerîf, Sunuş.). Dâru'l-Kamerî. (3. Basım).
- er-Rifâî, B. (2011). Yevmiyyât ve eyyâm Ömer Bahâeddin el-Emîrî. Dâru'l-Feth.
- Sâlih, M. M. (2020). Ma'reketü'l-Kerâme 21 Mârs 1968 kemâ ta'kisühâ el-veşâ'îku'l-Berîḫâniyye. Merkezü'z-Zeytûne li'd-Dirâsât ve'l-İstişârât.
- Sâlih, M. M. (2022). el-Ḳazîyyetü'l-Filistîniyye: Ḥalfiyyâtühâ et-târîhiyye ve teḫavvürâtühâ el-mu'âşıra. Merkezü'z-Zeytûne li'd-Dirâsât ve'l-İstişârât.
- et-Tabbâh, M. R. (1988). İ'lâmü'n-nübelâ' bi-târîhi Halebi's-şehbâ' (M. Kemâl, Tashih ve ta'lik.). Dâru'l-Kalemi'l-Arabî. (2. Basım).
- Yusuf, M. H. R. (1997). Tekmiletü Mu'cemi'l-mü'ellifin: Vefeyât (1397-1415 h. = 1977-1995 m.). Dâru İbn Hazm.
- Yusuf, M. H. R. (2002). Tetimmetü'l-A'lâm li'z-Ziriklî: Vefeyât (1396-1415 h. = 1976-1995 m.) yelîhi el-müstedrek el-ewel ve's-şânî. Dâru İbn Hazm. (2. Basım).
- ez-Ziriklî, H. (2002). el-A'lâm. Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn. (15. Basım).
- Züreyk, Ḳ. (1948). Ma'na'n-Nekbe. Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.

LİSANİYAT

ULUSLARARASI FİLOLOJİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF
PHILOLOGICAL STUDIES

studies

lisaniyatstudies

lisaniyatstudies.com

lisaniyatstudies@gmail.com